

Szemle, ismertetések

Hajdú Mihály (1933–2014)

Ritkán adatik meg egyetlen individuum számára az, hogy széles látókörű kutató, termékeny tudós, kiváló előadó, tapasztalt tanár, ügyes tudományszervező, a valódi értékeket szem előtt tartó, nagy munkabírási, jó kedélyű ember legyen. Hajdú Mihály, a nyelvtudomány akadémiai doktora, egyetemi tanár rendelkezett ezekkel a személyiségjegyekkel.

Hajdú Mihály 1933. augusztus 14-én született Orosházán. Itt is érettségizett 1951-ben. Ezután hat éven keresztül a kardoskúti, majd két éven át a nagyszénási általános iskolában, 1959 és 1961 között pedig az orosházi gyógypedagógiai iskolában tanított, miközben felsőoktatási tanulmányokat folytatott: 1952-ben tanítói képesítő oklevelet, majd a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán orosz (1953), magyar (1957) és angol (1960) szakos általános iskolai tanári diplomát, 1962-ben pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar-könyvtár szakos egyetemi oklevelet szerzett. 1961-től 1966-ig az orosházi Mezőgazdasági Technikum tanára. 1964-ben védte meg egyetemi doktori értekezését, 1966-tól aspiráns lett, majd 1969-től tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A magyar nyelvtörténetet és nyelvjárást oktató tanszék munkatársa volt; 1995 és 1998 között a Fonetikai Tanszéket vezette. Kandidátusi értekezését 1970-ben, akadémiai doktori disszertációját 1997-ben védte meg. 1998 és 2002 között Széchenyi professzori ösztöndíjban részesült. 1999-től az ELTE egyetemi tanára, 2007-től professor emeritusa. Főbb díjai, elismerései: Csűry Bálint-émlékérem (1976), Honismereti Emlékérem (1980), Országépítő Alapítvány-díj (1992), Pais Dezső-émlékérem és -díj (2002), ELTE Pro Universitate kitüntetés (2003), Akadémiai Díj (2006), Orosháza város díszpolgára (2009), Révai Miklós-émlékérem és -díj (2010). 2014. január 7-én, orosházi otthonában hunyt el.

Pályája kezdetétől fogva nagy érdeklődéssel fordult szülőhelye és környékének nyelvjárása, valamint a népi életmód irányába. Első publikációi témájául az Orosháza környéki kasos méhészet szókincsének vizsgálatát (1963) és az orosházi népélet egyes mozzanatainak feldolgozását (1965) választotta. Korai munkái során alakultak ki a nyelvjárási szakszókincs összegyűjtésének, a regionális szakszótárak kiadásának szükségességéről vallott nézetei. Orosházi témák újra meg újra előkerülnek későbbi tanulmányaiban is: vizsgálja a 18. században a helységbe betelepített lakosok származási helyét a családnevek alapján (1969), elemzi a település utca neveit (1980), 16. és 18. századi személyneveinek rendszereit (1992, 1983), a két világháború közötti családneveit szociolingvisztikai szempontból (1997).

A dialektológiához sem lett hűtlen a későbbiekben: módszertani tanulmányt írt a nyelvjárási szövegek több szempontú lejegyzéséről (Fodor Katalinnal közösen, 1973); nyelvjárási olvasókönyvet szerkesztett (Kázmér Miklóssal közösen, 1974); nyelvjárási szövegeket közölt a 18–19. századi Orosházáról (1981) és Békésről (1983); rendszerezte a csoportnyelvekről való ismereteket (1980); tudománytörténeti áttekintést adott a nyelvjárások lexikájának szótárazásáról (1982); szolt 16. századi nyelvjárásaink fonémáiról (1983, 1990); adatokat közölt Békés város í-zésének történetéhez (1987) és az *ly* népnyelvi írásához a 18–19. század fordulójáról (1993); értékelte a nyelvjárások jelenkori állapotát (1988); bemutatta az Alföld nyelvjárásait (1996); elemezte a nyelvjárásterületek körülhatárolásának nyelvi eszközeit (1998). 1977 és 1999 között a zsűri nyelvész tagjaként rendszeresen közölt beszámolókat az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól a Magyar Nyelvben (1978, 1979, 1980, 1982, 1987, 1989, 1992, 1993), útmutatót állított össze a pályamunkák elkészítéséhez (1980), bemutatta a néprajzi és nyelvjárási gyűjtés mai lehetőségeit és feladatait (1986).

Legjelentősebb eredményeit mégis a névtan tudományterületén érte el. A személynevekkel mestere, Benkő Loránd ösztönzésére kezdett el foglalkozni. Kandidátusi értekezésében az 1770 és 1970 közötti magyar kereszt- és becenevek nyelvi, nyelvföldrajzi és kronológiai jellemzőit nagyszámú, saját gyűjtésű névadat alapján mutatta be. E munka szolgált forrásként a Magyar becézőnevek (1770–1970) (1974) című monográfiájához, mely komoly elismerést váltott ki a szakemberek körében. A személynevekkel kapcsolatban főként névszociológiai, névpragmatikai kérdéseket tárgyalt; adattárakat, névstatisztikákat állított össze és adott közre; tudománytörténeti, programadó és kutatómódszertani dolgozatokat készített. Vizsgálta személyneveink valamennyi típusát (így az egyéni és keresztnéveket, beceneveket, ragadványneveket, családneveket, álneveket stb.), s nemcsak a magyar személynevek jellegzetességeiről, hanem más nyelvek személynévrendszerének alapvonásairól is bőségesen írt. Akadémiai doktori értekezésében egy magyar nyelvtörténeti korszak személyneveinek jellemzőiről adott képet több ezer adat alapján (A középmagyar kor személynévtörténete [1526–1772]. 1997). A személynevek komplex megközelítésű nyelvi vizsgálata képezi az általa megírt első magyar névtani témájú egyetemi tankönyv és kézikönyv anyagának nagyobb hányadát (Általános és magyar névtan. Személynevek. 2003). Az utóbbi években érdeklődése az újmagyar kori, illetve mai magyar családnevek eredete, alakulástörténete, elterjedtsége (Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. 2010) és állománya (Újmagyar kori családneveink téma XVIII–XXI. század. I. Adatok. 2012) felé fordult.

A helynevek iránti érdeklődését jelzik a történeti helynévadatokat teljességre törekvően kiadó kötetei, különösen A Csepel-sziget helynevei (1982) és a Szabó

T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése (11 kötet, társközreadókkal, 2001–2010) című munkák. Az 1970-es és az 1980-as években aktívan részt vett a jelenkori földrajzinév-gyűjtésekben, az eredmények (így Somogy, Tolna, Vas megye földrajzi neveinek) közreadásában is. A helynevekkel összefüggésben kedves témái közé tartozott a tanyaneveknek (1973, 1999) és a tanyarendszerű települések helyneveinek (1973, 1975, 1978), valamint az utcaneveknek a vizsgálata (1974, 1975, 1980, 1982, 1983, 1985, 1986), térképek, névtárak helynévanyagának feldolgozása, névvégmutató szótárak készítése (1978, 1987, 1989), de szólt, elméleti igényrel, a helységnevek jelentésszerkezetéről is (1997).

A tulajdonnevek kapcsán bárhol képes volt ötletesen megtalálni a feldolgozandó témát, legyen szó balatoni vitorlásnevekről (1984), a szín- és intézménynevek kapcsolatáról (1985), hajónevekről (1986), gépkocsiparkolók elnevezéseiről (1987), folyóiratcímekről (1995), művészasszonyok névhasználatáról (2000). Több írása szól a különféle állatnevekről (1980, 1981, 1984, 1992, 1994). Szerkesztett magyar névtani bibliográfiát (1973), összeállított repertóriumot keresztnévszótárakról (1977), valamint névtudományi folyóiratokról és évkönyvekről (1992), közreadta az írói névadás magyar bibliográfiáját (1992), készített kétnyelvű keresztnévszótárat (1983).

Foglalkoztatták általános névtani kérdések is. Vallotta a névtan mint diszciplína önállóságát (2000), megírta a névtudomány történetét (2002), felhívta a figyelmet a magyar névtudományi terminológia egységesítésének szükségességére (1979, 1980), kidolgozta a magyar tulajdonnevek történetének korszakolását (1992). Névelméleti írásaiban kifejtette nézeteit a tulajdonnév definiálásával kapcsolatos nehézségekről (1998), a tulajdonnevek szófaji besorolása körüli problémákról (1997, 1998, 1999), a tulajdonnevek és a köznevek elkülönítésének lehetőségeiről (2002, 2008), a névvé válás folyamatáról (1985), a tulajdonnevek szemantikai jellemzőiről (1997) és grammatikai viselkedéséről (1981, 1999).

Hajdú Mihály önelvűen, de sohasem öncélúan vallatta a tulajdonneveket. Igyekezett feltárni a dialektológia, a nyelvtörténet, a szociolingvisztika és a névkutatás érintkező pontjait (1987, 1991, 2002). Tudatosan törekedett arra, hogy a nyelvtudományban újabban előtérbe kerülő kutatási témák, irányzatok szempontrendszerét is bevonja a tulajdonnevek vizsgálatába: elemzett metaforikus személyneveket (2001), bemutatta a tulajdonnevek neurológiai meghatározottságát, identifikációs funkcióját (2002, 2003). Szemléletmódját jellemezte a névtan egyéb tudományágakkal való összefonódásának hangsúlyozása: a névanyagból, ahol erre mód volt, hely-, település-, gazdaságtörténeti, népességmozgási, néprajzi, földrajzi következtetéseket vont le.

Tudományszervezőként nevéhez fűződik a magyar névtudományi konferenciák rendszeressé tétele, több konferenciakötet társszerkesztője is volt (1981, 1997). A névtani és dialektológiai tárgyú dolgozatok készítésének ösztönzésére kollégái és tanítványai számára publikációs lehetőséget teremtett egyetemi kiad-

ványsorozatok elindításával. Ő alapította, szerkesztette az ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok (1–12. szám, 1970–1973; az 1991-ig fennálló sorozatban összesen 38 szám jelent meg), a Magyar Személynévi Adattárak (99 szám, 1974–1991), a Magyar Névtani Dolgozatok (200 szám, 1976–2006), a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok (65 szám, 1980–1994) című sorozatokat, valamint útjára indított egy regionális tájszótárakat kiadó sorozatot is (10 szám, 1987–2008). Mező Andrással, közeli barátjával megindította, és hosszú ideig szerkesztette a magyar névtudomány első önálló folyóiratát, a Névtani Értesítőt (1979-től). Számos közzöntő kötet kezdeményezője, (egyik) szerkesztője volt (1991, 1998, 2000, 2002, 2003).

Képviselte a névtan tudományterületét szakmai szervezetekben is. 1961-ben lett a Magyar Nyelvtudományi Társaság tagja, 1972 és 1974 között titkára, majd 1975-től választmányi tagja volt, 1976 és 1984 között a Névtani Szakosztály titkára, 1985-től megszűnéséig a szakosztály elnöke volt, 1980-tól pedig évtizedeken át a Csúry Bálint-émlékéremre és -díjra javaslatot tevő bizottság elnökének szerepét töltötte be. 2005-ben az ő támogatásával jött létre a Társaság Névtani tagozata. 1969 és 1975 között az MTA Nyelvtudományi Bizottság Névtani Albizottságának titkára, majd 1975 és 1985 között az MTA Magyar Nyelvészeti Szakbizottságának tagja volt. 1977-től 1992-ig az MTA Nyelvtudományi Intézetében is dolgozott tudományos főmunkatársként, tanácsadóként. 1970 őszén megszervezte a Bokor elnevezésű, fiatal nyelvészekből álló szakmai-baráti társaságot; majd évtizedeken keresztül fáradhatatlanul dolgozott az ELTE Névkutató Munkaközössége mint kutatócsoport és szakmai közösség meg-, átszervezésén és életben tartásán is. A Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagjává választotta.

Tudománynépszerűsítő tevékenysége bizonyosságaként, egyebek mellett, több lexikon, enciklopédia (pl. Pannon Enciklopédia. 1993; Magyar Nagylexikon I. 1993; Új Magyar Irodalmi Lexikon. 1994; A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. 2002) nyelvészeti, névtani témájú szócikkeinek elkészítése, szerkesztése idézhető. Kapcsolódnak ide azok az írásai, amelyekben a helyesírási, dialektológiai, névtani ismeretek közoktatásban való megjelenítésének lehetőségeit veszi számba (1965, 1982, 1999). Ez irányú elveit, a névtan területén, a gyakorlatba is átültette a Magyar tulajdonnevek című középiskolai tankönyvében (1994).

Hajdú Mihály tanár úr az egyetemi oktatásban tanított a nappali, levelező és posztgraduális képzésben egyaránt. Oktatott névtant, dialektológiát, nyelvtörténetet és fonetikát, órái mindig különösen népszerűek voltak a hallgatók körében, s nemcsak az ELTÉ-n, hanem a Károli Gáspár Református Egyetemen, a pécsi, szegedi és miskolci egyetemeken, valamint a Nyíregyházi Főiskolán is. Érdeklődő hallgatóit évtizedeken át bevonta a nyelvjárás- és a nagyobb névgyűjtő, -közreadó munkálatokba, sokukat nyerve meg hosszabb távra is a magyar nyelvészeti kutatások számára. Az ELTÉ-n alapítója és több éven át vezetője volt az 1992-től létező névtani önálló programnak és a Nyelvtudományi Doktori Iskola magyar

nyelvészeti programja keretében 1995-ben indított névtani alprogramnak. Vezetésével számos szakdolgozat és PhD-értekezés született.

Gazdag életpályája eseményeinek és eredményeinek részletes számbavételére 60. születésnapja alkalmából D. Máta Mária vállalkozott (Hajdú Mihály 60 éves. Névtani Értesítő 15 [1993]: 9–17), de felvázolja az életutat Kiss Jenő köszöntő írása is, amely a 70. születésnapra készült (A hetvenéves Hajdú Mihály köszöntése. Magyar Nyelv 99 [2003]: 510–512). 2003-ban Juhász Dezső így méltatta az akkor hetvenéves Hajdú Mihályt: „Az, hogy a névtudomány ma virágzik Magyarországon, folyóirata, sorozata van, színvonalas és népes konferenciákat tart, sok tekintetben az ő lelkes szervezőmunkájának köszönhető” (Töretlen hittel a tudomány és az oktatás szolgálatában. Hajdú Mihály munkásságának utóbbi évtizedéről [1993–2003]. In: Hajdú Mihály, Válogatott tanulmányok. 9–13; az idézet lelőhelye: 13; ugyanebben a kötetben megtalálható az 1963 és 2003 közötti publikációk listája is: 467–506). Az utóbbi évtized munkásságáról Kiss Jenő számolt be a közelmúltban (Hajdú Mihály 80 éves. Magyar Nyelv 109 [2013]: 496–497).

Hajdú Mihály tanár úr sokrétű, kiterjedt tudományos és szervező tevékenysége, tudósi, tanári és emberi karaktere példaértékű. Írásai névtudományi, dialektológiai, néprajzi ismereteink forrásául szolgálnak a jövőben is. Szakmai tanácsai, bátorító, baráti szavai, önzetlen segítőkészsége, jóindulatú, derűs személyisége hiányozni fog.

Bölskei Andrea

Domokos Péter (1936–2014)

2014. május 27-én, életének 79. évében elhunyt Domokos Péter az ELTE nyugalmazott egyetemi tanára, a kisebb finnugor népek irodalmának hivatott szakértője.

Domokos Péter tudományos és tudománypolitikai tevékenységének alapköve volt, hogy ő az uralisztikát (finnugrisztikát) komplex tudománynak tartotta, vagyis elismerve a nyelvészet elsődlegességét, indokoltnak és szükségesnek vélte a finnugor (uráli) népek történelmének, anyagi és szellemi kultúrájának, irodalmának kutatását és oktatását is. Ezért nagy csalódást jelentett számára, (és ezt egy cikkében le is írta) hogy Hajdú Péter akadémikus korábbi véleményét megváltoztatva immár a komplexitás lehetetlenségét hangoztatta és 1990-ben az MTA Uralisztikai Komplex Bizottsága beszüntette működését. Az élet inkább Domokos Péter véleményét igazolta, hiszen a nemzetközi finnugor kongresszusokon a nyelvészet mellett folyamatosan jelen vannak az azt jól kiegészítő említett társ-

tudományok is. Aki követi ezt a gondolatmenetet, az talán nem fogja elfogadhatatlannak tartani, hogy egy finnugor nyelvész értékeli egy finnugor irodalmár munkásságát. Ehhez azt kell még hozzátennem, hogy Domokos Péter terjedelmében is lenyűgöző munkáságából csak az általam legfontosabbnak tartott műveket említem meg. A teljes életmű értékelése aligha férne be egy megemlékezés keretei közé.

Domokos Péter 1936. január 15-én született az erdélyi Gyergyóalfaluban Antal Mária és Domokos Pál Péter elsőszülött gyermekeként. A család 1944-ben menekült Magyarországra. Gimnáziumi tanulmányait a híres fasori gimnáziumban kezdte, ahol megismerkedett későbbi jó barátjával, a nemrég elhunyt Váoszolyi Erikkel, a komi nyelv kiváló kutatójával. 1954-ben érettségizett a József Attila Gimnáziumban. 1955-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán, magyar–román szakon. Édesapja, a kiváló népzene-kutató belőle is zenetudóst szeretett volna faragni, de ő némi kitérővel az irodalmat választotta. A kitérőt a magyar nyelvészet jelentette, mert nagy hatással voltak rá professzorai: Szabó Dénes, Pais Dezső és Bárczi Géza. De már másodéves korában látogatta a kiváló finnugor nyelvész, Beke Ödön óráit is. Saját bevallása szerint a végső döntést azonban 1960-ban hozta meg, mint azt egy 1962-es cikkéhez 2001-ben írt kommentárjában írja:¹ „1960-ban Budapesten rendezték az első finnugor kongresszust (CIFU-t). E rendkívül fontos és jelentős tudományos esemény egyik szenzációját a szovjet küldöttség jelentette, amelynek – többek között – tagja volt az ész Paul Ariste, az orosz Valerij Černecov, a vogul Evdokija Rombandeeva, a votják Tamara Tepljašina, néhány fiatal cseremisiz és mordvin nyelvész, valamint Vasilij Lytkin, zürjén költő és nyelvtudós. Őt magyar és finn barátai a húszas évek végén látták utoljára Helsinkiben és Budapesten, ösztöndíjasként, majd egy negyed századra eltűnt a börtönök, a lágerek, az Isten háta mögötti szovjet városok száműzöttségében. 1960-ban engedték ki először külföldre. Nyelvészeti előadással és egy új verseskötettel érkezett (benne Petőfi- és Ady-fordításokkal. Ő biztatott zürjén irodalmi kutatásaim folytatására, felesége, a votják T. I. Tepljašina pedig barátokat és segítőköt szerzett számomra szülőföldjén. Mint a kongresszus legfiatalabb előadó résztvevőjében ez a kettős találkozás döntötte el bennem végképp, hogy ezentúl a finnugor irodalmak kutatását választom feladatombul.”

Domokos Péternek azonban a diploma megszerzése után még egy kitérőt kellett tennie: 1959 és 1963 között általános iskolai, majd 1965-ig gimnáziumi tanárként dolgozott Budapesten. 1965-ben került a Leningrádi Egyetem finnugor

¹ 2002-ben jelent meg Budapesten a „Domokos Péter írásaiból” c. kötet (Urálistikai Tanulmányok 11.), amelyben a szerző válogatott tanulmányit gyűjtötte össze, mindegyik írását hosszabb-rövidebb, olykor önkritikus kommentárral ellátva. Ennek a könyvnek 103. lapjáról származik az idézet.

tanszékére, ahol magyar nyelvet oktatott. Ekkor kezdett anyagot, vagyis könyveket gyűjteni későbbi kutatásaihoz, minden bizonnyal ekkor vetette meg későbbi legendás könyvtárának alapjait. Ez a könyvtár a kisebb finnugor népek kultúrájának és különösen irodalmának egyedülálló gyűjteménye, amelyet Domokos még életében a Komi Nemzeti Könyvtárnak ajándékozott, hogy minden kutató rendelkezésére álljon.

1970-ben tért haza. 1970 és 1980 között Hajdú Péternek köszönhetően a szegedi, majd a budapesti finnugor tanszék tudományos kutatója volt. A kutatás mellett persze az oktatásból is kivette részét. Szegeden egyetemi jegyzetként jelent meg összefoglalása az udmurt, a komi, a mari és a mordvin irodalomról. 1972-ben jelent meg első könyve „A finn irodalom fogadtatása Magyarországon”, közel ezer tételes irodalomjegyzékkel. 1973-ban védte meg „Az udmurt irodalom története” c. kandidátusi értekezését, ennek értékelésére még visszatértek.

1980-ban nevezték ki az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékére docensnek, 1986-ban pedig egyetemi tanárnak. Ezt megelőzően 1984-ben védte meg nagydoktori értekezését „A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása” címmel. 1992 és 2002 között tanszékvezető volt, ekkor hagyták el a tanszék nevéből a *nyelvtudományi* jelzőt.

Domokos Péter egyik legfontosabb műve kétségtelenül már említett kandidátusi értekezése. Ez azonos címmel nyomtatásban is megjelent 1975-ben az Akadémiai Kiadónál. A vaskos (550 oldalas) kötetet nevezhetnénk az udmurt (votják) kultúrtörténet enciklopédiájának is. Célját a szerző így fogalmazza meg: „Munkám megkísérli az udmurt irodalom bemutatását oly módon, hogy elemzései érzékeltessék a vizsgált anyag összetettségét, problematikájának gazdagságát, s megadják a helyes ítéletalkotáshoz szükséges mélység és szélességbeli arányokat, megvizsgálja az udmurt irodalmat a maga történetiségében, hátterével és összetevőivel egyetemben, mint egy előttünk ismeretlen múltú és kultúrájú nép újabb időkben keletkezett, de e nép lényegét és sorsát teljességében kifejező, esztétikailag is rangos szellemi építményét” (17). A bevezetés után 40 oldalon tárgyalja az udmurtok történetét, majd közel 140 lapot szentel az udmurt folklór bemutatásának, majd további 30-at az udmurt irodalmi nyelv és írásbeliség kérdésének. „Nem túl sok ez?”, kérdezhetné valaki. Azt hiszem, nem. Hiszen korábban alig tudtunk valamit az udmurtok történetéről (és még ma sem tudunk eleget). Az udmurt irodalom, hasonlóan a rokon népek irodalmához mélyen a folklórban gyökeredzik, nem is lenne érthető (különösen a költészet) annak ismerete nélkül. Az irodalmi nyelv problematikájának tárgyalását pedig talán indokolni sem kell.

A könyvben az irodalmi művek, különösen a versek elemzései mintaszerűek, sok a művekből vett idézet és példa. Gyakran közli az eredeti udmurt szöveget is. Így az udmurtul tudók vagy tanulók könnyen összevethetik az eredetit és for-

dítást. Az első és egyben legjelentősebb udmurt költőnek, Ašalči Okinak a verseit részletesen és nagy empátiával elemzi és a kellő súllyal szerepel a műben Gerd Kuzebaj is, az udmurt művelődéstörténet és irodalom legjelentősebb alakja. Az írás és megjelenés időpontjában persze olyanok voltak a politikai viszonyok, hogy bizonyos dolgokról (például 1917-ről, vagy a szocializmus építéséről) csak egyféleképpen lehetett írni, más dolgokról meg hallgatni kellett. Van tehát a könyvben olyan megállapítások, amelyekkel a rendszerváltás után valószínűleg a szerző sem értett egyet. A mű hangvétele általában józan, nem nélkülözi a kritikát, de nem haladta meg a korabeli hatalom toleranciáját. Egyeseknek még ez a mérsékelt kritika is sok volt. Mint Domokos egyik cikkéből² megtudjuk, a könyv Udmurtiába is elkerült, ahol a szerző tudta és beleegyezése nélkül lefordították oroszra, és 1978-ban Izsevszkben kétnapos értekezleten szedték ízekre. Ezen Domokost egyesek tévelygőnek, reakciónak, burzsoánacionalistának sőt fasisztának nevezték. Az ügy Moszkvába is elkerült, ahol a Gorkij Világirodalmi Intézetben korrekt állásfoglalást alakítottak ki a könyvről. Ezek után 1993-ban az orosz változat megjelent nyomtatásban és egyetemi tankönyvként használják.

Domokos Péter munkásságában fontos helyet foglalnak el az általa szerkesztett antológiák. A sort az 1974-ben megjelent „Vatka meg Kalmez. Votják mondák és mesék” nyitja meg.

1975-ben az Európa Könyvkiadó jelentette meg a „Medveének” c. antológiát, amelynek alcíme („A keleti finnugor népek irodalmának kistükré”) némileg pontatlan, hiszen a lappokat semmilyen szempontból nem nevezhetjük keleti finnugor népnek. Ettől eltekintve a nyolc részre (vogul/manysi, osztják/hanti, szamojéd, lapp, zürjén, votják/udmurt, cseremis/mari, mordvin) osztott válogatás minden igényt kielégít. Képet ad az említett népek népköltészetéről és szépirodalmáról. A kötet előszava és az egyes részek elé írt bevezetők (ezek szintén Domokos Péter tollából származnak) megvilágítják azokat a körülményeket, amelyek között a válogatásban szereplő művek születtek, illetve informálnak a szépirodalmi művek szerzőiről. Külön érdeme a kötetnek és természetesen a szerkesztőnek, hogy a felvett művek nagyobbik része itt jelent meg először magyarul, vagyis a fordítások kifejezetten a kötet számára készültek. Ebből azt a következtetést is le lehet vonni, hogy a szerkesztő általában a fordítás előtt választotta ki a műveket, vagyis eredeti forrásokból dolgozott és nem érte be azzal, ami már korábban is megjelent magyarul. Ez a vaskos kötet (925 oldal) nemcsak érdekes és értékes olvasmány, hanem az egyetemi oktatásban jól használható, és nap mint nap használt segédkönyv is. A tízezer példány már rég elkelt, de antikváriumokban néha-néha felbukkan egy-egy példány.

² Utószó két könyv új előszavához: *Folia Uralica Debreceniensia* 5 (1998): 113–119.

Ezt követte 1977-ben a Tankönyvkiadónál megjelentetett „Uralisztikai olvasókönyv”. Ebben a szintén vaskos kötetben hatvanhat, korábban megjelent tanulmányt és cikket gyűjtött össze a szerkesztő három tematikus csoportra osztva: I. Östörténet – néprajz, II. Népköltészet – mitológia, III. Irodalom. A csoportosításon talán lehetne vitatkozni, de a válogatáson aligha. Elég, ha végignézzük a szerzők névsorát. A magyarokat olyan nevek képviselik, mint Zsirai Miklós, Hajdú Péter, Diószegi Vilmos, Fodor István, László Gyula, Bán Aladár, Munkácsi Bernát, Bereczki Gábor, Voigt Vilmos, Hoppál Mihály, Beke Ödön, Vargyas Lajos, Korompay Bertalan, Szabolcsi Bence, Vikár László, Kálmán Béla, Vászolyi Erik stb. A külföldiek névsora is tiszteletet parancsoló: Karin Mark, Wolfgang Steinitz, Valerij Černecov, Artturi Kannisto, Makar Evsev’ev, Lotz János, Thomas A. Sebeok, Vasilij Lytkin, Erkki Itkonen stb. A kötetet válogatott bibliográfia egészíti ki.

1984-ben a Móra Ferenc Könyvkiadó jelentette meg két kötetben, összesen 815 oldalon a „Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák” c. gyűjteményt. A mű anyagát Domokos Péter válogatta és szerkesztette. Ő írta az előszót, az egyes népeket és mondáikat bemutató rövid bevezetőket, valamint a szövegek megértéséhez szükséges jegyzeteket. A két kötet felületes vizsgálata alapján is világos, hogy összeállításuk szinte emberfeletti munka volt. Erre egyébként az előszóban a szerkesztő is utal: „Megvallom, a válogatás munkája minden előzetes elképzelésemet meghaladó nagy és nehéz vállalkozásnak bizonyult” (18). Talán néhány számadat még jobban érzékelteti a munka nagyságát: a két kötet húsz uráli nép 199 mondáját tartalmazza. Őt-hat kivételével a fordítások e mű számára készültek és a másfél tucat fordító munkájának koordinálása sem lehetett kis feladat. Ennél fontosabb azonban, hogy ebben a két kötetben együtt láthatjuk és olvashatjuk az uráli népek legérdekesebb mondáit, amelyek képet adnak évszázadok vagy évezredek alatt kialakult hiedelmeikről és részben mitológiájukról.

Erről a műről is elmondható, hogy a harmincezer példány már rég elfogyott, én is antikváriumban vettem a saját példányomat, az eredeti ár harmincszorosaért.

2002-ben szintén a Móra jelentette meg „Finnugor regék és mondák” címmel a mű rövidített változatát. Ebből teljesen kimaradt a magyar és a szamojéd anyag, valamint a verses regék stb.

Domokos Péter tudományos pályája kezdetétől írt rövidebb-hosszabb cikkeket, áttekintéseket a kisebb uráli népek irodalmáról. Ezekből nőttek ki azok az összefoglalások, amelyek a Hajdú Péter – Domokos Péter szerzőpáros „Urali nyelvrokonaink” c. egyetemi tankönyvében (Tankönyvkiadó, 1978) olvashatók: Vogul és osztják irodalom 173–184, Zürjén irodalom 192–207, Permják irodalom 208–209, Votják irodalom 216–229, Cseremiszi irodalom 238–248, Mordvin irodalom 256–257, Finn irodalom 287–298, Észt irodalom 305–322, Karjalai irodalom 325–330, Vepsze, izsór, vót, liv irodalom 333, Lapp irodalom 343–348, Nyenyec irodalom 380–385. Az összefoglalások informatívak, olvasmá-

nyosak, a szerző számos idézettel, elsősorban versekkel illusztrálja mondanivalóját, amelynek megfogalmazásakor egyértelműen irodalmi (és nem politikai) szempontokat érvényesített, bár a kötetben (a Hajdú Péter írta részekben is) még jelen vannak a korra jellemző sztereotip kifejezések. Ezek az összefoglalások megjelentek németül is. Először a szerző „Handbuch der uralischen Literaturen” (Studia Uralo-Altaica 18. Szeged, 1982) c. kötetében, majd Hajdú – Domokos „Die uralischen Sprachen und Literaturen” (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987) c. könyve második részeként. A finn nyelvű változat Tuomo Lahdelma fordításában 1983-ban jelent meg, „Itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta” (Tietolipas 91. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki) címmel. Ez nem tartalmazza a magyar, a finn, az észt és a lapp irodalomról szóló részeket.

Ilyen előzmények (az antológiák szerkesztése és az egyes uráli népek irodalmának bemutatása) után várható volt a szintézis elkészítése. Ennek folyamatáról Klima László így ír 1996-ban: „1980-tól Domokos Péter az ELTE Finnugor Tanszékének oktatója. Pályájának ez a napjainkig tartó szakasza az anyaggyűjtés újabb periódusával kezdődik. Az Országos Széchényi Könyvtárban végzett rendszeres munka (közben a könyvtár finnugor referensének feladatait is ellátja), és külföldi tanulmányutak nyomán gyűlik össze az az anyag, amely lehetővé teszi 1984-ben az összefoglalást: „A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása” című akadémiai doktori értekezés megírását. Az opponensi vélemények már tükrözik a felismerést: Domokos Péter munkássága új tudományág megszületését eredményezte. Talán érdemes kitérni pár szó erejéig arra, hogy bírálói felemlégetik: a finnugor irodalom, mint olyan, valójában nem is létezik, nem kutatható, a finnugor irodalmi kutatások egy nem létező fogalmat járnak körül. Némileg értjük is ezt a nézetet, alapja az lehet, hogy a bírálók finnugor irodalom címén csak a szépirodalomra gondolnak, s megállapítják, hogy a kis finnugor népeknél az bizony elég fejletlen, színvonala elmarad a nagy kulturális hagyományokkal rendelkező népek szépirodalmának színvonalától. Látni kell azonban, hogy Domokos Péter az irodalmi kutatásokat valójában a vizsgált kör egész írásbeliségére kiterjeszti, minden írásos emléket, próbálkozást az adott történelmi környezetben értékeli. Ez a tudományos tevékenység önmagában is fejlesztően hat finnugor rokonaink irodalmára, irodalmi és kulturális életére. Ilyen szerepet a kis finnugor népek életében egyetlen más tudós munkássága sem játszott napjainkban.”³

A disszertáció ugyanezzel a címmel 1985-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál. A szerző az uráli irodalmakat hét csoportba sorolja, kellő indoklással: I. magyar, II. finn, észt, III. mordvin, cseremisiz, votják, komi-zürjén, komi-permják, IV. vogul, osztják, nyenyec, szölkup, V. karjalai, VI. lapp, VII. liv, vot, vepsze,

³ Klima László, Domokos Péter 60 éves. In: Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére. (Urálistikái Tanulmányok 7. Budapest, 1996) 9.

inkeri. A továbbiakban a magyar, a finn és az észti irodalommal nem foglalkozik, valamint az enyeccel és a nganaszannel sem. Ez utóbbi kihalóban lévő népeknek nincs számba vehető irodalma. „... az önálló kultúra, irodalom, írásbeliség küszöbére (önhibáján kívül) egyikük sem jutott el...” – írja a szerző (41).

A könyv második részében (A kisebb uráli népek irodalmának áttekintése) jól megválasztott szempontok szerint halad végig a tárgyalt csoportokon, egyező és megkülönböztető vonásokat keresve és találva a kisebb uráli irodalmak között. Foglalkozik a könyvkiadás, a példányszámok, az olvasottság, a tankönyv és iskola, a sajtó, a színház és a nemzeti tudományok helyzetével is. Az egyes irodalmak, szerzők, művek értékelésével – érthető módon – itt nem foglalkozik.

Ez a mű is megjelent oroszul 1993-ban Joskar-Olában.⁴

Domokos Péter időrendben következő könyve több tudományág határán mozog: „Szkitiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban” (Akadémiai Kiadó, 1990).⁵ A némileg rejtélyes főcímet az alcím tökéletesen és pontosan megmagyarázza. Hozzá kell tenni, hogy az *irodalmunkban* szó a lehető legszélesebb értelemben értendő, tehát az is állhatna helyette, hogy *kultúránkban*. Domokos Anonymustól napjainkig mutatja be konkrét adatokkal, rengeteg idézettel, pontos hivatkozásokkal, hogy a címben jelzett témák milyen ellentmondásos reakciókat váltottak ki (és tegyük hozzá, váltanak ki ma is) a magyar szellemi életben. Többször is sajnálkozik amiatt, hogy a magyar társadalom jelentős része nem tudta elfogadni a finnugor nyelvrokonságot és ennek szerepét a magyar őstörténetben. A szerző sok jellemző példája közül csak egyet említek, Arany Jánosét. Arany az MTA főtítkáráként gyakran foglalkozott finnugor témákkal, pozitívan nyilatkozott Reguly Antalról és világosan látta, hogy a magyar nyelvészek feladata a nyelvrokonság kutatása (123–124). Ugyanakkor a hetvenes években írt, nem a nyilvánosságnak szánt, de fennmaradt fecniken szatirikus éllel, sértődött hangnemben bírálja a nyelvészeket, többek között azért, mert a magyar szavakat idegen nyelvekből származtatják. A szerző így kommentálja Arany magatartását: „Értjük Arany igazát, megbántottsága jogos, mert legyenek bármilyen makacs dolgok a tények, a magyar őstörténet ügyében mindenképpen nagyobb tapintattal, beleérzéssel, megértéssel kellett volna nyilatkoznia – bárkinek is. Hiába győzedelmeskedett a finnugor tanítás is, nyert katedrát és csatát a török tábor ellen, látványos diadalával, elismertetésével valamit (amit korábban sem nyert még el: szimpátiát, érdeklődést) igen hosszú időre el is veszített. Végképp »elszakadt a tömegektől«, meglehetősen egyoldalú, elzárkózó, helyenként agresszív tudománnyá vált” (127). A kiemelés tölem való, mert részletes kifejtés híján nem

⁴ Itt említem meg, hogy a két, oroszul megjelent kötetről Mizser Lajos írt ismertetést az Alföld. c. folyóirat 47/3 (1996. március) számában. A szöveg az interneten is elérhető.

⁵ A könyv második, átdolgozott kiadása 1998-ban jelent meg az Universitas Kiadónál.

tudom értelmezni, illetve tévesnek tartom ezt a megállapítást. Azt pedig végképp nem hiszem, hogy tapintattal, megértéssel rá lehetett volna venni a délibábos nézetek híveit, hogy elfogadják a szerző által is vallott tudományos igazságot. A dolog ma sem így működik. A könyv egyébként hallatlanul érdekes olvasmány, rengeteg információval. Látszik, hogy milyen hosszú kutatómunka eredménye.

Domokos Péter más formában is kiváló művelője volt a tudománytörténetnek: három kismonográfiát írt a „Múlt magyar tudósai” sorozatba:

Hunfalvy Pál (Paládi-Kovács Attila társszerzővel). Akadémiai Kiadó, Budapest. 1986; Kállay Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1990; Barna Ferdinánd. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1991.

2002-ben jelentette meg a „Domokos Péter írásaiból” c. kötetet (Urálistikái Tanulmányok 11). Ennek anyagát saját maga válogatta. Ez azért szerencsés megoldás, mert így egyértelmű, mit tartott fontosnak, újra publikálandónak. A kötetbe több olyan írását is felvette (pl. „Létezik-e finnugor irodalomtudomány?”, 193–198.), amelyek az általa művelt tudományterület egzisztenciális kérdéseit taglalják. A cikkhez utólag az alábbi kommentárt fűzte: „Több nyelven is megjelent cikk. Aktualitását azért nem vesztette el, mert egyre-másra lépnek fel újabb vitatkozó szkeptikusok e diszciplína létjogosultságával kapcsolatban. Az itt következő további írások közül több is szorosan kapcsolódik a felvetett kérdéshez, s reményeim szerint a létezését bizonyítják” (198). A megemlékezés műfaja aligha alkalmas arra, hogy felsorakoztassuk e bonyolult kérdéssel kapcsolatban az érveket és ellenérveket, vagy hogy a megemlékezés írója részletesen kifejtse saját véleményét. Azt azonban feltétlenül el kell mondanom, hogy a gyakorlat igazolta Domokos Pétert: művei léteznek és hatnak. És bizonyára lesznek, akik folytatják az általa megkezdett munkát.

Úgy illik, hogy röviden megemlékezzünk Domokos Péter tudományszervező tevékenységéről is. Az MTA Modern Filológiai Bizottságának tagja, majd titkára, 1997-től elnöke. Az 1980-as évektől a Filológiai Közlöny szerkesztőbizottságának tagja, később elnöke. Az MTA Uralisztikai Komplex Bizottságának titkára 1975–1985. A Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságának (ICFUC) 1985-től rendes tagja, 2010-től tiszteletbeli tagja.

Domokos Péter 1960 óta több mint 50 éven át a Nemzetközi Finnugor Kongresszusok állandó résztvevője volt. A legutóbbi piliscsabai kongresszuson (2010) úgy üdvözölhettem, mint az egyetlen tudóst, aki minden kongresszuson részt vett. Fontos szerepe volt abban, hogy az 1975-ös budapesti finnugor kongresszustól kezdve az irodalmi szekció helyet kaphatott a finnugrisztika hagyományos tudományágai között. Közreműködött a Finnugor Írók Szövetsége megalapításában (1989), melynek megalakulásától alelnöke, 1993-tól 1996-ig elnöke, 2004 óta pedig ismét alelnöke volt.

Kitüntetései: A Munka Érdemrend ezüst fokozata (MTA), 1986; Az Udmurt ASzSzk Legfelsőbb Tanácsának díszoklevele (Szovjetunió, Izsevszk), 1989; Az

Udmurt Kenes Nemzeti Társaság diplomája és díja (Oroszország, Udmurt Köztársaság, Izsevszk), 1996; A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, 1996; Az E. W. Ponkkala Alapítvány kitüntetése és díja (Finnország, Helsinki), 1998; Az Észt Köztársaság Elnökének Pro Terra Mariana Érdemrendje, V. fokozat, 1999; A Finn Köztársaság elnöke által adományozott Fehér Rózsa Érdemrend lovagja, 2002; A Komi Állami Egyetem kitüntetése, 2005; A Mari Köztársaság külföldieknek adható legmagasabb kitüntetése, 2006; A Szentpétervári Állami Egyetem díszdoktora, 2006; Puskin-érem Vladimir Putin orosz elnöktől, 2006.

Csúcs Sándor

Mark Newbrook (with Jane Curtain and Alan Libert): Strange Linguistics

A skeptical linguist looks at non-mainstream ideas about language

LINCOM Europa. München, 2013. 388 o.

Tudtam, hogy a világ más tájain is burjánzanak a nyelvek eredetével, történetével, kapcsolataival foglalkozó áltudományos nézetek, de tapasztalataim szerint a szakemberek leginkább csak egyes, nyelvészettel foglalkozó személyek azon ötleteit szokták bírálni, amelyek a nyelvtudomány módszereit kétségbe vonják vagy éppen felrúgják, és meghökkentő elképzeléseket tárnak a világ elé a tudományt nem ismerőket megtévesztendő. A most ismertetendő kötet annak a hagyománynak fordít hátat, hogy szakember nem foglalkozik a primitív nézetekkel. A nonszensz nyelvészet termékeiből válogatott a szerző, hangsúlyozza, hogy minden értelmetlenség tárgyalására nincs hely; ez persze nem is baj, de erős a gyanúm, hogy lehetetlen is volna minden ilyen fölkutatni, elolvasni, röviden összefoglalni és megjegyzésekkel ellátni. Nyilván jórészt ezzel magyarázható, hogy az uráli nyelvekkel kapcsolatos téveszmék csak igen szerény mértékben vannak képviselve, másrészt az is közrejátszhatott ebben, hogy csak kisebb részüik publikálódott „olvasható” nyelveken.

Mivel jó ideje figyelem szűkebb szakmánkat, az uralisztikát érintő tudománytalan vagy kvázitudományos tevékenységet, igyekeztem megismerni e kötetrel már csak azért is, hogy megtudjam, az uralisztikát hiteltelenné tenni törekvő megnyilatkozások mennyire keltették föl a nyelvészeti társtudományok művelőinek figyelmét. A következőkben e szempont mellett természetesen igen csak szemezgetve azzal is megismertetem az olvasót, miféle egyéb képtelenségeket állítottak elő világszerte az áltudományok művelői.

Newbrook klasszika filológiát és nyelvészetet tanult, több ázsiai és ausztráliai egyetemen oktatott, és több éven át az Ausztráliai Szkeptikusok (Australian Skeptics) nyelvészeti konzultánsa volt (ezt l. www.csicop.org/author/marknewbrook).

Ha jól értem, a szkeptizmus fogalma alapvetően az önjelölt nyelvészek elképzeléseinek megítélésével kapcsolatos (ehhez l. a 12. fejezetet!!!). Úgy tűnik tehát, hogy a szerző szkeptizmus leginkább a dilettánsok agyszüleményeihez kapcsolódik (l. Coda / zárszó).

A kötet az előszón (Preface, 7–10), a nyelvészeti szakszók jegyzékén (Glossary, 11–14) és a bevezetőn (Introduction, 15–23) kívül tizenkét fejezetből áll: 1. Language origins and language change, 2. „Concocted” languages and very short words, 3. The origins of human language, 4. Mysterious writing systems, inscriptions and other texts, 5. Language (itself sometimes mysterious) from mysterious sources, 6. Reversals and other alleged mysterious aspects of „normal” language, 7. Allegedly mysterious scripts, texts, etc. (non-historical issues), 8. Alleged animal „languages” and language-learning abilities, 9. Non-mainstream theories of language and the mind, 10. Non-mainstream general theories of language, 11. Language reform and language invention, 12. Skepticism about mainstream linguistics. Az egyes fejezetek több alfejezetre bomlanak. A könyvet a zárszó (Coda, 251) és az alfejezetenként csoportosított, jegyzetekbe ágyazott szakirodalom (References, 253–388) zárja le.

A szakszók jegyzékének közléséből következik, hogy a dilettánsoknak is szánta szerző a kötetet (l. 8. o.).

A kötetben szereplő áltudományos nézeteket (strange / weird / fringe / pseudo- / folk- / non-mainstream / amateur / „New Age” linguistics; l. 7, 16) a zárójelben látható udvariaskodó minősítések helyett leginkább nonszensz nyelvészeti nézetként lehet számontartani; a szerző nagyon tapintatosan, elnézően bírálja, ezek közlőiről némely esetben feltételezi a jószándékúságot, és ártalmatlannak minősíti nézeteiket. Erről Newbrook így vall: „I have sought here to be open-minded, and I acknowledge and respect the sincerity of the vast majority of the non-mainstream authors whose work I discuss here. But of course I have also striven not to be credulous; and I do not wish to be seen as accepting, by way of an exaggerated display of »fairness«, the probable veracity of strongly non-mainstream and arguably highly implausible ideas – or even as actively »agnostic« with respect to such ideas. This applies especially to some strongly non-mainstream non-linguistic ideas (such as the reality of alien abductions, cryptids such as sasquatches, etc.) which provide the background to some of the linguistic claims which I critique here. I emphasize that the fact that I refrain (in this specifically linguistic context) from seeking to »debunk« such background beliefs, and discuss them in a neutral tone, should not be read as implying that I regard them as at all likely to be factually correct” (7–8, kiemelés az eredetiben). A dilettánsok elképzeléseit következetesen elméletnek nevezi a szerző, ez is a (felesleges) tapintat jele. A kötetben bírált legtöbb nézet szerzője soha sem folytatott nyelvészeti tanulmányokat, amint Newbrook közli (15).

Az egyes fejezetek rövid ismertetése

1. Language origins and language change (25–86). Sokan vélekednek úgy, hogy a mai nyelvek egy közös ősről mennek vissza, ez lett volna a világ ősnyelve (Ursprache, manapság használatos szóval: Proto-World), ez szakadt szét csoportokra, amelyek a ma rokonságban lévő nyelvek forrásai voltak. Természetesen megjegyzi Newbrook, hogy a nyelvek belső változásai mellett a más nyelvekkel való érintkezésnek is szerepe van a nyelvek életében. Továbbá a rokon nyelvek olyan mértékű változásokat szenvedhetnek el, hogy végül már nem is emlékeztetnek egymásra; példaként erre a spanyolt, a lengyelt és a walesit említi, amelyek minden kétséget kizáróan indoeurópaiak, tehát rokonok, de nagyon eltávolodtak egymástól. Éppen ezért aligha válaszolható meg teljes bizonyossággal az a kérdés, vajon a világ nyelvei monogenezisnek vagy multigenezisnek köszönhetik-e létüket. Ha nem tévednek a paleoantropológusok, hogy a hajdan kelet-afrikai területen élt emberi közösség, amelyből a mai emberiség származik, mindössze néhány ezer főből állhatott, nekem úgy tűnik, talán valószínűbb a monogenezis.

Viszonylag hosszan (61–86) tárgyalja a különféle (európai, indiai, óceániai, nyugat-ázsiai) nyelvekkel kapcsolatos tudománytalan nézeteket, köztük szerepel a magyar is (66; erről l. még alább).

Az etruszkkal kapcsolatos dilettáns nézetekről szól röviden, de Alineinek ama elképzelését (Alinei 2003, magyarul: Alinei 2005) nem említi, hogy az etruszk a magyar régies formája lenne (67).

Élvezetes olvasmány az a pont, amelyben azon vélekedésekről szól, amelyek szerint a héber a világ ősnyelve, vagy legalábbis a sémi nyelvek erőteljesen befolyásolták a germánt pl. úgy, hogy Izrael elveszett, szétszóródott törzsei Közép-Európában kötöttek ki (68–73).

Bőséges részt szentel a szerző az Indiában beszélt nyelvekről megfogalmazott téveszmék sokaságának (73–80). Remélem, hogy rábukkanok Szentkatolnai Bálint Gábornak a magyar dilettánsok körében meglehetősen népszerű művére (Szentkatolnai Bálint é. n.), aki „megtalálta” a magyar nyelvet Dél-Indiában, de hiába reménykedtem... Talán azért nem szólt róla, mert e könyv esetleg csak magyar nyelven látott napvilágot? Az internetről mégis értesült Newbrook a magyar/finnugor–dravida „rokonságról” is (39, 256: 23. jegyzet), de az általa megadott címek közül csak a másodikon találtam valamit, az első (már) nem is létezik, a harmadikon pedig nem fedeztem fel az állítólagos információt: <http://forums.skadi.net/archive/index.php/t-11523.html>, <http://dahana.webs.com/dravid1.html>, http://www.allempires.net/dravidian-languages_topic26337.html.

Ugyanilyen hiányt tapasztaltam a sumerrel kapcsolatos fejezetben is (84–86, de vö. 136, 143, 144), vagyis nem tárgyalja a magyar–sumer „ősrokonságot”.

Azt hiszem, a magyar dilettánsok és külhoni elvbarátaik joggal érezhetik magukat megbántva, mivel az ő „igaz” tanaik nem keltettek kellő figyelmet.

2. „Concocted” languages and very short words (87–103). Ezen önálló fejezet hasonló kérdéseket tárgyal, mint az előző: azon dilettáns nézeteket taglalja, amelyek az ismert és rekonstruált nyelveknek vagy azok adatainak képtelen rokonságokat tulajdonítanak e nézetek megfogalmazói, vagy amelyek szerint az ősnnyelvek igen rövid szavakat tartalmaztak volna. Ezek azt is állítják, hogy pontosan ismerik a régvolt eseményeket, ezt sokan készpénznek is veszik, és úgy vélik, hogy az ún. ortodox szakemberek összeesküdtek ellenük, vagy egyszerűen csak ostobák (87). Az itt szóba hozott egyik gyöngyszem a morfológiailag egyszerű ősnnyelv, amelyet atyja a „Földanya Szent Nyelve” („Earth Mother Sacred Language”) címkével látott el, amely ősnnyelvben tizenöt bázismorféma volt (94–95). Marr még ennél is „takarékosabban” járt el, hiszen ő csak négy hangsorból magyarázta világ nyelveinek szókincsét (Marrt illetően l. 97)... Egy, minket közelebbről is érdekelhető elképzelés szerint Finnország területéről terjedt át Skandináviába az emberiség ősnnyelve, és persze onnét tovább. Még van néhány hasonló „teória”, de azokra végképp kár lenne időt pazarolni.

3. The origins of language (105–118). A szerző maga közli, hogy e tekintetben átfedések vannak az 1., a 2. a 3. és a 4. fejezet közt. Kár... Amint megállapítja, a nyelvészek általában százezer és kétszázezer évre becsülik az emberi nyelv életkorát, ennyi idővel korábban alakulhatott ki az Ursprache / Proto-World, amelyből változások sora révén jöttek létre a különféle nyelvek, és születtek meg a modern idiómák. De a legrégebb adatokat csak az írás létrejöttével, vagyis kb. ötezer évvel ezelőtt rögzítették először. A nyelv esetében a fejlődés, az evolúció fogalmát tévesnek tekinti, ti. ez nem vethető össze a biológiai evolúcióval, és ugyancsak téves pl. a törzsi nyelveket primitívnek nevezni a legrégebb ismert és a modern nyelvekkel összevetve. Ezt a felfogást lehet nyelvi egalitarianizmusnak nevezni, amint írja (105), de ebbe mégis belefér, hogy egyes nyelvek bizonyos részrendszerei bonyolultabbak másokénál. A távoli múlt lehetséges eseményeinek feltárását a paleoantropológiára és a régészetre hagyja.

E témakörben neves kutatók nézeteiről szól. Pl. Morris Swadesh glottokronológiájával vagy lexikostatisztikai módszerével kapcsolatban megjegyzi: „The theory was rapidly undermined by contrary data from known language »families«..., but Swadesh persisted, and towards the end of his life his proposals – set out in an ultimately posthumous book – became truly wild; for instance, he presents a map of the Earth purporting to show the probable geographical distribution of language »families« in 25,000 BCE” (109–110). Itt ír még egyebek közt Merritt Ruhlen, Joseph Greenberg Proto-World-teóriájáról és a nosztratikusok kísérleteiről (110, még vö. 33). Az „ősnnyelv” ürügyén kerül szóba az állati és az emberi kommunikáció kérdése is: úgy véli, a praesapiens hominidák korai kommunikációja hasonló lehetett a modern nem emberszabású majmokéhoz. Utal a zsidó–keresztény háttérű kreacionizmusnak a nyelvkeletkezésről alkotott felfogására is. Az emberi nyelv evolúcióját illetően Chomskyt pesszimistának

tekinti, és a kreációnizmusra hajlónak véli (117–118). A kreacionisták azt vallják, hogy Isten teremtette a nyelvet, a keresztény és a zsidó fundamentalisták hiszik, hogy Bábel tornyának építéséért büntetésül Isten összezavarta az emberek nyelvét (115, még vö. 117). A bigottan vallásos Trubetzkoy is ezt vallotta: „A Szentírás büntetesként, Isten átkaként ábrázolja a »nyelvek összezavarását«, amely létrehozta a nyelvek és kultúrák sokszínűségét, hasonlóan az »orcád verítékével« végzett munka csapásához, amellyel Isten az emberiséget sújtotta Ádám személyében... a nyelv és a kultúra dialektikus széttagoltsága olyan szorosán kötődik a társadalmi szerveződés lényegéhez, hogy a nemzeti sokszínűség megszüntetésére tett kísérlet a kultúra elszegényedéséhez és elsorvadásához vezetne” (Trubeckoj 2011: 59, eredetileg: Trubeckoj 1923: 107–108).

4. Mysterious writing systems, inscriptions and other texts (119–144). Az írásrendszerek keletkezéséről és típusairól rövid, ismeretterjesztő jellegű információkat találunk. Az egyes írásrendszerek nacionalisztikus (vagy vallási) tállását teszi szövé. A magyar rovásírás hangoskodó magasztalói is ebbe a táborba tartoznak (erről az írásmódról l. Sándor Klára 2014). Tud egy olyan magyar dilettánsról, akinek a nevével eleddig én még nem találkoztam, és aki azzal vívta ki egyebek közt e könyv szerzőjének figyelmét, hogy az Újskóciában talált, mindössze tizenhárom karaktert tartalmazó, ún. Yarmouth Stone feliratát magyarul olvasta el (126, még vö. 44–45, 66)... Mások is „elolvasták” e szöveget különféle nyelveken és módokon, többek közt persze egy másik magyar is, persze szintén magyarul, ellentétes olvasási sorrenddel és más jelentéssel (126), de természetesen vannak olyan derék nemzettársaink is, akik az óegyiptomi hieroglifákkal írott szövegeket is vígan elolvassák magyarul. Eljutottak a szerzőhöz olyan információk is, hogy lelkes magyar honfiak szerint a germán rúnáírásnál régebbi a mi rovásírásunk, és legkorábbi emlékei Kr. e. 6500-ra datálандók, tehát mi rendelkezünk a legrégebbi írásbeliséggel, amely összefügg a sumer írással (136, még vö. 143, 144).

5. Language (itself sometimes mysterious) from mysterious sources (145–166). Vallási fanatikusok szerint az ismeretlen nyelvű vagy nagyon szokatlan megformáltságú szövegek voltaképpen isteni kinyilatkoztatások. Ebbe a kategóriába sorolja azokat a képzelgéseket is, amelyek szerint földönkívüliektől származik az emberi nyelv, sőt némely megnyilatkozók azt is állítják, hogy hallottak földönkívülieket a saját nyelvükön társalogni, láttak ezeken született leírt szövegeket, e megszállottak közül egyesek még meg is tanulták azokat (155)... Némely magyar dilettánsok megbántódhatnak, akik szerint mi, magyarok vagy a Szíriuszról érkeztünk a Földre, vagy szíriuszi jövevényektől tanultuk meg az „ősnylvet”, amelyet aztán elterjesztettünk az egész világon, mert Newbrook nem számol be az ő tanaikról.

6. Reversals and other alleged mysterious aspects of „normal” language (167–173). A fordított hangsorú beszéd / nyelv fogalmával való játszadozás (pl.

ha *nadrág* helyett *gárdan* hangsort produkálunk) még az eddigieknél is értelmesebb ötlet (ha a képtelenségeket egyáltalán lehet relatíve kvalifikálni), márpedig e „szakemberek” szerint a korai Homo sapiens történetében az aktív telepatikus képesség elvesztésének kompenzálására szolgált az ilyen beszéd (167–168)...

7. Allegedly mysterious scripts, texts, etc. (non-historical issues) (175–186). E fejezetben egyebek közt arról van szó, hogy bizonyos régi szövegekben (pl. a Bibliában) némely írásjel-kombinációk rejtett üzeneteket tartalmaznak, itt kapott helyet a kabbala és a numerológia tárgyalása is (175–186).

8. Alleged animal „languages” and language-learning abilities (187–194). Itt a nem emberszabású főemlősök „nyelvei” és azok nyelv előtti vagy kvázinyelvi megnyilvánulásai kerülnek terítékre, sőt még a madarak nyelvei is megemlíttetnek. Ez a rövidke rész szórakoztató olvasmánynak tűnik a többi fejezettel összevetve, amelyek legtöbbje inkább az emberi butaság miatti álmélgodást válthatja ki az olvasóból.

9. Non-mainstream theories of language and the mind (195–208). Mivel a nyelv, az emberi értelem és gondolkodás viszonyát kevésbé relevánsnak vélem a történeti és az összehasonlító nyelvészet szempontjából, mellőzöm e fejezet ismertetését.

10. Non-mainstream general theories of language (209–218). Az itt tárgyalt nézetekről úgy vélekedik Newbrook, hogy olyan furcsán és annyira inkohereus módon vannak megfogalmazva, hogy nehéz őket egyáltalán értelmezni. Megemlítem, hogy ide sorolja Merritt Ruhlen történeti nyelvészeti nézeteinek némelyikét is.

11. Language reform and language invention (as proposed by non-linguists) (219–237). A dilettánsoknak a nyelvi reformokra vonatkozó elképzeléseiről ad számot úgy, hogy szembesíti azokat a nyelvészek által előadottakkal. Mivel azonban a szakemberek vagy nem szívesen nyilatkoznak a nyelvi perspektívákról, vagy hajlamosak „manipulálni” a nyelvet, ritkán szólnak e kérdésről, ezért Newbrook nem kívánt részletesen belemenni e kérdéskör tárgyalásába. Ennek ellenére több tanulságos oldalt szentel pl. az angol írásmódnak (helyesírásnak).

12. Skepticism about mainstream linguistics (239–250). E fejezet részben a dilettánsoknak a nyelvtudománnyal, részben maguknak a nyelvészeknek a diszciplína egyes megállapításaival kapcsolatos kételyeit tárgyalja. Ez utóbbi szempontból az utóbbi évtizedek leíró nyelvészeti kutatásainak hátteréről esik a legtöbb szó. A kétkedés és a vita teljesen természetes a tudomány művelőinek porondján, képzettségük és ismereteik folytán ugyanis egyet és mást elődeiktől és kollégáiktól eltérő módon ítélnének meg. Kétkedést váltott ki pl. Chomsky innatizmusa és generatív nyelvelmélete. A szakmán belüli kemény viták egyik oka Newbrook szerint az, hogy a különféle felfogások képviselői gyakran abban sem értenek egyet, milyen evidencia érvényes vagy releváns, vagy milyen mér-

tékű a különböző evidenciák fontossága. Néhány szó esik természetesen a dilettánsoknak a tudományt érő kritikájáról is, akik azt hiszik magukról, hogy kellő ismeretekkel rendelkeznek a nyelvről ahhoz, hogy hiteles véleményt, ill. bírálatot fogalmazhassanak meg a nyelvről, ill. a tudományról.

Érdemes szó szerint idézni a szerző zárszavát, amelyből kiderül attitűdje és az, miben látja könyvének jelentőségét: „In this book I have covered a great deal of ground. As I stated in the Preface, I have been obliged to exclude various interesting topics and to limit my discussion of some others severely. I myself know more about some of the topics in question here than about others, and in any event there are many issues which I have not been able to cover in the depth which might ideally be desired. But this book is (as far as I know) the first ever general work of this length on non-mainstream ideas about language; and I hope that despite its shortcomings it will be found both useful and interesting” (251).

Egyéb megjegyzéseim:

Hát az bizony tény, hogy a szerző tájékozottsága némely téren hiányos, ami persze teljes mértékben érthető. Ilyen pl. a finnugrisztika: az nem számít hibának, hogy igen hézagos a finnugrisztikát támadók nézeteinek számbavétele, de az már igen, hogy egy félig-meddig dilettáns megnyilatkozásként, Angela Marcantoniónak a közlését (Marcantonio 2002, magyarul: Marcantonio 2006) készpénznek veszi, miszerint a magyar nyelv eredete és rokonsága vitatott (66, 274: 43. jegyzet), ehhez vö. „Languages of unknown or disputed »genetic« affiliation, such as Hungarian...” (32). Ha tudomást szerzett volna ugyanezen szerzőnek, vagyis Marcantoniónak az indoeuropeisztikával kapcsolatos téveszméiről is, talán Newbrook is megkérdőjelezte volna Marcantonio finnugrisztikai kompetenciáját. Marcantoniónak indoeuropeisztikai elképzeléseiről vö. „Анжела Маркантиони скорее заинтересована не в поиске научной истины, а в привлечении широкого общественного внимания к собственной научной деятельности” (Jakubovič 2011: 228). Ugyanez a feltűnési viselkedés jellemzi a finnugor nyelvű államokban (Magyarországon, Finnországban és Észtországban) igen szorgosan nyüzsgő agg korú „ifjú lázadók” („young rebels”) trojkáját is, amikor mániákus közszereplés során előadják téveszme-gyűjteményüket. – Zavart okozhat az a sajnálatos körülmény a tudományt nem kellőképpen ismerők fejében, hogy a kvázitudományos könyveket olykor jónevű kiadók (Atena Kustannus Oy., Blackwell, Harrassowitz, Il Mulino, Lincom) segítik világra, amit legfeljebb csak úgy magyarázhatok, hogy a legfinomabb gépezetbe is kerülhetnek homokszemek... Az ilyenfajta munkák gyenge minőségű magyar fordításai és hasonló kvalitású eredeti magyar könyvek megjelentetői rendszerint nem a tudományos könyvkiadók közül kerülnek ki. Ennek kapcsán említtem meg, hogy a magyarul íródott áltudományos, nyelvészeti szánt munkák és az idegen nyelv-

veken megjelent, az uráli történeti-összehasonlító tudományt, annak eredményeit és művelőit támadó, dilettánskodó szerzők műveit magyarul közlétező magyarországi kiadók viszont még a közelükben sincsenek a jó nevű hazai kiadóknak.

Newbrook megemlíti, hogy egy amerikai szerint a navaho és a kínai megérti egymást (vajon melyik kínai nyelvváltozatra gondolhatott e derék amerikai?), mivel, amint állítja, a navahók az utóbbi 1000–3000 év során hagyták el Közép-Ázsiát a mongolok elől menekülve (39)... Ennek van két magyar vonatkozása megfelelője: (a) Sadovszky felfedezte, hogy valamikor az ugorok egy része átvonult Kaliforniába, ezért az ottani indiánok a mi rokonaink, és nyelvük is rokonna egyebek közt a mi anyanyelvünknek („http://www.magtudin.org/otto_sadovszky.htm”, még vö. Sadovszky 1981), de ez a „szenzáció” sem szerepel a kötetben...; (b) egy régebbi internetes közleményből tudtam meg, hogy egy magyar mérnök úgy társalgott navahó vendéglátóival, hogy ki-ki a saját anyanyelvét használta, és persze ők is megértették egymást (ehhez vö. BK 2013)...

A jól szórakozni kívánóknak javasolom, nézzenek bele a „Hihetetlen!” magazin 2012. szeptember–novemberi különszámába, amely a sokatmondó „A magyarság 20 000 éves történelme” címet viseli!

Luigi Cavalli-Sforzának és társainak a munkáját fontosnak nevezi Newbrook, de hozzáteszi, hogy a megállapításaikhoz esetleg kapcsolható nyelvészeti feltevések nem szükségszerűen helytállóak (41) – de nem ám!

A kötet szerkesztése igen komoly kívánnivalókat hagy maga után.

Ezek egyike, hogy némelykor nem azonosak a fejezetcímek a tartalomjegyzékben és tényleges fejezetcímként. A harmadik fejezet címe a tartalomjegyzék szerint „Chapter 3. The origins of human language as a phenomenon” (5), a kötetben viszont ez áll: „Chapter 3. The origins of language” (105); a hatodiké a tartalomjegyzékben „Chapter 6. Reversals and other alleged mysterious features” (5), a könyvben pedig „Chapter 6. Reversals and other alleged mysterious aspects of »normal« language” (167); a tizenegyediké „Chapter 11. Language reform and language invention” (5), ill. „Chapter 11. Language reform and language invention (as proposed by non-linguists)” (219)...

A másik súlyos hiányosság, hogy nincsen tárgyszómutató, és nem készült a hivatkozott szerzők nevének mutatója, amelyek közül az első a szerző szerint azért lett volna felesleges, mert sok utalás található a szövegben (9). Igazán kár volt ezeket és egy összefoglaló irodalomjegyzéket mellőzni, mert az utalások fejezetenként és alfejezetenként a References részbe kerültek, és csak nem kevés keresgéssel lehet rájuk bukkanni, csak igen körülményesen lehet megtalálni a keresett fogalmakat is (pl. Hungarian, Finnish, Finno-Ugric, Ursprache, Proto-World), a feldolgozott cikkek és könyvek kinyomozása pedig példátlan erőfeszítést igényel.

Noha a szerző nem rendezte el szigorúan tematikusan az általa tárgyalt kérdéseket, és igen kellemetlenek az imént említett hiányosságok, érdemes e kötet arra, hogy bepillantassunk a világ más tájain is dúló dilettantizmus káoszába.

Irodalom

- Alinei, Mario (2003), *Etrusco: Una forma arcaica di ungherese*. Il Mulino, Bologna.
- Alinei, Mario (2005), *Az ősi kapocs. A magyar–etruszk nyelvrokonság*. Allprint, Budapest.
- BK (2013), Rokonom, Ülő Bika. *Hihetetlen!* 13/1: 68.
- Jakubovič, I. S. [Якубович, И. С.] (2011), *The Indo-European Language Family: Questions about its Status*. Angela Marcantonio (ed.), *Journal of Indo-European Studies*, Monograph Series 55. Washington: Institute for Study of Man. *Journal of Language Relationship / Вопросы языкового родства* 6: 143–146.
- Marcantonio, Angela (2002), *The Uralic Language Family. Facts, Myths and Statistics*. Publications of the Philological Society 35. Blackwell Publishers, Oxford UK – Boston USA.
- Marcantonio, Angela (2006), *Az uráli nyelvcsalád. Tények, mítoszok és statisztika*. Magyar Ház, Budapest.
- Sadovszky, Otto J. (1981), *Ob-Ugrian elements in the adverbs, verbal prefixes and postposition of California Wintuan*. In: Ikola, Osmo (red.), *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum*. Turku 20.–27. VIII 1980. Pars VI. Suomen Kielen Seura, Turku. 237–243.
- Sándor Klára (2014), *A székel írás nyomában*. Typotex, Budapest.
- Szentkatolnai Bálint Gábor (é. n.), *A magyar nyelv Dél-Indiában*. Sz. B. G. tamil–magyar szóegyeztető szótárát mai magyar nyelvezetre igazította és az ismertető fejezeteket írta: Tharan-Trieb Marianne. FRÍG Kiadó, Budapest.
- Trubeckoj, N. S. [Трубецкой, Н. С.] (1923), *Вавилонская башня и смѣшеніе языковъ. Евразійскій временникъ* 3. Berlin. 107–124.
- Trubeckoj, Nyikolaj Szergejevics (2011), *Bábel tornya és a nyelvek összezavarása*. In: T., Ny. Sz., *Dzsingisz kán hagyatéka. Attraktor*, Máriabesnyő. 59–69.

Honti László

Per Urales ad Orientem
Iter polyphonicum multilingue

Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012
Edited by Tiina Hyytiäinen – Lotta Jalava – Janne Saarikivi – Erika Sandman.
Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264.
Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 2012. 542 o.

Juha Janhunen, a kelet-ázsiai nyelvek és kultúrák professzora, a Helsinki Egyetem Ázsiai és Afrikai Intézetének egyetemi tanára, az Academia Europaea, a Royal Asiatic Society London tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja, a Belső-Mongóliai Egyetem tiszteletbeli professzora és egyéb tudományos társaságok tagja 2012. február 12-én töltötte be hatvanadik életévét, mely alkalomból a helsinki Finnugor Társaság a pályatársak, barátok és kollégák cikkeket magába foglaló reprezentatív emlékkönyvvvel köszöntötte a jubilánst.

Minthogy az ünnepelt az összehasonlító nyelvtudomány és etnohistoria (uralisztika és altajisztika) területén belül a történeti nyelvtudomány, filológia és leíró nyelvészet számos ágában (általános nyelvészet, általános észak-ázsiai/szibériai összehasonlító nyelvészet, általános uralisztika, szamojedológia, összehasonlító altaji és közép-ázsiai nyelvészet, turkológia, mongolisztika, tunguzológia, mandzsu nyelvészet és történelem, általános kelet-ázsiai nyelvészet, japonológia és koreanisztika, sinológia, tibeti és tangut nyelv- és művelődéstörténet, kisebbségi nyelvek, nyelvi kisebbségi jogok, veszélyeztetett nyelvek, vallás és mitológia, tudománytörténet) alkotott maradandót, az őt köszöntő, Eurázsia legfontosabb tudományos központjait képviselő kortárs kutatók munkái is kellően sokszínűek.

A cím – Az Urálon át Kelet irányába – már önmagában is a nyelvek és kultúrák sokféleségének megjelenítését ígéri. A szerkesztők a Tabula gratulatoria, a tartalomjegyzék és az angol nyelvű életrajzi áttekintés (VII–XXVII) valamint a tematikusan szerkesztett publikációs jegyzék (507–542) közötti terjedelemben mind a téma, mind a nyelvi kivitelezés tekintetében teljesen szabad kezdet adtak a szerzőknek, sőt az alcímbe is megfogalmazták a soknyelvűség harmóniája iránti igényt. (A soknyelvűség harmóniája mint ideális állapot Juha Janhunen világfelfogásának meghatározó része.) Így aztán a kötetben angol, cseh, finn, francia, magyar, mongol, német, orosz és svéd nyelvű cikkek jelentek meg, de a könyv az írástípusok tekintetében sem csak a hagyományos latin- és cirill betűs ábécét vonultatja fel: a 279. és 286. oldal között ojrát írású cikket közöl. Ez az archaikus ujgur-mongol hagyományokon nyugvó írás a Kínában („Belső-Mongóliában”) élő mongolok körében mai napig használatos, sőt nemzeti identitásuk hordozója.

Tartalmi tekintetben a 45 cikkből álló kötetben a következő kilenc tudományterület van képviselve: finnugrisztika, finn tudománytörténet, szamojedológia,

mongolisztika, tunguzológia, kaukazológia, paleoszibériai nyelvészet, kelet-ázsiai tanulmányok, nyelvi kapcsolatok. Az alábbiakban a felsorolt tudományterületek szerint mutatom be a kötet tartalmát – szükségszerűen tömörítve.

A **finnugrisztikát** hat nyelvészeti, egy irodalmi és egy néprajzi témájú cikk képviseli.

Bakró-Nagy Marianne „A manysi veláris nazális tipológiájához” című elemzésében (17–23) az *η* viselkedését a szótag perem elemei pozícióinak vizsgálatával Anderson kutatásaira támaszkodva mutatja be. Megállapítja, hogy az *η* a manysiban könnyen tipizálható fonotaktikai pozíciói szempontjából. Az elért részeredményt további felhasználásra ajánlja a nyugat-szibériai areában.

Csepregi Márta „Akarat, kívánság, képesség, készség, lehetőség kifejezése a szurguti hantiban” (39–52) c. cikkében három névszónak (*kač* ~ *kičəm* ’kívánság’, *kim* ’képesség’, *köl* ’tudás’) melléknévi igenevekkel alkotott modális szerkezeit vizsgálja. A cikk értékes adalék a mai szurguti hanti leíró mondattan eredményeihez.

Honti László „Das Zeitalter und die Entstehung der Personalpronomina mit velaren Vokalen” (121–129) c. cikkében a szerző vitatja Janhunen 1981-es cikkének azon megállapítását, mely szerint a finnugor nyelvek egy részében magas hangrendűként használatos személyes névmásokhoz hasonlóan a mély hangrendű egyes számú személyes névmások nem vezethetők le az uráli alapnyelvből. Ismerteti a személyes névmások rekonstrukciójának témakörében keletkezett szakirodalmat, és a mély hangrendű személyes névmások keletkezési korának jobb eldönthetősége céljából bemutatja a személyes névmások rekonstrukcióját az uráli, a finnugor, az összamojéd, a finn-permi, az ugor és a permi alapnyelvben, a kései ősfinnben, az őslappban, az ősmordvinban, az őscseremiszenben, az ősvotjákban, az őszürjénben, az ősosztjákban, az ősvogulban és az ősmagyarban.

Petri Kallio szintén Juha Janhunen korábbi munkájából (1981) kiindulva veszi újból vizsgálat alá a nem első szótagi magánhangzók vokalizmusának rekonstrukcióját az uráli alapnyelvtől a ősfinnig” („The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic”, 163–175). A szerző arra a következtetésre jut, hogy a Janhunen által rekonstruált **i* és **ī* helyett megalapozottabb a **ɨ* és **ɨ̄* feltevése.

Luobbal Sámmol Sámmol Ante (Ante Aikio) az „On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic **x*” (227–250) c. cikkében – miközben elismeri, hogy a maga idejében Janhunen 1981-es hipotézise a protouráli **x* (ismeretlen fonetikai minőségű fonéma) rekonstrukciójáról jelentős újdonságnak számított – jelentős példaanyagra alapozva felülvizsgálja Janhunen elemzését. Megállapítja, hogy a) nincs közvetlen megfelelés az összamojéd magánhangzószekvenciák és a finn hosszú magánhangzók között; b) a finn „primer” hosszú magánhangzók a vizsgált szavakban másodlagosak; c) a valóságos finn „primer”

magánhangzók háttere nem világos; d) a szamojéd magánhangzó-szekvenciának többféle eredete mutatható ki, ami hatással van az összehasonlítás végeredményére; e) minthogy nincs közvetlen megfelelés a finn „primer” hosszú magánhangzók és a szamojéd magánhangzó-szekvenciák között, nincs szükség a Janhunnen által korábban feltett proto-uráli prekonzonantális helyzetű *x fonéma rekonstrukciójára.

Pekka Sammallahti „On Subglottal Pulses” c. cikkében (359–374) a szótaghatáron megjelenő szubglottális zár kutatástörténetét mutatja be, majd vizsgálja e jelenséget a lapp nyelvjárások és a finn viszonylatában.

Leif Rantala a legkorábbi lapp vers orosz fordítását ill. adaptációját elemzi „Spring min snälla ren på ryska” c. cikkében⁶ (309–318), valamint összeveti a vers orosz, svéd és német fordítását.

Ildikó Lehtinen „Les objets absens des collections de musées. Un exemple: le tablier blanc des Maris” címen publikált cikket⁷ 199–207). A cikk célkitűzése: egy tárgy – a női viselet, melynek része a kötény, de amely a Helsinki Nemzeti Múzeum kiállítási példányán hiányzik – meglétén keresztül meghatározni a mari nép identitását, valamint a néprajz által tükrözött múltbéli és jelen identitást összevetni. A kutatás konklúziója, hogy a kortárs néprajzosok számára a mari női népi viselet egyszerre képvisel nemzeti, helyi és univerzális kultúrát. A néprajzos feladata, hogy megkülönböztesse a kultúra definícióit, vagyis a hagyományos, a kortárs és a posztmodern kultúrafelfogást.

Finn tudománytörténeti témában három cikk jelent meg a kötetben.

Kaisa Häkkinen a „Matthias Alexander Castrén suomen kielen tutkijana” c. cikkében (103–114) végigkíséri Castrén rövid életútját (1813–1852), bemutatja a finnugor nyelvtudomány első kiemelkedő tudós személyiségének, a Helsinki Egyetem első hivatalos finn nyelvészprofesszorának a tudományos működését.

Harry Halén, csatlakozva Juha Janhunennek a „Финские контакты Петера Шмидта” c. 2007-es publikációjához „Letters by Peter Schmidt to G. J. Ramstedt” c. cikkében (115–119) négy további, Ramstedt-hez írott levelet közöl a Vlagyivosztoki Orientalisztikai Intézet igazgatójától.

Ilmari Vesterinen a finn orientalista és a japán néprajzos tevékenységéről írt cikket „G. J. Ramstedt, Kunio Yanagita ja muurahaisten ja hämähäkkien nimitykset japanin murteissa” címen (489–495). A két tudós jól ismerte egymást, és nyelvművelési és nyelvújítási kérdésekben hasonló álláspontot képviseltek. A szerző a két tudós hasonló vélekedését egy japán példán (a hangyákról és pókokról szóló tanulmányban) szemlélteti.

⁶ Megköszönöm Keresztes Lászlónak, hogy szemlélte számomra a kötet finn és svéd nyelvű cikkeit.

⁷ Köszönöm Marosvári Máriának, hogy a francia nyelvű szöveget értelmezte számomra.

A **szamojedológia** kilenc nyelvészeti, két néprajzi és egy régészeti tárgyú publikációval van képviselve a könyvben.

V. Ju. Gusev „О возможных источниках селькупского сочетания *-lč-*: ПС **jw*, **jk*, **jm*” c. cikkében (77–81) arra hívja fel a figyelmet, hogy a szölkupban az összamojéd **j* általánosan ismert változása mássalhangzó előtti helyzetben (*j* > $\emptyset$ a megelőző magánhangzó pótlónyúlásával kísérve) csak egyike a lehetőségeknek. Számos példát idéz annak a feltevésnek az igazolására, hogy hasonlóan szabályosnak tekinthető a **jw* > **-lč*, **jm* > **-lč* és **jk* > **-lč* változás.

Janurik Tamás a „Volt-e déli szamojéd (PSS) alapnyelv?” c. cikkének (145–162) első felében javaslatot tesz a déli szamojéd nyelvek nyelvek korábbi felosztásától eltérő új osztályozásra. Az általa újonnan a déli ágba sorolt nyelvek 152 szavát vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy aligha lehet a Janhunnen által rekonstruált közszamojéd etimológiáktól eltérő közös déli szamojéd alapalakokat kimutatni, viszont a déli ágban 28 olyan tendenciaszerű hangváltozás fedezhető fel, amelyek az egyes déli szamojéd nyelvek szókezdő mássalhangzóit érintik. A cikk második felében a szerző táblázatokban közli az általa vizsgált 152 szóban megjelenő mássalhangzó-változásokat.

Tapani Salminen a „Traces of Proto-Samoyed vowel contrasts in Nenets” c. cikkében (339–358) Janhunnen szamojéd etimológiai szótárából (Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Castrenianum in toimitteita 17. Helsinki. 1977) kiindulva vizsgálja a 10 összamojéd teljes képzésű magánhangzó és az egyetlen redukált megfeleléseit a nyenyecben, bevonva és értékelve a témában időközben keletkezett kutatási eredményeket. Munkájának végkövetkeztetése, hogy a nyenyec alapján 13 egységből álló összamojéd magánhangzó-fonéma rendszer lenne alkalmas a továbblépéshez az etimológiai kutatásokban.

Gerson Klumpp kutatásához Castrén kamassz kéziratának utolsó részét használja, melynek adatait eddig a szamojéd nyelvtudomány egyáltalán nem vizsgálta. A „h-Epithese im Kamassischen?” c. cikkében (177–184) egy más forrásból nem ismert jelenségre hívja fel a figyelmet. Az általa felhasznált kézirat adatai arra mutatnak, hogy a kamassz Castrén által felgyűjtött változatában *-h*-t tartalmazó szótövek jelennek meg jelentős számban, ami azért szembeötlő, mert a kamasszban egyébként ismeretlenek a *-h*-szótövek. A cikk a variálható és nem variálható *-h*-tövek etimológiai magyarázatát kísérli megadni.

Lotta Jalava „Tempuksen ilmaiseminen tundraenetsin moduksissa” c. cikkének témája az idő jelölése a tundrai nyenyec igemódokban (131–144). A szerző a toldalékokkal kifejezett modalitásokkal foglalkozik, a modalitás analitikus módzataival nem. A cikk a sajátos szamojéd igeidő-rendszerben leíró nyelvészeti keretben részletezi az egyes modusok képzését és jelentését. A szerző főleg az episztemikus vonatkozásokat vizsgálja, de több modusnak vannak deontikus jelentései is.

Larisa Leisiö a „Tempuksen ja moduksen merkintä nganasaanin nomineissa” c. cikkében (209–218) az idő és a módjelölését vizsgálja a nganaszan névszókön. A cikk konklúziója szerint a névszókhoz járuló jelek különböznek a megfelelő igei toldalékoktól. Ezek a formák összevethetők a deverbális nomenekkel, s ilyen formán az igeik és névszók átmeneti kategóriájának tarthatók.

Szeverényi Sándor a „The systems of the deictic day names in the Samoyed languages” (465–479) c. cikkében azokat a napneveket vizsgálja a szamojéd nyelvcsaládban, amelyek deiktikus módon nevezik meg az időviszonyokat (tegnap, ma, holnap, tegnapelőtt, holnapután stb.). Ilyen szamojéd nyelv mindössze a nganaszan, ahol az érintett nevek Janhunén szerint protoszamojéd eredetűek. A cikk vizsgálja a nganaszan belső rendszert, felállítja a deiktikus napnévrendszer tipológiáját, bemutatja a szamojéd nyelvek napnévrendszerét és egybeveti ezeket a sarkkörü nyelvek deiktikus napneveivel.

Wagner-Nagy Beáta „A szelkup adnominális és predikatív birtokos szerkezetekről” írott cikkében (497–506) tipológiai összefoglalót ad a szelkup birtokos szerkezetek grammatikai megformálásáról. Bemutatja a predikatív birtokos szerkezeteket, az alanyesetben álló birtokost, a lokatívusszal kódolt birtokost, a névszói szerkezettel kifejezett birtoklást, a módosítón jelölt birtokos viszonyt és a fejen jelölt birtokviszonyt.

Florian Siegl a „Yes/no questions and the interrogative mood in Forest Enets” c. cikkében (399–408) az erdei enyec kérdő mondatok speciális típusát vizsgálja, mely korábban nem volt jelen a hagyományos nyelvleírásban. A cikk e speciális kérdő mód több oldalú bemutatásának példáját nyújtja.

O. Ė. Dobžanskaja a „Нганасанские обрядовые песни в исполнении наследников шамана (к проблеме имитации шаманского ритуала)” c. cikkében (53–64) áttekinti a nganaszan samanizmus kutatástörténetét. A nganaszan tradicionális sámánrituálé létezésének megszűntével a szerző kutatásai a 80-as évek végétől az ún. imitativ sámánrituálé vizsgálata irányába mozdultak el. Ezeket a rituálékat az utolsó sámánok első generációs leszármazottai adják elő, akik saját gyerekkori élményeik alapján pontosan ismerik az énekeket, a rituális formulákat, a szertartás kellékeit és elemeit, ezért hitelesek, de nem jósolnak és nem varázsolnak. A cikkben két sámánéneket is közöl a szerző kottával együtt, melyeket 2003-ban és 2004-ben jegyzett le terepmunkája során, és elemzi ezek sajátos stílusjegyeit és előadásmódját.

Karina Lukin „Euroopan metsänenetsit. Unohdettujen pienporonhoitajien historiaa” c. cikkében az európai erdei nyenyeczek történetéről ír (219–225), az erdő és a tundra határán élő vadászok és réntartók életmódját, ill. a réntartó nagygazdák és kistenyésztek közötti különbséget mutatja be.

Asko Parpola a „The problem of Samoyed origins in the light of archeology: On the formation and dispersal of East Uralic (Proto-Ugro-Samoyed)” c. cikkében (287–298) azt az általános és egyre gyakrabban felmerülő dilemmát állítja

kutatása középpontjába, mely szerint valamely népcsoport történeti leszármazásának nyelvi alapon rekonstruált története nem esik egybe a – gyakran régészeti argumentáción nyugvó – etnikai rekonstrukció eredményével. A vizsgálat konkrét tárgya a szamojéd nyelvek Juha Janhunén által fonológiai alapon történt leszármaztatásának és a proto-szamojéd nyelvterület meghatározásának szembesítése a régészeti kultúrák vallomásaival. A szerző végkövetkeztetése, hogy valamennyi kelet-uráli népesség (amit ő proto-ugro-szamojédnak nevez) etnikailag közös őshazából származik.

A **mongolisztika** szakterületét a kötetben kilenc cikk jeleníti meg, melyek közül három filológiai témájú, öt nyelvészeti és egy történelmi.

Michael Balk „Sieben Strophen des Udānavarga in mongolischer Version” c. cikkében (25–37) beszél azokról a nehézségekről, amelyek az archaikus mongol írással készült szövegekben a grafémák és fonémák megfeleltetését jelentik. Egy mongol buddhista verses szöveg négy versszakának átírásában konkrét példán szemlélteti a mongolisztikában e téren kialakult gyakorlatot.

Oyonqi (Wu Yingzhe) a „Hidav baqhe vuisug uv materiial dagix haduv muvgqulciqhu vuiges inthajilburilav vuvsiqu ni” c. ojrát írásos cikke – mai mongol átírásban⁸ Kitan baya üsüg-ün materiial daki kedün mongyoljiyu üges-i tayilburilan unsiqu ni – (279–286) a kis kitaj írásos anyag néhány mongolos szavának magyarázatáról és olvasatáról szól.

Ondřej Srba „Лувсандондовын зохиосон ерөөл ба морины цолин шинээр олдсон гар бичмэлийн судалгаа” c. cikkében (433–444) a Luvsandondov által írt áldás és lódicserő ének újonnan megtalált kéziratát mutatja be.

Volker Rybatzki „From animal to name, remarks on the semantics of Middle Mongolian personal names” címmel a közép-mongol személynevek kutatástörténetéről és szemantikai elemzéséről közöl cikket (333–338). A saját maga által gyűjtött történeti személynév-korpusz alapján négy fő szemantikai csoportot hoz létre: 1) a név a megnevezett fizikai vagy pszichikai tulajdonságait jelenti – *no-men est omen*; 2) állatnévi eredetű személynevek; 3) totemisztikus nevek; 4) sorsdöntő nevek.

Marek Stachowski a „Written Mongolian *čamča* 'shirt' and its etymological counterparts in Europe” c. művében (445–451) a kezdetben Ramstedt és Olschi által vizsgált, 'ing' jelentésű **samča* szó történetével foglalkozik. A szó Ramstedt szerint egy ősnyelvi alak, tőalakban csak a koreában létezik, de onnan továbbterjedt a mongolba és a mandzsuba. A szerző rámutat, hogy e szóval esetlegesen összefüggő különböző alakváltozatok a kínaiban, a szibériai török nyelvekben, a csagatájban, az ujburban a perzsában és az oroszban is előfordulnak, sőt felvető-

⁸ Megköszönöm Kempf Bélának a mongol nyelvű cikkek címének lefordítását és az ojrát írású mű mai mongol átíratát.

dött a német *Hemd* és francia *chemise* szavakkal való etimológiai összefüggése is. Az elemzés végkövetkeztetése, hogy valószínűbb, hogy a felsorolt szavak több homoním alak vegyüléséből származnak, semmint hogy egy közös etimonra mennének vissza.

Elena Skribnik és Olga Seesing „Kalmükische analytische Verbalkonstruktionen mit dem Perfektpartizip: Evidentialis und Mirativ” c. cikkében (409–424) a mai kalmük befejezett melléknévi igenevet tartalmazó összetett igei szerkezeteket vizsgálja az evidencialitás és mirativitás szempontjából.

Keith W. Slater a „Reanalyzing for objectivity: the origin of the Mangghuer objective suffix *-ng*” (425–432) c. cikkében egy Északnyugat-Kínában beszélt, a sirongol csoportba tartozó archaikus mongol nyelvjárás tárgyrágjának az eredetét veszi új vizsgálat alá kontaktológiai szempontok bevonásával.

Jan-Olof Svantesson és Anastasia Karlsson „Preaspiration in Modern and Old Mongolian” (453–464) c. cikkükben saját terepmunkájukon Ulanbatorban felvett halha hanganyagok alapján tárják fel a preaspiráció különböző típusait és fonetikai helyzeteket zárhangok és affrikáták viszonylatában. A kapott eredményeket alkalmasnak találják az ómongol korig visszavezetni, minthogy ezek segítségével történetileg lényegesen könnyebbé válna számos mongol nyelv fonológiai folyamatainak magyarázata.

Ha Mingzong „Identiteta mongghulského rodu Ha v průběhu historických migrací” (83–90) c. cikkében a Kínában élő eredetileg monuor eredetű Ha nemzetség önazonosságának kérdését vizsgálja történeti aspektusban. Ismerteti a történeti forrásokat, a Ha nemzetség szétvált részeinek saját szájhagyományon alapuló azonosságtudatát, a szétvált részek közös történeti legendáját, a szétvált részek történeti migrációit és a nemzetség mai helyzetét.

A **tunguzológia** területéről egy cikk jelent meg a kötetben. José Andrés Alonso de la Fuente az „Old-New Tungusic Sources: Nanay Materials in a 19th Century Russian Phrase Book” c. cikkében (1–8) részletesen bemutatja az Al’bert Starčevskij által 1893-ban publikált, műfaját tekintve leginkább az útikalauz kategóriájába tartozó kiadványt, mely eredetileg a Szibériában vasutat építő oroszok számára készült, és a nanaj, evenki és ulcsa népre vonatkozóan tartalmaz információkat. A könyv ezen kívül szójegyzékeket is magában foglal, melyek egyike nanaj nyelvű. A szerző megvizsgálja a jegyzék szóanyagának átírását, és arra a következtetésre jut, hogy az anyag Brylkin és Maak korábbi nanaj szójegyzékének keveréke, melyek azonban nem képezték korábban filológiai vizsgálat tárgyát, épp ezért önmagukban is érdeklődésre tarthatnak számot.

A **kaukazológiát** Johanna Nichols „The history of an attractor state: Adventitious *m* in Nakh-Dagestanian pronominals” (261–278) cikke jeleníti meg. A cikket Janhunen 1981-es, 1982-es és későbbi publikációi inspirálták, melyben Jan-

hunen az ősnyelvek közötti hosszan tartó kapcsolatok nyomait kimutathatónak véli, más kapcsolatokkal szemben viszont ellenérveket fejt ki. A szerző éppen ezért időszerűnek tartja az eurázsiai névmási rendszerek áttekintését, minthogy ez a szófaj őrzi a legtöbb archaikus jegyet, és így a legalkalmasabb a rokonsági viszonyok szemléltetésére. Vizsgálata tárgya a Keleti-Kaukázus mentén található nakh dagesztáni nyelvcsalád névmásrendszerének közös **m* eleme, amely megjelenése a szerző feltételezése szerint világos szociolingvisztikai hasonlóságokat mutat a steppei helyzettel, valamint általános tipológiai hasonlóságokat Észak-Eurázsia nyelveivel.

Paleoszibériai nyelvészet: Ekaterina Gruzdeva az „On syntactic definition of finiteness: Evidence from Nivkh” (65–75) c. cikkében a Szahalin-szigeten több nyelvjárás által használt, kihalófélben lévő nyelv ige- és igenévrendszerét vizsgálja, ill. szintaktikai alapon és definiálja a finiteness kategóriáját.

A kelet-ázsiai nyelvek kutatásterületét három tanulmány reprezentálja.

John Tang a kínai kultúra egyik domináns elemének (*shòu, wànsuì* ’hosszú élet’) továbbterjedését vizsgálja a kínaival szomszédos altaji népek nyelvében. Az „On the Terms Concerning Longevity in Khitan and Jurchen Languages” (481–488) c. cikke a kínai kifejezésnek megfelelő vagy azzal szinonim lexémákat tárja fel, és elemzi az időközben kihalt kitan és jürčen nyelvek saját írásbeliségének emlékeiben.

Riikka Lämsäsalmi „Pääministerit toimijoina: 1. persoonan henkilö-tekijät japaninkielisessä poliittisessä diskurssissa c. cikkében öt miniszterelnök szóbeli megnyilatkozásait vizsgálja a diskurzusanalízis módszertanával (185–198).

Teemu Naarajärvi „War on Terror with Chinese Characteristics?” c. cikke (251–259) Kína Nyugat-Hszincsiang Ujgur Autonóm Körzetében megnyilvánuló ujgur szeparatizmus jellegét mutatja be a kínai hivatalos média szemszögéből, nemzetközi politikai kontextusban.

Nyelvi kapcsolatok

Jaakko Häkkinen az „Early contacts between Uralic and Yukaghir” (91–101) c. cikkében csatlakozik Rédei Károlynak és Juha Janhunennak a korai uráli-jukagir nyelvi kapcsolatokról közölt kutatásaihoz, és e kapcsolatok időben és térben való elhelyezésének részletkérdéseit taglalja.

Erika Sandman cikke két, Kínában beszélt kisebbségi nyelv (bonan és wutun mandarin) néhány morfoszintaktikai sajátosságát hasonlítja össze „Bonan Grammatical Features in Wutun Mandarin” (375–387) c. cikkében. Mindkét nyelvet Kína Kanszu-Csinghaj tartományában beszélik, és mindkettő az Amdo nyelvi area részét képezi, de mára e nyelvek nincsenek egymással szoros kapcsolatban. A cikk konklúziója, hogy a két nyelvben vizsgált sajátosságok nem a kínai man-

darin nyelv vagy az Amdo area jellegzetességeivel esnek egybe, hanem a botan és a mongol nyelvek közös vonásaival, melyek a korábbi intenzívebb kapcsolatok idején továbbterjedtek a wutun mandarinba.

Róna-Tas András „A Mongolian word in Hungarian: *bóda* [bōda] 'handle of different arms'” (329–331) c. cikkében megállapítja, hogy a magyar nyelvben közvetlen átvételű mongol jövevényszavak nincsenek, viszont kimutatható az általa idézett *bóda*, amely nyelvjárási használatú a magyarban. A *bóda* szó kardmarkolatot, ill. általában markolatot, fogantyút jelent, a magyarban közvetlenül kun jövevényszó, a kunba – más török nyelvekhez hasonlóan – a mongolból került. A cikk bemutatja a szó mongol morfológiai struktúráját és elterjedését mind a török, mind a mongol nyelvekben.

Marzanna Pomorska a „Notes on Persian loan words into Chulym Turkic dialects” (299–308) c. cikkében folytatja a Marek Stchowski által elkezdett, a csulimi török nyelvjárások perzsa jövevényszavait vizsgáló kutatást. A cikkben 18 etimológiát közöl, valamint a „Speciális esetek” listáján további négyet.

A. E. Anikin „Лексические иллюстрации к русской колонизации Сибири” (9–16) c. cikkében áttekinti azokat a szavakat, amelyek különböző szibériai nyelvekből kerültek az oroszba Szibéria orosz kolonizációja során. A szerző megállapítása szerint e szóállomány olyan jelentős az orosz szókészletben, hogy forrásként használható Szibéria orosz megszállása előtti nyelvi viszonyainak a rekonstrukciójához.

В. И. Рассадин, „Возможна ли тюркская этимология этнонима «ойрад», имен «Джангар», «Чингис» и «Гесер»?” (319–327) c. cikkében az Ázsiában általánosan használt ojrads népnév és a *jangar*, *Čingis* és *Geser* személynevek eredetével foglalkozik. Áttekinti a kutatástörténetet és felveti e nevek török származtatásának lehetőségét.

Johan Schalin dolgozata („Namnet Kymmene”, 389–398) névtani témájú, a finnországi svéd helynévnek a finn *Kymi* folyónévvel való összefüggéseit taglalja.

Agyagási Klára

Wogulisches Wörterbuch

Gesammelt und geordnet von Artturi Kannisto, bearbeitet von Vuokko Eiras, herausgegeben von Arto Moisio. Kotimaisten Kielten Keskuksen Julkaisuja 173. Helsinki 2013.

Régóta várt szótár jelent meg Finnországban 2013-ban: Kannisto manysi (vogul) gyűjtésének szótári anyaga, a gyűjtést követően több mint egy évszázad elteltével.

Artturi Kannisto (1874–1943), finn nyelvész, 1901 szeptemberétől 1906 karácsonyáig élt Szibériában a vogulok között, s ezen idő alatt bejárta a teljes manysi nyelvterületet, 11 nyelvjárás beszélőitől gyűjtött felbecsülhetetlen értékű nyelvi és néprajzi anyagot. Öt évig tartó útjáról folklórszövegekkel, 650 válogatott néprajzi tárggyal, fontos néprajzi feljegyzésekkel, másfélszáz, lemezre felvett manysi dallammal, számos fényképpel és hatalmas mennyiségű szótári gyűjtéssel tért vissza. Mindezeknek a feldolgozásán egész további élete során munkálkodott, de minden anyagát kiadásra előkészíteni, publikálni már nem tudta. Ez nem is meglepő, hiszen az általa gyűjtött anyag mennyisége további kutatói generációkra is nagy feladatot rótt. Számos tanulmánya, a manysi nyelv tatár jövevényszavait feldolgozó monográfiája mellett fáradhatatlanul dolgozott a gyűjtött népköltészeti szövegeken. Munkájában 1933-tól Matti Liimola segítette, és végül Kannisto halála után az ő gondozásában jelent meg a szöveggyűjtemény 1951 és 1963 között 6 kötetben (*Wogulische Volksdichtung I–VI.*). Még tovább húzódott a lexikális gyűjtés feldolgozása. Matti Liimolára maradt ez a feladat is, de a népköltészeti kötetek kiadása mellett a szótár készítésével nem tudott kellőképpen foglalkozni, ezért 1968-tól Liimola tanítványa, Vuokko Eiras is bekapcsolódott a munkába, majd pedig Liimola halálát követően (1974) Eirasra maradt a szótári munka befejezése. Kannistóhoz hasonlóan járt több pályatársa is, azaz általában a gyűjtőknek a szókincsanyaga volt az, aminek a kiadása legkésőbb valósult meg, és többnyire már az utódok gondozásában. Legkézenfekvőbb párhuzamként Munkácsi manysi szótárát említhetjük meg, mely a gyűjtés után 97 évvel jelent meg Kálmán Béla gondos feldolgozásának köszönhetően (Munkácsi – Kálmán 1986). 11 évvel haladta meg ezt az időtartamot a Kannisto szótár elkészülte.

Kannisto szótári hagyatéka kb. 30.000 szócédulát tartalmaz 65 dobozban. A szavak ún. negyedívekre lettek feljegyezve, többnyire az adott szót tartalmazó nyelvi példákkal kiegészülve. A gyűjtő már viszonylag rendezett állapotban hagyta ezt az anyagot az „utódokra”. Kannisto 11 manysi nyelvjárásból gyűjtött, köztük a már akkor is a kihalás szélén álló nyugati és déli nyelvjárásokból is. A keleti manysi dialektusok az ő idejében még viszonylag nagyobb számú beszélővel rendelkeztek, de a 20. század végére ezek is eltűntek. Napjainkban már csak az északi manysi nyelvjárásnak vannak beszélői, de az erős eloroszosodás miatt

ez a nyelvjárás is erősen veszélyeztetett. Természetesen Kannisto maga is tisztában volt a manysi nyelv/nyelvjárások veszélyeztetettségével, részben ez indokolja, hogy a szavak, kifejezések olykor részletes magyarázatokat, néprajzi hozzáfűzéseket kapnak, részben pedig a kor „szelleme”. A 19. és 20. század fordulójának finnországi finnugor gyűjtői nyelvi lejegyzéseikben kitüntetett figyelmet fordítottak az anyag hangtani pontosságára valamint a szókészleti gyűjtésre. Kannisto manysi lejegyzéseinek fonetikai pontossága a finnugristák számára közsímet, a szótári gyűjtés nagyságáról is lehetett tudni, olvasni (Eiras 2001). Kannisto maga is fontosnak tartotta munkájának ezt a részét, sőt, egyes feljegyzések szerint a legfontosabbnak: „Tuloksena viisivuotisilta matkoiltani on ensiksikin sanastoa...”⁹ (Kannisto 1908: 7, idézi Eiras 2001:8); „...päätyönäni on ollut muresanaston kerääminen”¹⁰ (Kannisto 1904: 2, idézi Eiras 2001: 8). A cédulák tartalmát illetően Kannisto így fogalmazott: „Elengedhetetlenül fontosnak tartottam, hogy minden szónak leírjam a legfőbb ragozott alakjait, és számos példával világítsam meg az adott szónak és különféle alakjainak a beszédbeli használatát és a jelentését; ily módon a szógyűjtésem bőven tartalmaz mondattani anyagot is. Szisztematikus szógyűjtésem széleskörű leírását adja a vogul nép anyagi és szellemi kultúrája különböző területeinek, mint pl. az életmódjuk, lakásuk, ruházatuk, gazdasági és társadalmi körülményeik, szokásaik, szórakozásuk, hitéletük” (Kannisto 1908:7, idézi Eiras 2001:7, fordítás S. K.). Könnyen belátható, hogy a szótár gondozóinak, kialakítóinak fontos és nehéz elméleti kérdésként kellett megküzdeniük azzal, hogy milyen mértékben, mekkora részletességgel jelenítsék meg a cédulákon található információkat a szócikkekben.

A 961 oldalas szótár rövid bevezetésében (Vorwort V–VII) olvashatunk Kannisto gyűjtésének legfőbb adatairól, valamint a szócéculák Kannisto utáni „sorsáról”, az anyag feldolgozásban szerepet játszó tudósokról. Mint fentebb már szóltam róla, ők Matti Liimola, és a pályáját gyakorlatilag e szótár létrehozásának szentelő Vuokko Eiras voltak, valamint megemlítendő, hogy Eiras nyugdíjba vonulását követően Arto Moisio végezte el a végső „technikai” tennivalókat, finomításokat. A német fordításban Klaas Ruppel közreműködött, manysi szakértőként pedig Ulla-Maija Forsberg vett részt a munkálatok kései szakaszában. A bevezetést követi a szótár betűrendjének leírása (Alphabetische Reihenfolge VI–II). A finnugor nyelvtörténeti szótárakban jártas szakembereknek nem ismeretlen az a fajta sorrendező elv, mely a szókezdő magánhangzót követően – már ha magánhangzóval kezdődik a szó – elsődlegesen a mássalhangzók szerint rendezi sorba a szavakat. Ezt a módszert elsősorban a dialektusonként igencsak változatos magánhangzó-megfeleléseket mutató nyelvjárás szótárak alkalmazzák. Eszerint az elv szerint szerkesztette Eiras a népköltési gyűjtemények szószeretét

⁹ „Ötéves utazásaim eredménye legelőször is a szókincs...” (fordítás S. K.).

¹⁰ „...fő munkám a nyelvjárás szókészlet összegyűjtése.” (fordítás S. K.).

(Eiras 1982), ezt az elvet követi ez a szótár is. A betűrend ismertetését követően a szócikkek felépítésének a bemutatása következik (Aufbau der Wörterbuchartikel IX–X), s végül a nyelvjárások felsorolása és rövidítése, valamint a nyelvtani kifejezések és a szótárban szereplő nyelvek rövidítései (X–XI).

A szócikkek felépítése etimológiai alapelvű, azaz egy szócikkben szerepelnek a történetileg összetartozó szavak, tehát a származékok, összetételek, igekötős igék. A névszói címszavak nominatívuszi alakban állnak, igék esetében pedig az igeő szerepel címszóként. A szócikken belül a nyelvjárások Kannisto „eredeti” sorrendjében szerepelnek: először a déli nyelvjárási alakok, majd a keleti, nyugati, s végül az északi nyelvjárásból feljegyzett formák. Ugyanezt a sorrendet találjuk Kannisto tanulmányaiban, vagy a fentebb említett, a népköltészeti kötetekhez készült szószedetben is, s ennek az oka az, hogy a hangtanilag „eredetibb” formát mutató alakok kerülnek előbbre, és hangtanában legarchaikusabb a déli nyelvjárás. A szavak és kifejezések jelentése németül szerepel, némely esetben oroszul is, feltehetőleg ott, ahol a cédulákon eredetileg is szerepel orosz jelentés. A szavak eredetére vonatkozóan csak akkor van megjegyzés, ha a szó kölcsönszó. Ebben az esetben az átadó nyelvre utal a szócikk, az átadó nyelvi alakot már nem tünteti fel.

Fentebb már párhuzamot vontam Kálmán Béla Munkácsi-szótárával, s a továbbiakban sem tudom kikerülni a szótár használhatóságának értékelésekor a két mű összehasonlítását. Terjedelmében körülbelül azonos hosszúságú kötetekről van szó. Úgy vélem, a bevezető részben túlzottan szüksézávára sikeredett a szótár szerkesztési elveinek és a szócikkek felépítésnek ismertetése; míg a Munkácsi-szótárban Kálmán Béla pontokba szedve több oldalt szán ezeknek a fontos információknak, jelen szótár féloldalmi terjedelemben teszi ezt. Nem tudjuk meg, hogy a cédulákon szereplő nyelvi feljegyzések milyen arányban, milyen elvet követve kerültek be a könyvbe, csak a cédulák anyagait használta-e fel a kötet összeállítója, vagy a népköltési kötetekben szereplő adatokat is. Nem derül ki, hogy a szótárban szereplő kérdőjelek (például a jelentésmegadásnál) milyen bizonytalanságra utalnak, mikor tartotta szükségesnek a szerkesztő az orosz fordítás feltüntetését. Követhetetlen számomra, hogy a címszavak összetételekben való előfordulása mikor szerepel német fordítással, mikor fordítás nélkül, és mikor felsorolásszerűen. Ez utóbbi esetekben egy-egy összetétel jelentésének a kibogozása, az összetétel másik tagjának (vagy tagjainak) a megtalálása sokszor igen csak időigényes feladat, nekem nem is sikerült több példánál sem, de ez lehet, hogy annak róható fel, hogy a manysi nyelvjárások közötti hangtani megfelelésekből nem vagyok kellőképpen felkészült.

Ez viszont felveti azt a kérdést, hogy voltaképpen milyen felhasználói igényeket figyelembe véve készült is a szótár. A Kannisto által használt transzkripció és legfőképpen a déli manysitól indító nyelvjárási sorrend gyakorlatilag előírja a manysi hangtörténet, a manysi nyelvjárások összehasonlító hangtanának

legalábbis alapfokú ismeretét. Ha nem tudjuk, hogy egy északi vagy bármely más nyelvjárási szóalaknak hogy kellett hangoznia a többi nyelvjárásban, kicsi az esélye, hogy rátaláljunk a keresett adatra. Nem kívánok állást foglalni afelől, hogy jó döntés-e a déli nyelvjárási alakokat címszóként szerepeltetni vagy nem. Bizonyos érvek mellett szólnak, hogy illendő Kannisto eredeti feldolgozásmódját követni: egy nyelvtörténeti alapon összeállított nyelvjárási szótár miért ne választhatná a legarchaikusabb dialektust a címszavakban. A Kannistótól gyakorlatilag már rendezett formában örökölt cédulaanyagból készített mű nyilván hüén kell, hogy tükrözze a gyűjtő elképzeléseit. Ugyanakkor napjainkban már olyan kérdések is felmerülnek, amelyek 100 évvel ezelőtt még nem fogalmazódhattak meg. Ma a manysi nyelv egyetlen beszélt nyelvjárása az északi, ezen alapul a manysi irodalmi nyelv, ezen a nyelvjáráson íródott a legtöbb elérhető manysi szöveg. Ma a manysiul tanulók, a manysi nyelvet kutatók és nem utolsósorban azok a manysi származásúak, akik anyanyelvükkel foglalkoznak, általában az északi nyelvjárást ismerik, tanulmányozzák. Ez a szótár az ő számukra használhatatlan, hacsak nem merülnek el alaposabban a manysi filológiában, nem tanulmányozzák a manysi történeti hangtant és a további nyelvjárásokat. És akkor nem beszéltünk azokról a szótárhasználókról, akik esetleg nem is, vagy csak alig ismerik a nyelvet, csupán egy-egy szónak, adatnak szeretnének utánajárni.

Ezen a helyzeten nagyon sokat javítana, ha a szótárnak lenne legalább a jelentések szerint rendezett mutatója. Bevallom, mikor először kezembe vettem a szótárt, nem is akartam elhinni, hogy a könyv véget ér az utolsó szócikkkel. Felmerült bennem, hogy talán csak az én kötetemből hiányzik a szómutató. A Munkácsi-szótárhoz Kálmán Béla német és magyar szómutatót is készített. Ennek a szótárnak rendszeres használója vagyok, és állíthatom, a szómutatót is nagyon gyakran forgatom, nem ritkán innen kiindulva találok meg az adott lexémát, a mutató tehát teljes mértékben szerves és szükséges részét alkotja a kötetnek.

A szócikkben az etimológiai egybetartozások megítélését illetően nehéz véleményt mondani. Vélhetően a kötet összeállítóját ebben a kérdésben elsődlegesen Kannisto saját lejegyzései, döntései vezették. Bár több monográfia (Honti 1982, 1999), és szótár is (DEWOS, UEW) tartalmaz jól használható etimológiai anyagot, teljes manysi etimológiai szótár nincs, ilyet tehát nem használhatott Eiras az anyag rendezése során. A Finnugor Társaságban, 2000-ben tartott előadásában úgy fogalmazott, hogy ebben a kérdésben alapelve az óvatosság, az etimológiailag csak bizonytalanul egybekapcsolható adatok külön szerepelnek. (Eiras 2001: 17) Mindenestre található példa arra, hogy Kálmán Bélánál külön szócikkben szereplő lexémák a Kannisto-szótárban egy szócikkbe kerültek, és a fordított esetre is.

A szócikkbe került származékok rendkívüli mennyiségű adatot kínálnak minden nyelvjárásból, ezek kiváló új lehetőségeket és anyagokat rejtenek a manysi

nyelvjárások elemzéséhez. Ugyanakkor akadnak olyan példák, melyek alapelvükben véleményem szerint vitathatóak. Természetesen nem egyszerű dönteni egy ilyen típusú nyelvi anyag esetében a származékok és összetételek lexikalizálódottságát, feltüntetésük indokoltságát illetően. Vannak esetek, amikor biztosak lehetünk abban, hogy az adott alak nem lexikalizálódott, tehát szükségtelen szótári egységként való megjelenítése (gyakran ilyenek például az egyszerű melléknévképzős főnévi származékok). Hasonlóképpen érthetetlen, ha az igei származékok között a passzív ragozású igealakok is felsorolódnak.

Összegzésként sajnos csalódottságomat kell megfogalmaznom. Rendkívül nagy eredménynek tartom a szótár megjelentét, elismeréssel adózom a nagy gyűjtő, Kannisto teljesítménye előtt. Egyértelműen nagyra tartom a feldolgozókat, Liimola és Eiras munkásságát. Utóbbit személyesen is ismerem, és neki köszönhetően magam is bepillantottam Kannisto eredeti céduláiba. A falnyi könyvespolcot megtöltő cédulaanyag feldolgozása hosszú évtizedeken át embert próbáló feladat lehetett. Az elkészült mű azonban nem nyerte el a tetszésem, legfőképpen azért, mert nem „felhasználóbarát”. Egy szótár fontos fokmérője annak használhatósága, s ebben a tekintetben nem lehettem elégedett. A szómutató hiánya talán olyan hiányosság, amely könnyen orvosolható, akár külön füzetben is gyorsan megjelentethető. A digitálisan rendelkezésre álló anyagból ez feltehetően nem túl nagy munkával létrehozható. A nehéz áttekinthetőség, a szavak hosszan tartó, gyakran eredménytelen és bosszantó keresgélése azonban már nehezebben orvosolható. Úgy gondolom, ha manysi szótárra van szükségem, a továbbiakban is a Munkácsi – Kálmán szótárt választom, melynek néhány éve már digitális verziója is elérhető, kereső funkcióval és angol fordításokkal kiegészülve.

Irodalom

- DEWOS = Steinitz, Wolfgang (1966–1993), *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Akademie Verlag, Berlin.
- Eiras, Vuokko (1982), *Wogulische Volksdichtung VII. Gesammelt und übersetzt von Artturi Kannisto. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–IV*. Bearb. von Matti Liimola und Vuokko Eiras. Herausgegeben von Vuokko Eiras. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 180.
- Eiras, Vuokko (2001), *Mansin murrenanakirjatyön leksikografisia ongelmia*. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 89: 7–20.
- Honti, László (1982), *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe*. *Bibliotheca Uralica* 6. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László (1999), *Az obi-ugor konsonantizmus története*. In: *Studia Uralo-Altaica. Supplementum* 9. JATE, Szeged.
- Kannisto, Artturi (1904), *Matkakertomus vogulimailta II*. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 22: 3.

- Kannisto, Artturi (1908), *Matkakertomus vogulimailta V.* Journal de la Société Finno-Ougrienne 25: 5.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1951–1963), *Wogulische Volksdichtung I–VI. Gesammelt und übersetzt von A. K. Bearbeitet und herausgegeben von M. L.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 101 (1951), 109 (1955), 111 (1956), 114 (1958), 116 (1959), 134 (1963).
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla (1986), *Wogulisches Wörterbuch.* Akadémiai Kiadó, Budapest. A szótár interneten elérhető változata: <http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/index.php?abfrage=munka&subnavi=edictionary>
- UEW = Rédei, Károly (Hrsg.), *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (1988–1991), Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden.

Sipőcz Katalin

Maticsák Sándor – Tóth Anikó Nikolett – Petteri Laihonen:

Rokon nyelveink szótárai.

Fejezetek a magyar lexikográfia történetéből

Szerkesztette: Maticsák Sándor.

Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2014. 307 o.

Az izgalmasnak ígérkező könyv kilenc fejezetből áll: az első ötnek a szerkesztő, Maticsák Sándor a szerzője, a 6–8. fejezetnek Tóth Anikó Nikolett, a 9.-nek a szerkesztőn kívül Petteri Laihonen az alkotója.

1. A Bevezetés (7–14). A mű tudományszerűsítő műként elsőként a finnugor (az uráli) nyelvrokonságról, e népek lakóhelyéről és létszámáról ír. Az obiugor nyelvrokonság számát igen magasnak adja meg, az itt szereplő 40 000 vo-gulnak és osztjáknak véleményem szerint csak jó fele beszél is anyanyelvén. Ezután a szótárírás korszakait ismerhetjük meg egy-egy magyar, finn, észt és lapp mű idézésével. Az oroszországi hőskornak a 18. századot lehet tekinteni: az első szójegyzékek, szótárak idejét. A 19. század elején elkészültek a kis finnugor nyelvek bibliafordításai. A 20. század két eredménye: egyrészt a finnugor nyelvek latin betűs ábécéjét is kidolgozták (amely átmeneti helyzetet teremtett a cirill betűs szovjet társadalomban), és a század utolsó évtizedében bibliafordítások és nagyszótárak születtek a Szovjetunió összeomlása után. Ezt követően a kötet anyagát tárgyalva előljáróban az olvasható: csak a fontosabb finnugor szótárakat elemzi a könyv.

2. A hőskor: a 17–18. század szójegyzékei, szótárai (15–30). A kezdetek vázolás után az oroszországi expedíciókról olvashatunk: Nicolaes Witsen, D. G. Messerschmidt, P. J. von Strahlenberg, G. F. Müller, J. E. Fischer, P. S. Pallas,

Damaskin, V. N. Tatiščsev, I. I. Lepëhin, V. Pucek-Grigorovič, G. Similejskij, A. Popov, I. Kuroedov lexikográfiai tevékenységéről. A legjelentősebb munkák – Noord en Oost Tartarye..., Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, Описание живущих в Казанской губернии языческих народов, Vocabularium Sibiricum, Linguarum totius orbis vocabularia comparativa, Словарь языков разных народов stb. – tárgyköreiről, a nyelvek listájáról, a lejegyzés (latin vagy cirill betűk) sajátosságairól, problémáiról nyerhetünk ismereteket.

3. Finnugor etimológiai szótárak (31–70). A jól ismert munkák felsorolása, és mindegyiknek értő elemzése (a munkáknak itt most csak rövidítéseit adom meg): MUSz, VWb, FUV, MSzFE, UEW, CzF, EtSz, SzófSz, TESz, EWUng, EtSzt, SKES, SSA, ES és NES (Häkkinen), EEW (Mägiste), EKET (Raun), EE (Metsmägi), DEWOS, KESK, ESMJa (Veršinin), EWTsch (Bereczki). Ezek mellett az alapvető munkák mellett egy-egy további munkáról is olvashatunk, például V. I. Alatirjev votják szófejtő szótárának első kötetről (1988) és P. Sammallahti lapp monográfiájának etimológiai szójegyzékéről (1998). E szótárak közül Maticsák kitűnően mutatja be és jellemzi például a két finn etimológiai szótárt (47–51). Helyesen mutat rá arra is (57), hogy „az oroszországi nyelvrokonaink nyelvész-közösségeiből a történeti nyelvészeti iskola szinte teljes egészében hiányzik”. T. E. Uotila zürjén kresztomátiájának (1938) szótári részét az első zürjén szófejtő szótárnak tekinti (60, 86), ugyanezt állapíthatta volna meg (70) E. Itkonen lapp kresztomátiájával kapcsolatban is (1960, 1969²). Ebből a fejezetből meglátásom szerint hiányzik Juha Janhunen Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien című műve (Helsinki 1977), ugyanis e téren kivételt tettem volna a szamojéd anyag felvételének kérdésében (ismertetések: Márk Tamás, NyK 81: 416–417; Fancsaly Éva, NyK 83: 219–221).

4. Az oroszországi finnugor nyelvek kétnyelvű szótárai (71–102). Sok más kiadvány mellett a vogullal kapcsolatban Munkácsi Bernát – Kálmán Bála Wogulisches Wörterbuch című művét (1986), az osztjákkal kapcsolatban Honti László jeles szójegyzégeit (1978, 1982, 1984), továbbá Fokos-Fuchs Dávid Syrjänisches Wörterbuch című kétkötetes szótárát (1959), Munkácsi Bernát A votják nyelv szótára című művét (1896, 1990²) és Beke Ödön Mari nyelvjárási szótárát (1–9. 1997–2001) ismerteti a szerző.

5. A mordvin lexika évszázadai (103–130). Nagyon érdekes fejezet. Feoktyisztov (1968), Lakó (1948–1950), Erdélyi (1963) jegyzékének felhasználásával, illetőleg a legújabb munkákat nyomon kísérve 105 mordvin szótár címléírásával ismerkedünk meg, és megszületésük körülményeiről tájékozódunk. Az ezredforduló aranykora című alfejezetben Maticsák említést tesz például Raisza Sirmankina frazeológiai szótáráról, amely 1973-ban oroszul (116–117), majd 1998-ban erza-mordvinul jelent meg (126). A szép számú szótárszám olvasatán megemlítem, hogy mordvinföldi utamon, 1993. májusában jártam a szaranszki ún. mordvinföldi tájmúzeumban, és a kiállításon – üveg alatt – láttam egy N.

Tavrilov nevű harkovi tanítónak 1899-ben megjelent szótárát (Русско–мордовский словарь. Мокшанско–эрзянское наречие. С приложением кратких сведений из этимологии), amit előkerítve szintén meg lehetne vizsgálni. Mindenesetre a szerző szép gyűjteményét bemutatva befejezésül joggal írja (130): „[mindez] igencsak tiszteletreméltó teljesítmény egy olyan nép lexikográfusaitól, akik azért küzdenek, hogy nyelvük ne vesszen el az orosz nyelv szorításában, ne merüljön feledésbe a kisebbségi lét savanyú nyelvi körülményei közepe.”

6. A lapp szótárak (131–158). Örülünk az alcímnek, mert véleményünk szerint e népnek ez a hagyományos hazai elnevezése, bár néhány egyetemünkön belső nevükön szokás őket újabban említeni. Közel 50 lapp szótárral ismerkedhetünk meg a kitűnő fejezetben (azért én megemlítettem volna – például Knud Leem kapcsán – nyelvrokonainkat, a lappokat vizsgáló Sajnovics Jánost is). A szerző az első lapp írásos nyelvemlékektől kezdve (ekkor a lapp lelkészeknek köszönhetőek az első lapp szótárak) számítja a lapp lexikológia kezdetét, majd a 18–19. század szótárait ismertetve (Per Fjellström, Knud Leem, Erik Lindahl, Johan Öhrling, N. V. Stockfleth, J. A. Friis, Halász Ignác, Karl Bernhard Wiklund, Arvid Genetz, Just Qvigstad művei) eljut a XX. századig (Eliel Lagercrantz, Konrad Nielsen, Björn Collinder, Harald Grundström, Wolfgang Schlachter, Toivo Itkonen, Olavi Korhonen, Pekka Lukkari, Gustav Hasselbrink, Rimma Kurucs, Erkki Itkonen, Knut Bergsland alkotásai) és a 21. század modern lexikográfiai kiadványaiig. Külön alfejezet mutatja be Pekka Sammallahti, „a jelenkori lapp lexikológia (és tágabban véve is a lapp nyelvészet) legkiemelkedőbb alakja” (153) tíz – részben társszerzős – művét. E munkákban megmutatkozik a purista szemlélet, az ismeretlen fogalmak saját lapp szavakkal való megalkotása (158). Igen érdekes a kronologikus rendet követő, fejezetvégi összeállítás arról, hogy mely lapp nyelvjárások anyagát tartalmazza az eddig ismertetett forrásanyag.

7. A kisebb balti finn nyelvek szótárai (159–180). Az itt szereplő 30 fölötti két- és háromnyelvű finnségi szótár közül kiemelem Pertti Virtaranta és L. Markianova – R. Pyöli karjalai, R. E. Nirvi izsór, E. Adler – M. Leppik – S. Grünberg vót, M. I. Zajceva – M. Mullonen vepsze, Ander Sjögren – Ferdinand Wiedemann és Lauri Kettunen – Oskar Looits liv munkáját.

8. Észt–magyar, magyar–észt szótárak (181–192). Legjelentősebb a 2011-ben napvilágot látott Kristiina Lutsar – Pusztay János – Anu Nurk-féle észt magyar kisszótár és a 2010-ben közreadott Magyar–észt szótár. Ungari–eesti sõnaraamat (főszerk. Tõnu Seilenthal és Anu Nurk). Ez utóbbi szótárnak kb. 42 000 címszava van. A könyvben nem esik említés Bereczki Gábor előreláthatólag közel 80 000 címszót tartalmazó, kéziratos Észt–magyar nagyszótáráról, amelynek utolsó, T-t követő betűit – a hírek szerint – neves kollégánk történész fia, Bereczki András fejez be.

9. Fejezetek a magyar–finn lexikográfia történetéből (193–234). 12 művet részletesen ismertet e könyv (196). Közülük a legfontosabbak Papp István (202–207, 214–218) Nyirkos István (207–214) és Jakab László (214–218) szótárai. Két frazeológiai szótár, egy vonzatszótár, valamint több finn és magyar digitális szótár ismertetése zárja a fejezetet. Az összegezés megemlíti (234), hogy a nyelvek sok tótani, morfológiai és mondattani kérdése e szótárakban részben megoldandó lexikográfiai problémaként jelentkezik, másrészt a kiadványok anyaga óriási az összehasonlító és a kontrasztív kutatások számára.

Frappáns ötlet A szótárak, szójegyzékek, kresztomátiák kronológiai áttekintése (235–242), amely 1738-tól napjainkig időrendben közli a szótárak szerzőjét/it és címét.

Ezt követi az Irodalom (243–294). Ez a bibliográfiajegyzék a hasonló természetű lexikográfiai munkáknak túlzás nélkül a legteljesebbike.

A kötetet rendkívül hasznos Névmutató és Rövidítésjegyzék zárja (295–207).

A műnek eredeti főcíme Rokon nyelvek szótárai volt. A változtatással egyértelművé vált többek között, hogy végül is melyek a nyelvrokonaink.

A szerzők – úgy látom – rendszerint a művekről készített recenziók alapján dolgoztak. Az ismertetések között válogattak (például Csepregi Márta Újdonságok Jugriából (NyK 97: 352–372) vagy Újabb obi-ugrisztikai könyvtermés című közleményére (Finnugor Világ 18/3: 33–44) – és a folyóiratokban, sorozatokban, önálló művekben megjelent számos reflexióra – nincsenek tekintettel. Ezt egy összefoglaló munkától aligha várhatnánk el.

Kitűnő szótárbevezetések olvashatók a műben, például a finnugor szófejtő szótárak (36 kk.), a magyar–észti nagyszótár (186–189) és a magyar lexikográfia történetével foglalkozó fejezetben számos alapos és a lényegét megragadó rész található (196 kk.), viszont a német nyelvű magyar etimológiai szótárt (EWUng), a legkitűnőbbet e tekintetben egy kicsivel bővebben elemeztem volna (46). – Megjegyzem, e munka jegyzetanyagában megadja a magyaroknak készített észti, ill. finn tankönyvek jegyzékét is (182, 194), illetőleg a finneknek írt magyar nyelvkönyveket (193–194).

A modern szótárfeldolgozásra számos példát olvashatunk kiadványunkban (vö. például a finnségi nyelvekről szóló részben 162 kk., az észti lexikográfiát tárgyaló fejezetben: 1884 kk., a finn–magyar szótárírás történetében, például a 220, 226 kk.).

Egy-két kisebb hibát észleltem.

A szótárak betűjelzései nemegyszer (például 39–44) megelőzik a szótár tárgyalását.

Rédei Károly Bécsben megjelent zürjén kresztomátiája (87), a Studia Uralica I. számaként. Ez a magyar változat (ChrSyrj) fordítása, bécsi tanítványa, Dobó Attila jóvoltából.

A mordvin–magyar szótárok összefoglalásakor a 2000-ben és 2007a-ban megjelent művemre hivatkozik a szerző (123), de az irodalomjegyzékben e recenzió kétszer szerepel (292, 293; valójában 2000-es évszámmal 2001-ben jelent meg az akkori NyK). Paasonen nyelvjárási szótára kapcsán 2004-ben napvilágot látott dolgozatomra is történik utalás (125), de itt nyilván egy 2002-ben, a FUD 9: 145–158. lapján megjelent értekezésemre gondolt a kolléga.

A lp. Yokanga folyónév (132) átírásra szorult volna.

A szerzők a szakirodalmat nem egységesen adják meg az irodalomban. Például G. M. Kert 1971-es kildini lapp nyelvkönyve (147), Jovvna-Ánde Vest lapp szinonimaszótára (150), illetve Lajla Mattsson Magga 2009-es norvég–délilapp szótára (151) nincs a jegyzékben. Vegyes a kép, ha Knut Bergsland műveit (150) keressük ugyanitt. Kimaradtak néha a jelzett művek a bibliográfiából, például Keresztes 2013 (50) vagy Zaicz 2013 (57).

Helyes, hogy a kötetben meg vannak adva, ha egy szótár több ízben is megjelent, de ennek az irodalomjegyzékben is tükröződnie kellene; így például Inzsevatov művének 2. kiadása (117) nincs feltüntetve a bibliográfiában. A finnországi szótárak között Pekka Pohjanvalo (161) és Martti Penttonen (163) művének újabb évszámát nem tünteti fel e lista. – További kiadásokra itt-ott utal a szakirodalmi jegyzék.

Napjaink tudománynépszerűsítő kiadványaiban problémát jelent, hogy az európai vezető nyelvek közül a kiadványok írója melyik nyelv szövegeit (műcím, szövegrészlet stb.) fordítsa magyarra. E könyvben az orosz címek a mai kor emberének – helytelenül – nincsenek magyarul megadva. Emellett a szerző néhol bonyolult német jelentéseket fordíthatlanul hagy (147), egy lapp nyelvi mutató csoportjait is angolul jelzi (141). A magam részéről ugyanúgy megadtam volna e nyelvi adatok magyar megfelelőjét, mint a finn, svéd, norvég, latin címek esetében.

Ugyanis e kiadvány tulajdonképpen tankönyv. Emiatt, tekintettel a mű céljára, ebben is állhatna térképmelléklet, amit ifjú kolleginánk több esetben is hiányol (144, 166).

A lexikográfiai kiadvány használatát minden hazai bölcsészkar finnugor és magyar szakos hallgatói számára rendkívül ajánlatosnak tartom.

Zaicz Gábor

Új utakon a magyar nyelvtörténeti kutatások¹¹

É. Kiss Katalin (szerk.), Magyar generatív történeti mondattan.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014. 309 pp.

Közhellyel szólva a magyar nyelvtörténet, illetve a magyar generatív mondattan mérföldköhöz érkezett ezzel a kötettel. Persze attól, hogy megjegyezzük: közhellyel éltünk, a kijelentésünk nem lesz kevésbé elhasznált, ámde kevésbé helytálló sem.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2009-13 között folyt OTKA-kutatás eredményeképpen, valamivel több mint 300 oldalon hét szerző (köztük a szerkesztő) kilenc tanulmányban fejti ki, mit tud mondani a generatív nyelvészet a magyar mondattörténetről. A hangsúly, amint arra később is utalunk még, a *mondattörténet* szón van: ebben a könyvben a magyar nyelv történetével való foglalkozás több mint két évszázada során első ízben valóban teljes mondatstruktúrák, illetve mondatalkotó szintagmák („szószerkezetek”) kialakulásáról, változásáról van szó. Ez pedig azért vált lehetségessé, mert a generatív nyelvészet az 1950-es évek vége, és ehhez csatlakozva a magyar nyelv generatív szellemű leírása az 1960-as évek közepe óta elsősorban a mondat szerkezeti kérdéseit tárgyalta, pontosabban a nyelv alapegységének nem a szót vagy a morfémát, hanem a mondatot tartotta, ehhez képest határozta meg a további alkotóelemeket. Ennek messzire mutató következményei voltak például a jelentélméletben, de a morfológiában is, hiszen a deriváció, azaz az ún. lexikai szóképzés határai egyre inkább összemosódtak az inflexió, vagyis a szintaxis által vezérelt morfológiai folyamatok határaival.

A magyar leíró nyelvészeti munkálatok az elmúlt két-három évtizedben felnöttek a legjobb nemzetközi kutatások színvonalához: a vezető folyóiratokban, az ismert nagy tudományos könyvkiadók kínálatában egyre több magyar tárgyú cikket, illetve monográfiát, tanulmánykötetet találunk, sőt a nemzetközi forgalomba került tankönyvek is sokat idézik a magyarra vonatkozó megfigyeléseket. Annak, hogy a tankönyvek is hivatkoznak a magyar szintaktikai kutatásokra, nem egyszerűen az az oka, hogy szükségük van egy nem indoeurópai nyelvre is mondandójuk illusztrálásához, hanem az, hogy a magyar az egyik legjobban feldolgozott ilyen nyelv a generatív nyelvészet szakirodalmában.

Ugyanakkor az 1970-es évek közepe óta folyó generatív jellegű történeti szintaktikai vizsgálatokból mindezidáig hiányoztak a magyar nyelvvel foglalkozó tanulmányok, jóllehet e nyelv történeti dokumentálása, ha nem is hasonlítható az újlatin vagy a germán nyelvekéhez, nyolc évszázadra megy vissza – az összefüggő szövegeket tekintve. Véletlen szerencse, hogy – mint a szerkesztő a rövid

¹¹ Jelen ismertetés az OTKA NK 100804 „Átfogó magyar nyelvtan” c. kutatásának a keretében készült.

Bevezetésben is írja – épp a 13–16. század között zajlottak le a legnagyobb változások. És bár az önmagában is érdekes lehet, hogyan megy át egy mondat szerkezeti rendszer az egyik stációból a másikba, a magyar mondat történet vizsgálatának emellett tágabb elméleti jelentősége is van, mint a jelen kötet is bizonyítja. A magyar ugyanis független bizonyítékokkal szolgálhat azokra az általános nyelvtörténeti elvekre, azaz a folyamatok mögött meghúzódó szabályosságokra, amelyeket eddig jóformán kizárólag indoeurópai nyelvekben találtak.

A tanulmányok azonban nem korlátozódnak az írott dokumentumok korszakára. É. Kiss Katalint ugyanis már hosszabb ideje érdekelte, hogy a nevével fémjelzett mai magyar szórendi magyarázat miképp egyeztethető össze azzal a feltevessel, hogy a magyar legközelebbi rokonnyelvei, a hanti és a manysi, illetve az uráli nyelvek nagy többsége a ragozott ige a mondat végére helyezi, azaz S(X)OV sorrendű, míg a magyar mind ezektől, mind az SVO sorrendű finntól és észtől is eltér, hiszen ma, de É. Kiss bizonyítékai szerint már a Halotti Beszédben is „Topik – Fókusz – V – X” (azaz TFV) az alapszórend. Meggyőzőek az érvek, amelyek a tárgyjelölés kialakulásából vezetik le, hogy a tárgy az ige mögött is szabadon megjelenhetett, és azok is, amelyek arra utalnak, hogy a névelőtlen főnevek helye az ige mögött van, ha más elem kerül a mondat ige előtti, ún. bal perifériájára. Itt most csak azt a bizonyítékát idézzük, amely a birtokszó ige mögötti helyéből következtet arra, hogy a birtokos szerkezetből csakis a birtokos mozdulhatott „balra”, és nem a birtokszó „jobbra” (26):

(1) Es **oz gimilsnec** wl keseruv uola **vize**.

Ez egyszerre mutatja, hogy a HB idején a topikalizáció már bevett eszköze volt a nyelvtannak, és hogy az ige mögött a logikai-kommunikatív funkció nélküli elemek helyezkedtek el.

A rövid, mindössze 20 lapnyi II. fejezet persze nyitva is hagy több kérdést. Felmerül például, hogy ha a finn és az észt SOV → SVO változását az indoeurópai nyelvi környezetnek tulajdonítjuk (és annak ellenére, hogy a tárgyjelölés ott nem, de legalábbis nem úgy történt meg, ahogy a magyarban), akkor miért nem ugyanilyen irányú változás zajlott le a magyarban? Mondhatjuk persze, hogy a 10. századra, amikor az altáji (tehát SOV típusú) nyelvekkel való hosszas együttélés után szláv környezetbe került a proto-magyar, már kialakult a topik-prominencia, tehát az új környezet már nem befolyásolhatta az alapszórendet. Ha így volt is, erre azért kellett volna utalni – még ha a gondolatmenet annál is spekulatívabb, mint ami az SVO → TFV változást indokolta.

A változásnak az ómagyar kor elejére tett befejezettségével kapcsolatban is felvonhatjuk a szemöldökünket. Számos olyan példa van ugyanis a HB-ben, amelyben az ige az utolsó pozíciót foglalja el. Ezt a jelenséget É. Kiss a többszörös topik illusztrációjaként mutatja be az alábbi példában is (29), de ugyanilyen joggal lehetne azt is mondani, hogy itt egy SXV szerkezetet látunk, amely az

SOV-ből képezhetett egyfajta átmenetet a TFV(X) felé, ha már a tárgyjelölés lehetővé tette a tárgy elmozdulását a közvetlenül az ige előtti helyéről.

(2) kötőszó	topikok	fókusz	ige
hug	ur uvt	kegilmehel abraam. ysaac. iacob.	Kebeleben helhezie.

Nemcsak e könyvben, de É. Kiss egész munkásságában végighúzódnó probléma, hogy nincs tekintettel a generatív grammatikák egyik meghatározó funkcionális kategóriájára, a (véges vagy nem-véges, tehát igenévi) igeidőt kódoló T (eredetileg: *Tense*, azaz Igeidő) fej szerepére. Az a tény, hogy a mai magyar igekezdő nyelvnek mutatkozik, könnyen betudható a Tense véges mondatokban elfoglalt helyének – szemben például egyes igeneves mondatfajtákkal, amelyekben az ige véghelyzetű.¹² A véges mondatokban tehát a Tense, és nem az ige elé mozognak a fókuszált vagy topicalizált összetevők, maga az ige pedig a Tense-be kerül. Más kérdés tehát, hogy a (Tense nélküli, az „alatti”) „mondatban”, azaz a vP-ben, illetve a VP-ben mi az elemek sorrendje: ez ugyanis minden bizonnyal csakis a mindenki által elfogadott [NP – [v/V – NP/XP]] lehet, amelyből az egyes nyelvek az általánosan megfigyelt felszíni SOV, SVO és VSO szórendeket produkálják – amennyiben alany- és nem topik-prominensek, mint a magyar. A Tense hol felbukkan, hol eltűnik a szerkezetek ábrázolásában és nem derül ki, hogy mikor mi motiválja a rá való hivatkozást, illetve ennek hiányát.

Mindez azonban, mint fentebb is említettem, csak É. Kiss közel négy évtizede kialakított radikálisan új és csábítóan egyszerű magyarázó rendszerének továbbgondolása, vagy – amint az oly jellemző a generatív nyelvészeti irodalomra – az új magyarázatokból a még újabb problémák kibontása, ami a felnőtt tudomány egyik legfontosabb tulajdonsága.

A második tanulmány, azaz a III. fejezet is É. Kisstől származik: ez a tagadó és kérdő mondatok ómagyar kori változásaival foglalkozik. Bőségesen illusztrálja a két legnagyobb változást: a) a *nem* tagadószo elhelyezkedését elsősorban az igekezdőhöz képest, és b) a tagadó egyeztetés kialakulását.

Az a) pont alá az a változás tartozik, amely során az [igekezdő – tagadószo – ige] úgynevezett „egyeses” sorrendből a [tagadószo – ige – igekezdő] „fordított” sorrend lett. A b) pont alá pedig az, amely révén az alábbi (3a) típusú szerkezetből a (3b) típusú lett, ahol a (hagyományos nevén) tagadó névmás mellett már meg kell jelennie a tagadószonak (38, 40):

- (3) a. **Semmy** ygazb ezeknel
b. hogy **senkynek nem** vala ketseg

¹² Például a szokásosan folyamatos és befejezett melléknévi igeneveseknek nevezett tagmondatokkal szemben, amelyek azonban sem nem folyamatosak vagy befejezettek, sem nem melléknévi – amint a könyv egy más fejezetéből is kiderül, l alább.

A tagadást jelölő elemek ciklikus változását más nyelvtípusokban már kimutatták. E fejezetben a magyar tagadás történetében találja meg a szerző Otto Jespersen 1917-es megfigyelésének független igazolását: eszerint a *se*-tagadásból a *nem*-nek a ragozott igéhez tapadásán és a tagadás funkciójának átvételén keresztül a *se* önállóságának megszűnéséig vezet az út (42 kk).

Ebben a fejezetben a Tense-nek központi szerepe van, teljes joggal, hiszen a tagadás a mondat fején végzett művelet, márpedig a mondat fejét a Tense testesíti meg. Egyedül azt sajnálhatjuk, hogy a *nem* véges, azaz igeneves mondatokra nem jutott több figyelem, hiszen ezek egy része megőrizte az eredeti sorrendet, lévén, hogy a [V + Tense] kötelezően mondatvégi a 2. jegyzetben is hivatkozott két melléknévi igeneves szerkezetben.

A IV. fejezet, amely morfoszintaktikai, azaz inflexiós kérdésekkel foglalkozik, három részből áll. Az elsőben a tárgyas ragozás, a másodikban az igeidőrendszer kialakulását tárgyalja É. Kiss Katalin, míg a harmadikban Kántor Gergely veszi szemügyre az igemódok funkcióinak a változását.

A tárgyas ragozás keletkezéséről szólva a korábbi kutatások eredményeit az újabb nemzetközi szakirodalom alapján É. Kiss azzal egészíti ki, hogy felteszi: az ige–tárgy egyeztetés az ugor alapnyelvben a tárgy topik szerepének jelölésére szolgált, és ez az állapot öröklődött át az ősmagyarba is, a topik szerepű tárggyal való egyeztetés pedig az ősmagyar későbbi szakaszában vagy az ómagyar kor kezdetén értelmeződött át határozott tárggyal való egyeztetéssé. (p. 56) Arra pedig, hogy az 1. és 2. személyben miért nincs ige–tárgy egyeztetés egyrész az „Aktivitási hierarchia” (4), másrészt az – ismét csak a szakirodalomból átvett „Inverz egyeztetési tilalom” (5) ad magyarázatot.

(4) *Aktivitási (topik-várományossági) hierarchia:*

E/1. személy > T/1. személy > E/2. személy > T/2. személy >

E/3. személy > T/3. személy

(5) *Az inverz egyeztetés tilalma:*

Egy ige csak akkor egyezik tárgyával, ha az kevésbé prominens az aktivitásihierarchiában, mint az alany, kivéve, ha az alany maga is a hierarchia legalsó fokán áll.

Az összetett igeidők kialakulásában É. Kiss nem követi a magyar nyelvtörténetben kialakult konszenzust, miszerint itt a latin hatására alakult volna ki ez a rendszer. Statisztikai bizonyítékai is vannak arra, hogy alacsony számban való jelenlétük az ómagyar korban nem ennek, hanem annak tudható be, hogy ezeknek az igeidőknek általában, s így más nyelvekben is kisebb a gyakoriságuk. Bereczki Gábor kutatásai alapján azt a nézetet fogadja el, hogy e fejleményben inkább a nyugati őtörök nyelvekkel való érintkezés hatása mutatkozik meg.

Kihalásuk magyarázatában viszont már követi a széles körben elfogadott álláspontot: az igekötők rendszerének kialakulásával és meggyökeredésével párhuzamosan szorult vissza az összetett igeidők használata.

Kántor Gergely előbb áttekinti az igemódok tulajdonságait, majd az ómagyar szórványemlékek, valamint a Jókai- és Guary-kódex segítségével bemutatja, milyen változás zajlott le az adatolt időszakban, illetve mi jellemzi a mai magyar nyelvben a modalitás kifejeződését. Legfeltűnőbbnek a feltételes módú mellékmondatok visszaszorulását tartja a kijelentő és a kötőmóddal szemben, amely utóbbi szinte jelen sincs a korai emlékekben. Az alapos táblázatos összefoglalók szemléletesen illusztrálják az itt összefoglalt megállapításokat.

Az V. fejezetet Egedi Barbara írta a főnévi kifejezések szerkezetének változásáról. Pontosan látja, hogy a határozottság kifejezése szimpla grammatikálizálási kérdés: attól, hogy egy nyelvben nincs, vagy nem ugyanúgy van névelő (használat), attól annak a nyelvnek a beszélői ugyanúgy tisztában vannak a határozottsággal – csak éppen nincsenek (ugyanúgy) rákényszerítve a határozottság jelölésére grammatikai, illetve lexikai eszközökkel. *Mutatis mutandis*, a helyzet ugyanaz a topikalizációval vagy a fókuszálással is: míg a magyarban ez a választás kötelezően grammatikálizálva van (ma már), addig más nyelvekben, beleértve az ómagyar előtti nyelvállapotot is, ezt nem kell, vagy nem lehet kifejezni.

Jóllehet azt nem lehet mondani, hogy az első írásos emlékeinkben még egyáltalán nem volt névelőzés, hiszen már a Halotti beszédben is három határozott névelő azonosítható Egedi szerint, az bizonyos, hogy a határozott névelő az ómagyar kor alatt terjedt el, és a késői ómagyar korra fejeződött be a folyamat. A névelőt biztosan csak akkor tudjuk azonosítani, ha a megelőző szövegben már szerepel a referens, illetve annak szituációs környezete, mint az alábbi példa esetében a ház, a szoba és a terített asztal, amelyek előzményt képeznek az *a tűz* számára (98sk).

(6) alazatost leewle **a tewz** mellett (JókK 84)

De ugyanilyen jó bizonyíték Egedi szerint, amikor az eredeti latin szöveget hasonlítjuk a magyar fordításához és látjuk, hogy a latinban nem mutató névmás volt, hanem – a latin nyelvtan szabályai következtében – jelöletlen határozott főnévi kifejezés. Az elterjedés folyamatát Egedi a korpusz alapján megállapított statisztikai adatokkal támasztja alá. (p. 113) Eszerint míg a 14/15. századi Jókai-kódexben az összes lexéma („token”) 2,42%-a volt határozott névelő, addig a 16. századi Kazinczy-kódexben már 8,66%. Talán még érdekesebb lett volna, ha a statisztika arra is kitér, hogy a határozott főnévi kifejezések közül hány százalékban volt jelen a névelő a korábbi és a későbbi nyelvállapotokban, de ezt a keresést nyilván kevésbé lehetett automatizálni és a több mint 600 ezer lexémát tartalmazó szövegek megvizsgálása időigényes is lett volna.

Egedi produktívan használja a generatív grammatika eszköztárát. Talán csak abban lehetett volna következetesebb, hogy felhívja a figyelmet, mikor jelez funkciót (pl. Spec) és mikor kategóriát (pl. Dem, D) az ágrajzaiban, melyekben ez a kettő nem egyszer keveredik, vö. pl. 118sk. Abban sem vagyok biztos, hogy meggyőző az a végső soron a korábbi nyelvtörténeti irodalomban is megtalálható érvelése, hogy a mutatószavas főnévi csoport (pl. *ezt a pénzt*) valójában értelmező szerkezetre megy vissza (azaz: *ezt, a pénzt*). Ez ugyanis a források alapján aligha adathozható. Inkább arról lehet szó, hogy – mégha történetileg valóban appozitív szerkesztésre megy is vissza a konstrukció – az eredményként jelentkező DP-ben kettéválk, egyfajta munkamegosztásban történik a rámutatás és a határozottság kifejezése: a Dem kategóriájú *ez/az* csupán a közeli/távoli helyre vagy dologra utal, de a határozottságot mellette a D kategóriájú *a/az* névelő fejezi ki. Az Egedi által említett „túldeterminálás” (p. 103), ami önmagában véve is furcsa terminus, így egyszerűen nem merül fel. Itt jegyzem meg, hogy Egedi nézetével szemben a személyt jelölő tulajdonnevek névelőzése sem meglepő, hiszen pl. az újjörögben ez a szabály, másrészt ha ezen (az egyébként areális jellegzetességen, vö. bajor *der Hans*) meglepődünk, akkor ugyan mit szóljunk a folyó-, hegy- stb. nevek névelőzéséhez (pl. *a Duna, a Mátra*)? Miért lennének ezek kevésbé furcsák, mint a személynevek előtti névelők?

Érdekes feltevése Egedinek, hogy a datívusz ragos birtokos „kívülről” érkezett és később integrálódott a szerkezetbe (p. 121), de meggyőzőbb lenne, ha ezt történeti példákkal tudta volna alátámasztani, hiszen azt állítja, hogy erre „számos jel utal”. Itt nincsen terem a birtokos szerkezet É. Kiss által adott és Egedi által követett elemzésének a tüzetes tárgyalására, ezért csak annyit jegyzek meg, hogy a [_{NP} *könyv* [_{KP} *Jánosnak*]] típusú kiinduló szerkezet csak abban az esetben lehetne indokolt, ha a *Jánosnak* birtokos a *könyv* fej vonzata lenne, ami nyilvánvalóan nem áll fenn. Más kérdés, hogy egy SOV, azaz fejezőnyelvben, mint amilyen az ősmagyar volt, ahogy fentebb É. Kiss nézetével egyetértve állítottuk, hogyan állhat a fej mögött is egy összetevő.

Az univerzális és egzisztenciális kvantorok története, azaz a Bende-Farkas Ágnes által írt VI. fejezet, önálló témaként aligha szerepelhetett volna a korábbi nyelvtörténeti összefoglalásokban. Mint azonban az elsősorban É. Kiss Katalin kutatásaiból kiderült, a magyar mondat felszínén tapasztalható sorrendi viszonyaiban a kvantoroknak kiemelkedő szerepük van. Ezért hát érdemes megnézni, változott-e a kvantoros kifejezések mondattana az adatolt nyelvtörténetben, és ha igen, hogyan. Bende-Farkas először azt mutatja be, milyen fajta szerkezetek tartoznak a kvantorok alá, majd azt, hogy milyen sajátos viselkedést tanúsítanak a kvantorok, például a disztributív és a kollektív olvasatok elkülönítése révén (pl. *Három horgász fogott öt halat* – egyenként ötöt, illetve összesen ötöt). Ez után sorra vesz néhányat, pontosabban hármát e kifejezések közül, nevezetesen a

mind, és a *minden* univerzális, valamint a *valaki/mi/...* egzisztenciális kvantorokat. Helyesen figyeli meg, hogy „a *mind...* egyaránt vonatkozhatott egy halmazra, vagy a halmaz elemeiből alkotott maximális – kollektív – individuumra”, vagyis „alapvetően nem univerzális kvantor, hanem a határozott névelőhöz hasonlítható maximalitási operátor” (144). Ugyanakkor nem világos, miért adverbiumnak tartja a *mind*-et, amely a főnévi csoportot módosítja és amelyet a főnévi csoporton belülről helyez, márpedig főnévi jellegű szerkezetet határozói kategóriájú elem nem szokott módosítani. Azt is kijelenti, hogy „a *minden* sok tekintetben úgy viselkedik, mint a mai magyar nyelvben”, pedig a mai magyarban a *minden* nem lehet többes számú főnév mellett, szemben a korábbi nyelvével. (A *mind* viszont nemcsak megszámlálhatatlanok, azaz anyagnevek, hanem egyes számú megszámlálható főnevek mellett is előfordulhatott, pl. *mend w foianec*.)

Könnyebb és ismertebb témának ígérkezett a névutós kifejezések története, amelyet a VII. fejezetben Hegedűs Veronika tárgyal, hiszen a korábbi irodalomban tisztázva volt már, hogy ezek általában jelöletlen birtokos szerkezetekből alakultak ki, pl. *ház bel-é*. Ami újat ez a fejezet nyújt, az a névutós kifejezésekben az utóbbi években keletkezett javaslatoknak a magyarra adaptálásában található, köszönhetően egy olyan kimunkáltabb szerkezeti elemzésnek, amely pontosabban helyezi el az „irányhármasság” hagyományosan ismert jelenségeit. Ez továbbá jobban illusztrálja a grammatikalizáció lépéseit is, azaz ahogy a főnévi N fejből végső soron adverbialis kategóriájú P lesz. Megszívlelendő tanulsága az elemzésnek az is, hogy az igekötők is P típusú fejnek bizonyulnak.

A könyv leghosszabb, mintegy 60 lapnyi fejezete Dékány Éva műve és valóban terjedelmes témát, az igeneveket öleli fel. Az ilyen ún. nem véges alárendelésekből e könyvben sokkal több fajta létezik, mint amennyit a szokásos leíró vagy történeti mondattanokban találunk. Már az is újdonság, hogy a szerző nem tartja magát az igenevek szokásos nevéhez, hanem „-t/tt végű”, vagy „-ó/ő végződésű” igenevekről beszél, hiszen a hagyományos „befejezett/folyamatos melléknévi” megjelölés szó szerinti értelmében bizony félrevezető. Jól használható továbbá az igenév meghatározása is: „az a kiterjesztett igei projekció, mely megőrzi az alapige argumentumszerkezetét, és önállóan, főmondatként vagy nem áll meg, vagy csak modális értelme lehet” (179).

Dékány az újabb generatív mondattani leírások alapján biztos kézzel mutatja be az egyes típusok jellemző sajátosságait. A főnévi igenév például sokkal szélesebb körben volt használatos, mint a későbbi korokban, és vonzatként is személyragozható volt (187).

- (7) a. erezted a te angyalodat meg yzenny az isteny zyletest (GömK 120r)
 b. Mert nem iottem hynom igazakat (DöbrK 205v)

A (7a) példában szereplő *ereszt* ('küld') ige mellett ma nem szerepelhetne igenév; helyette *hog*y kötőszós mellékmondatot használnánk. A (7b)-ben pedig a *hívni* igenéven egyeztető személyragot találunk. De van ún. antiegyeztetés is, vagyis amikor az infinitívuszon megjelenő személyrag nem egyezik az implicit mellékmondati alanynak a főmondati kontrollálóval nyilvánvalóan azonos szám/személyével, vö. a (8) példát, amelyben az infinitívuszon nem 3., hanem 2. személyű személyjelnek „kellene lennie” (184):

- (8) Jntelek **teghedet**_i [*pron*_i keesen zolonak **lennye**] (WinklK 65r)

Dékány ezt „default”, vagyis alapértelmezés szerinti egyeztetésnek tartja, ami, ha egyszer egyeztetni volt szükséges, feltevése szerint a legjelöletlenebb lehetett.

A „-t/t végződésű” igeveket pontos kritériumok szerint csoportosítja és helyesen követi az újabb irodalom azon megállapításait, hogy itt valójában passzív nem véges állítmányokról van szó. Éppen ezért nem érthető, miért engedi meg, hogy a (9a) szerkezetnek kétféle elemzése is lehessen (9b–c), l. 194.

- (9) a. gondoliad meg az **te tet byneidet** (LobkK 113)
 b. gondoliad meg az [[_{VP} te [_{VP} *pron*_i te]] + t] byneidet_i
 c. gondoliad meg az te [*pron*_i tet] byneidet_i

A passzív alakú ige mellett ugyanis alanyesetű külső argumentum, amint az a (9b)-ben látható, nem jelenhet meg: ez a passzivizálás egyik következménye. De ha feltesszük is, hogy ez lehetséges volt az ómagyarban, csak akkor lehetne meggyőző az elemzés, ha az adatok között olyan is előfordulna, ahol a főnévi fejen nincsen birtokosjelölés, azaz pl. ilyen is lenne az adatok között: *a te/az ő/Anna tett bűnök*. Ha nincs ilyen példa a forrásokban, akkor a (9b) elemzés téves, ha viszont van, de a szerző nem mutatta be, akkor csupán mulasztás terheli, és a gond orvosolható.

A (9) eseteire nem utal vissza, amikor a következő csoportban az igenéven való személyjelölés eseteit tárgyalja, ahol is az alanyesetű névmás is rendszeresen előfordulhat, vö. (197):

- (10) atte tennon totted frígodnek iégerol (NagyszK 78)

Ez is arra utal, hogy az (alanyesetű vagy jelöletlen) alany csak a személyjelölt igevekek mellett fordulhatott elő.

Jelentős figyelmet szentel Dékány a *vére hullott katona* típusú kifejezéseknek, és közöttük is a sajátos szerkezetű *kölkei elragadott nőstény medve* példának, tagadva itt a mozgatóas elemzés lehetőségét. Számos további régen még produktív igenévi formát mutat be, például a korpuszból nem adatolt, de a népnyelvben gyakori elnevezések, mint a *Mária-nyugotta-bukor* ('bukor, ami alatt Mária nyugodott'), jóllehet az nem világos, miért tartja a *nyugszik, ül* igéket unakkuzatívoknak, mikor ezek az általa használt tesztek szerint is unergatívok. Ide tartozik még a HB-beli *hadlauh choltat* második szava, vagy az alábbi *-atta/ette* végű igenév (212):

(11) lele a· leant az agon *vlettè* ('ülette') (MünchK 43rb)

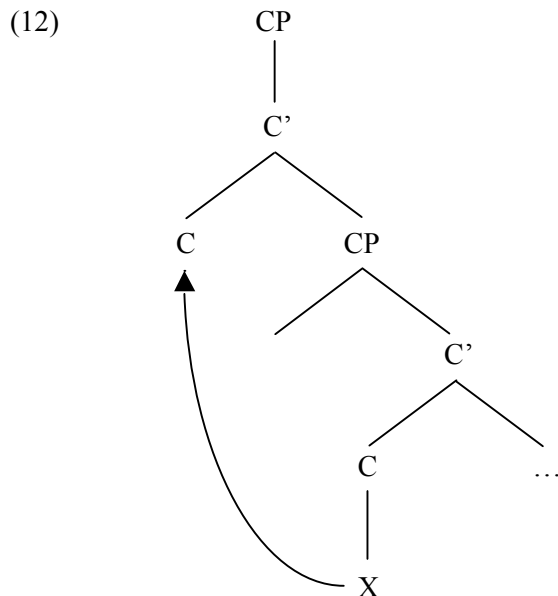
Mind a *-t/tt*, mind az *-ó/ő* végű igenevek megőrizték fejezőjüket a nyelvtörténeti korokon át. Egyébként Dékány meggyőzően érvel amellett, hogy az *-andó/endő* nem önálló igenévképző, hanem az *-and/end* modális fej és a szokásos *-ó/ő* igenévképző együttese. Végül röviden elemzi a határozói igeneveket (*-va/ve*; *-ván/vén*), valamint a deverbális (*-ás/és* végű) főnévi kifejezéseket is.

Egyetlen komolyabb következtetlenséget róhatunk fel Dékány Évának. A (8)-ban a *pron* a fonetikailag üres, tehát kiejtetlen, de szintaktikai-szemantikai értelemben a szerkezetben jelen lévő infinitívuszi alanyt jelöli, amely koreferens a főmondat megfelelő argumentumával, mint antecedenssel. Itt helyénvaló is ez a jellemzés, de a hagyományosan melléknévi igeneveknek nevezett szerkezetekben nem világos, miért ugyanezzel az üres elemmel operál, l. pl. (9c). Utóbbiakban ugyanis nem az általa feltett koreferencia áll fenn, hanem egy a vonatkoztatásban szokásos „fej – vonatkozó névmás” viszony, amely a koreferenciától eltérően nem határozott referensre utal, hanem egy lehetséges halmaz elemeire, amelyből éppen a (korlátozó) vonatkozó mellékmondat szűkíti le a főnévi fej által jelölt referenciatartományt a szándékolt részhalmazra. A nem véges vonatkozó szerkezetekben tehát egy fonetikailag üres vonatkozó operátor (Op), nem pedig a *pron* terminussal jelölt üres (személyes?) névmás van jelen.

A kötet sorrendben utolsó témaköre a (véges) alárendelt mondatok története, amelyet Bácskai-Atkari Júlia írt meg. Jóllehet a szokásos nyelvtörténeti elemzéseket visszhangozzák azok a fejezetcímek, amelyek az alárendelő kötőszók kialakulását és változását említik, itt azonban ismét csak mondattani elemzésekről van szó, ráadásul egy olyan általános keretben, amely a magyar nyelvtörténet kérdéseit a más nyelvek történetének rendszeres vonásaival rokonítja.

A szabályszerűség bemutatását itt idézem: „A relatív ciklus egy grammatikailizációs folyamat, amelynek során egy eredetileg – tipikusan determináns szerepű – névmási elem először vonatkozó (relatív) operátorrá válik, később pedig ez a relatív operátor C fejként értelmeződik újra... Vagyis egy, a CP területre moz-

gó elem átértelmeződik egy olyan elemmé, amely ott generálódik – azaz fejjé” (241). Sajnálatos, hogy a szöveget kísérő (2) számú illusztrációban egy súlyos tévesztés van: a jobboldali ábrában az alsó C alatti X-nek nem a fölötté lévő CP alá, hanem a balszélső C alá kellene mozognia, ld. (12).

A *hogy* kötőszó funkcióinak felsorolása után a *mint*, a *ha* és a *mert* kerül sorra, majd az összetett kötőszók kialakulása és ezek funkcióinak változása. Bemutatja a szerző a *hogyha* – *hahogy*, *mintha* – *hamint*, *minthogy* – *hogymint* és *merthogy* – *hogymert* alakváltozatokat, és statisztikai felméréssel illusztrálja előfordulásaiknak megoszlását négy kódex alapján. További bonyodalmakat okoznak a kötőszókkal együtt felbukkanó tagadószók, melyek esetében a *hogynem-mint*-től a *hogyamint*-en át a *mintsemhogy*-ig terjedő változatsor számos tagját elemzi.

A vonatkozó mellékmondatok tárgyalásában – némi hiúsággal vegyes – örömmel láttam, hogy kellő figyelemmel adózik a jelen ismertetés szerzője által „újráfelfedezett” Galambos Dezső 1907-es munkájának, amelyet az újabb szakirodalom teljesen elhanyagolt (még A magyar nyelv történeti nyelvtana 1991–95 között megjelent három vaskos kötete sem vett róla tudomást), noha megfigyelései a *hogy/ha* kötőszók és a vonatkozó névmások együttes megjelenéséről alapvető fontosságúak e mondattípusok elemzésében.

A kötetet az Egedi Barbarától származó rövid függelék zárja, amely amellett tör lándzsát, hogy bár a latin nyelvtani rendszere valamennyire befolyásolhatta a fordítások révén a korabeli magyar mondatszerkezeteket és szórendeket, de az ómagyar nyelv grammatikai rendszerét lényeges mértékben nem változtatta meg.

Mielőtt összefoglaló értékelésünkkel lezárnánk könyvismertetésünket, hadd hívjuk fel a figyelmet néhány olyan furcsaságra és hiányosságra, melyek egy esetleges következő kiadásban elkerülhetők lehetnének.

Elég sajátos a magyar hagyománynak az a gyakorlata, hogy a nyelvtörténeti korszakokat pontos évszámokhoz köti. Más nyelvek, például az óangol nyelv korszakolásában sem egyértelműen a norman hódításnál, 1066-nál húzzák meg a választóvonalat, noha az végső soron valóban kataklizmaszerűen hatott a nyelv jóformán minden szegmensére – de csak végső soron, azaz egy hosszabb folyamat eredményeképpen, amiért is sokan 1150 körülre teszik a korszakváltást. A magyar nyelvtörténet korszakolásában is jobb lenne rugalmasabb határvonalakat megadni és nem ragaszkodni a történelem sorsfordító dátumaihoz (896, 1526, 1772), még akkor sem, ha például a Nagyszótár az utóbbi dátumtól gyűjti a korpuszát, ugyanis csak a történelemben lehet pontos dátumokhoz kötni a nagy változásokat, a nyelv sohasem egyik évről a másikra változik meg. Jobb lenne tehát például olyasmiket mondani, hogy az ómagyar kor a 10. századtól a 15. századig tartott, és így tovább.

A szerzői figyelmetlenségen túl olvasószerkesztői, azaz kiadói hanyagságra is megy vissza az a kínos hiba, hogy például a 184. oldalon szereplő három egymás utáni bibliográfiai utalás egyike sem szerepel az irodalomjegyzékben (Benveniste 1971, Harley és Ritter 2002, Ionin és Matushansky 2002), vagy a 225. oldalon É. Kiss (2005) szerepel, noha az irodalomjegyzékben É. Kisstől (2005a) és (2005b) között is lehet választani. Ha pedig ez ennyiszer megtörténhetett, akkor nincsen garancia, hogy többször nem, de ezt nem a recenzens dolga ellenőrizni. Komoly szakkönyvben ilyen hibának nem lenne szabad előfordulnia.

A terminológia világos és egyértelmű, bár én berzenkedem az olyan latinos alakoktól, mint a *nominativus*, *accusativus*, *dativus* stb., különösen ha tovább is képezzük őket, mint a *dativusi* szóban, amit feltehetőleg „datívuszi”-ként ejtenek ki a szerzők, nem pedig az írásképp szerint (pl. 193 kk). Megfontolhatták volna a gyakoribb esetek magyar nevének a használatát is. (Talán csak az *obliquus* esetében tennék kivételt – az *oblikvusz* alak szokatlansága és eddigi lefordíthatatlansága miatt.)

Sajnos a tárgymutató sem teljes: olyan fontos terminusok maradtak ki, mint a fent felsorolt esetelnevezések, vagy az unakkuzatív, unergatív, tranzitív igeípusok stb. Itt is elkelt volna nagyobb gondosság vagy alaposság.

Összességében jelentős mű született: a kiváló kutatásvezető irányításával egy fiatal csapat új utat tört a magyar mondattörténet eddig feltáratlan területein. Az, hogy jelen ismertetésünkben kritizáltuk vagy vitattuk az állítások némelyikét, természetes velejárója a generatív grammatika módszerének, hiszen itt az adatok alapján elméleti jellegű magyarázatokat, feltevéseket kínálunk fel, amelyeket nemcsak lehet, de meg is kell vitatni szakmai érvek alapján. Amikor ezt tettük, nem csökkentettük az e könyvben megtestesülő kiemelkedő teljesítmény értékét: továbbgondolásra méltónak, az elkövetkezendő kutatások alapjának tekintjük a benne foglaltakat, és bízunk benne, hogy a jelen kötet szerzői és/vagy követőik tovább gazdagítják majd ismereteinket a magyar nyelvtörténet mondattani fejezeteiről.

Kenesei István

**Hegedűs Veronika: Non-Verbal Predicates
and Predicate Movement in Hungarian**
LOT Publications, Utrecht. 2013. 159 pp.

The book under review here is the author's doctoral dissertation defended at Tilburg University. It is a study on Hungarian verbal modifiers, with equal interest in copular clauses and different predicative PPs. Its main part is divided into six chapters, which, through their logical connection, start from general principles and move to language-specific phenomena. The introductory chapter is preceded by Contents and Acknowledgements, and the concluding chapter is followed by Abbreviations and Bibliography.

The book opens with Chapter 1, Introduction (pp. 1–4), which follows the contents of standard introductions and hence is intended to familiarize the reader with the preliminaries to the study. This part of the book is somewhat short but very well organized. Not only does it mention the goals it hopes to attain, but it also gives the reader a theoretical background on the generative framework, and shows how the study itself is organized.

Chapter 2, Predicate Movement: Theoretical Background (pp. 5–44), is meant to set the stage for the following chapters. It opens with a discussion on the syntactic structure of Hungarian sentences more generally and the internal structure of their left periphery more specifically. Although the main focus is on Verbal Modifiers (henceforth VMs), the discussion on some properties of the left periphery seems to be relevant here, since VMs interact with the preverbal field, as they occupy a preverbal position, and are situated between the left periphery – hosting the topic, quantifiers, focus, and negation – and the main verb, which is then followed by the postverbal part of the clause.

What we learn from this chapter is that VM is an umbrella term that covers a wide variety of predicative elements, such as predicative elements in copular constructions, diverse secondary predicates, bare nominal internal arguments, infinitival complements, and VP-adverbs. This is probably the main reason why there has been much disagreement over the distribution and syntactic properties of these elements. First and foremost, there are those who are in favour of the lexicalist approach, according to which predicates (mostly particles) and matrix verbs combine pre-syntactically, in a component of grammar referred to as the lexicon. Then, there are those who adopt the syntactic approach, according to which predicates (mostly particles) and verbs enter the syntax as separate heads and form a syntactic unit. Furthermore, some argue that particles (and other modifiers) are heads and undergo head movement/incorporation into V. Others believe that most VMs recategorize atelic or aspectually ambiguous (i.e. telic-atelic) VPs into telic VPs; hence, due to the semantic role they play in determining the aspectual properties of the clause, they should end up in [Spec,AspP]. Still others argue that particles and all VMs move into a predicative position (e.g. [Spec,PredP]) in the left periphery of the clause. Finally, there are those who propose that predicates/VMs land in [Spec,VP] as a result of predicate movement – but this may very well be an intermediate position for predicates/ VMs which may end up in a higher clausal projection eventually – and this movement results in complex predicate formation.

As there are several arguments against the first directions and some cannot capture the entire distribution of VMs, the author opts for the last approach.

Then, the focus is shifted to the subject–(secondary) predicate relationship. After presenting the most important milestones in the development of our thinking about small clauses, the author turns to the alternative proposal in terms of complex predicates. And this should come as no surprise, as the real debate in the literature is indeed between these two binary structures; all the other analyses put forth so far (e.g. ternary analyses) are not compelling alternatives to them. But then what is the structure of Hungarian VM constructions? In this respect, the impossibility of assigning a uniform syntactic structure to the wide variety of predicate structures in one language or in two/more languages has led some syntacticians to propose different non-uniform analyses. One such example is Stowell (1991), which investigates the issue of mono-clausality and bi-clausality of small clauses, and tries to reconcile their syntactic properties. The author claims that the small clause structure is the underlying one, but complement small clauses undergo restructuring, their predicate moves and forms a complex predicate with the verb during the derivation. What is more, languages differ as to where (i.e. at what level) this restructuring takes place: either at LF (as in English) or in syntax proper. As far as Hungarian is concerned, Hegedűs argues that this is one of those languages that have restructuring in the Narrow Syntax. It is this approach

that is adopted in the present study. In Hungarian, thus, predicate movement to the preverbal position is the instantiation of small clause restructuring and complex predicate formation. To put it differently, the Hungarian structures under consideration are base-generated small clauses, but they undergo restructuring and their predicate forms a complex predicate with the main verb during the derivation. This has a definite advantage over its competitors, as it captures the most important intuitions that underlie both the small clause analysis and the complex predicate structure, solving the debate between them by representing their essential correctness.

Chapter 3, Copular Clauses, Existential and Locative Sentences (pp. 45–84), takes a close look at copular clauses, on the one hand, and existential and locative sentences, on the other hand. This division is based on a very straightforward feature: although all of these clauses and sentences have a small clause complement to the copula, neutral clauses belonging to the first group involve predicate movement, whereas sentences of the second group do not.

The chapter opens with some introductory remarks about the typology of copular clauses and existential constructions in English and Hungarian, and a brief literature review. Although less attention is paid to English, the very first examples shed light not only on the word order differences in the constructions of the two languages, but also on some interesting peculiarities in Hungarian as far as information structuring is concerned. In order to give a uniform account of all neutral copular clauses, the author proposes that there is always a copula (in V) in the clause irrespective of whether this is overtly or covertly realized.

Offering her readers a more comprehensive overview, the author dedicates separate subsections to nominal, adjectival, and adpositional (roughly PP) predicates. These three types of predicates all undergo movement and this results in syntactically formed complex predicates. More precisely, predicate movement in these cases involves movement of the nominal, adjectival, or adpositional predicate of the small clause complement of *be* to the preverbal position during the derivation, which gives rise to a complex predicate formed between this predicate and the copula itself. In other words, the nonverbal predicate forms a small clause with the subject in the base-generated structure, but moves to the left of the verb in neutral sentences due to complex predicate formation. The final landing site of the predicate is claimed to be [Spec,VP] and it is in this position that the predicate forms a syntactic unit with the verb. Moreover, the subject of the small clause becomes the subject of the complex predicate or even the subject of the entire clause/structure. However, if the predicate is expressed by a PP, a distinction should be made between copular clauses (1a), on the one hand, and locative (1b) and (verb-initial) existential sentences (1c), on the other hand.

(1) a. A torta a hűtőben van.
 the cake the fridge.in is
 'The cake is in the fridge.'

b. (Egy) egér van az asztal alatt.
 (a) mouse is the table under
 'There is (a) mouse under the table.'

c. Van egy torta a hűtőben.
 is a cake the fridge.in
 'There is a cake in the fridge.'

Their different word orders can be described as follows; cf. also p. 79:

- (2) a. [_{Top} DP [_{VP} PP V]]
 b. [_{VP} NP V PP]
 c. [_{Foc} V [_{VP} ... NP (PP)]]

More importantly, they also differ in two very important ways: (i) the presence or lack of predicate movement, and (ii) the type of subject that is licensed in the sentence. More precisely, copular clauses have predicate movement and they allow non-specific indefinite, specific indefinite, as well as definite subjects; while locatives and existentials lack predicate movement (hence no complex predicate formation) and they allow only non-specific indefinite subjects. Moreover, there is a two-fold difference between locative and existential sentences. Firstly, the PP-predicate is obligatory in locatives, but optional in existentials. Secondly, existentials involve focus on the verb *be*, while locatives do not.

Chapter 4, *Predicative PPs and Particles* (pp. 85–132), describes spatial elements in Hungarian. It opens with an important caveat: the various kinds of elements used to express spatial relations in Hungarian (i.e. postpositions, oblique case suffixes, spatial particles, and certain adverbs) do not project different syntactic structures, but they all belong to the category of adpositions. Naturally, there are differences between them, but these are due to their morpho-phonological status and their syntactic position within PP.

First, based on semantic and diachronic evidence, the author discusses the similarity between postpositions and suffixes. Then, the attention is shifted to the properties of 'dressed' or agreeing postpositions (which are marked for person and number agreement but do not trigger case-marking on their pronominal complements), and 'naked' or non-agreeing postpositions (which are not marked for person and number agreement but take oblique case-marked complements).

The list of the properties they share and they differ in helps the readers to have a general overview of the described phenomena and keep track of what material has been covered. Later, the author turns to (oblique) case suffixes and compares their behaviour to postpositional elements. In spite of the differences between them, which have led some to conclude that they are fundamentally different categories, the author suggests that they are instantiations of the same category (that is, the category of adpositions), and mentions some reasons for unifying the two categories. The last subsection explores particles and adverbial elements. The author brings arguments not only for taking particles to be adpositional, but also for considering locative and directional elements to be of the same type. The basic conclusion, based on their semantic properties and syntactic distribution, is that they are best regarded as adpositions.

The next section discusses the syntax of Hungarian PPs. First, it gives a brief overview of the results of cross-linguistic studies concerning the structure of adpositional phrases, and introduces the well-known Place and Path projections (and, naturally, other functional layers). Then, it provides evidence for the proposal that particles are part of the extended projection of PP ($pP > \text{Path}P > \text{Place}P > DP$). The proposed hierarchy gives a straightforward explanation for the observed differences between dressed and naked Ps, and the similarities between naked Ps and particles.

This section of Chapter 4 extends the proposal of complex predicate formation to particles and other PP elements. The essential claim is that particle movement is an instance of leftward predicate movement and it takes place in order to create syntactic complex predicates. As expected, the landing site of the moved element is [Spec,VP]. In fact, this analysis accounts for all the instances where PP moves to the preverbal position, that is, all the cases where a full-fledged predicative PP appears preverbally or where the preverbal particle co-occurs with a postverbal PP.

The last section of the chapter extends the analysis to other secondary predicate constructions: depictives, resultatives, and *consider*-type constructions. With the exception of depictives, where the secondary predicate is always focused and thus its presence right before the verb is not the result of predicate movement, the other two structures are shown to be instances of predicate movement.

Chapter 5, Predicate Movement (pp. 133–143), deals with predicate movement. Approaches to syntactic predicate movement fall into two large groups. One approach, called the PredP approach, takes predicate movement to be an instance of semantically motivated displacement into a position designated for predicative elements. The other proposal, called the $\emptyset$ -feature agreement approach, takes predicate movement to be a subcase of movement into an argument position (i.e. a case of A-movement) triggered by a property of the verb itself rather than a property of the moving constituent. After presenting the

drawbacks of the first approach, the author turns to the advantages of the second approach, which can derive all predicate movements based on its general assumptions about feature checking, and it also handles the (limited) variation we find in the movement of the subject or the predicate of the small clause.

Chapter 6, Conclusions (pp. 145–146), is more than just a summary of the basic arguments and the conclusions of the monograph. It also discusses the implications of the main findings.

Generally speaking, we can say that the book is very well organized. The chapters are logically connected to each other. Only after having a general overview of different predicate movements can the reader understand why predicate movement is analyzed in the way it is in the final theoretical chapter.

Though the bulk of the discussion should be accessible (and of interest) to readers with only a general knowledge of generative syntax, there are some parts where the discussion is of a rather technical nature. And this should come as no surprise, as generative syntax is very often associated with complex technical formalism.

There is only one negative aspect that I would like to mention here. Although the discussion proper is preceded by a theoretical background, in some cases the presentation lacks clarity. Furthermore, in some cases there is no clear position taken by the author. For example, on p. 112 the author claims that she assumes the base-generated order of PP elements to be Place + DP (i.e. *alatt az asztal* ‘under the table’) and derive the P-final order (i.e. *az asztal alatt* ‘the table under’) either by a syntactic or a post-syntactic process. Unfortunately, this is not the best approach to explaining the way the surface order is derived. In the same way, although in some cases the author digs deep into the problem of VMs, the analysis sometimes proves to be superficial. For instance, on the same page, the author claims that „I see no reason at this point in the case of Hungarian PPs for making a syntactic distinction between different PATHs. Thus I will use the overarching PATH category for all different paths, and label the projection PathP” (p. 112). Some argue that much like the verb phrase can be split up into vP, VP and RP (cf. Ramchand 2008), PathP can also be split up into GoalP, SourceP, RouteP, etc. What Hegedűs says here is that in Hungarian the different PathPs do not differ in their syntactic distribution, and so there is no empirical motivation internal to Hungarian to decompose PathP into smaller layers. There may be a motivation and a reasoning behind this, but in my opinion it is a pity to make no mention of the multiple smaller projections of the (Hungarian) PathP.

However, I do wish to emphasize that this shortcoming does not detract from the real value of the book, as this is an invaluable contribution to the syntactic structure of Hungarian, and for this the author is to be praised.

References:

- Ramchand, Gillian (2008), *Verb Meaning and the Lexicon. A First-Phase Syntax*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Stowell, Tim (1991), *Small Clause Restructuring*. In: Freidin, Robert (ed.), *Principles and Parameters in Comparative Grammar*. The MIT Press, Cambridge/ MA. 182–218.

Imola-Ágnes Farkas

**H. Varga Márta, Formák és funkciók
Morfoszintaktikai eszközök és grammatikai jelentések vizsgálata.**

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar –
Patrocinium Kiadó, Budapest, 2012. 326 o.

Ahogy az a címből is kiderül, kettős céllal készült kötetet vehetünk a kezünkbe. A „Formák és funkciók” egyrészt a felsőoktatásban szeretne segítséget nyújtani a hallgatóknak, elsősorban a 20–21. századi nyelvelméletekről szóló összegző áttekintéssel, ami az ismeretterjesztés mellett oktatási segédanyagként is felhasználható. A második és harmadik rész esettanulmányaiban pedig különféle morfoszintaktikai eszközökre (főként képzőkre), valamint általános grammatikai jelentésekre (például a redundancia, a hiány vagy a birtoklás) vonatkozó leíró elemzéseket találunk.

Az egymást követő összefüggő nyelvelméleti rendszerek vizsgálatának aktuális voltát mutatja az a kutatói tapasztalat, mely szerint: „Mintha ilyen korszakban, több évtized óta tartó folyamatos »felújítás«, »átépítés« alatt lenne a nyelv-tudomány (ma) is” (H. Varga 2012: 9). A kötet szerzője a mai nyelvelméleteket érintő átalakulások két aspektusát emeli ki: egyrészt a (más tudományfilozófiai összefüggések nyomán kialakuló) diszciplináris bővülés igényét, másrészt pedig az elméleti kutatások előtérbe kerülését, az elméletalkotás hangsúlyossá válását.

A nyelvelméleti modellek alakulását tekintve nem könnyű megállapítani, hogy a módszertani és megközelítésbeli változások mindig egyértelműen integrálhatók-e, illetve hogyan hatnak vissza az adott elmélet alapelveire. Korántsem magától értetődő például, hogy az időről időre felszínre kerülő, korábban megoldhatatlannak tűnő problémák minden esetben kezelhetők maradnak-e az elmélet eszközeivel, vagy ezek integrálása valamiféle szemléletváltást vetít előre (a nyelvtörténeti adat megítélése kapcsán vö. Dömötör 2012: 49).

A kötet első nagy fejezete nyomán („A huszadik század »legbefolyásosabb« [a szerző kiemelése] nyelvelméleti irányzatai” 17–70) jogosan vetődik fel a kérdés,

hogy milyen elméleti háttérfeltevések érvényesíthetők az egyes grammatikai jelenségek elemzése során, s hogy ezek hogyan alkalmazhatók a konkrét esetekben. A második és harmadik részben összesen tizenkilenc tanulmány foglalkozik morfoszintaktikai eszközök és grammatikai jelentések vizsgálatával. A képzők produktivitása kapcsán előtérbe kerül a természetes morfológia és a strukturális megközelítés szembesítése, más esetekben pedig a hagyományos leíró szemlélet összevetése a magyar mint idegen nyelv tanítási szempontjaival.

A 20. századi nyelvelméleti irányzatok áttekintése három hangsúlyos területre oszlik: a strukturalista, a generatív, valamint a funkcionális kognitív szemlélet bemutatására. A formális és funkcionális irányzatok közt – időben és megközelítés tekintetében egyaránt – mintegy átvezetésnek tekinthető az ún. kognitív és az ún. pragmatikai fordulat rövid áttekintése. A kötetben a funkcionális kognitív nyelvléírási keret kapja a legnagyobb teret (38–61), a fejezet végén azonban megtalálható egy összegző táblázat, amelyben a három nagyobb irányzat elméleti és módszertani szempontrendszerét veti össze a szerző (62–67). Ez az összefoglalás a szükségszerű leegyszerűsítések ellenére is elegendő ahhoz, hogy az olvasó rálásson a három elméleti irányzat meghatározó szemléleti különbségeire.

A strukturalista modellt Saussure munkásságán keresztül (elsősorban az előadásaiból rekonstruált 1916-ban megjelent „Bevezetés az általános nyelvészetbe” című munka nyomán) ismerjük meg. Az elmélet fő tételeinek (nyelv és beszéd; szinkronia és diakronia; nyelvi jel; nyelvi rendszer) tárgyalása után tér ki a szerző a modell újdonságaira. Ebben a felfogásban Saussure elsősorban elméletalkotóként jelenik meg az olvasó számára: a strukturalista szemléletmód egy olyan nyelvtudományt alapoz meg, amely kijelöli a nyelvészet „belső” feladatait, ezáltal elkülönítve azt más tudományágaktól (23). A feladatok és a kutatás területei az alábbiakban fogalmazódnak meg: szinkron vizsgálatok elsősorban a fonológiát és a morfológiát érintve, az önálló elmélet és módszertan megalkotása és érvényesítése iránti igény, valamint a formalizálási törekvések (25). A rendszerszerűség – a nyelvi elemek egymástól való elkülönítése és egymáshoz való viszonyainak megállapítása által – központi szerepűvé válik.

A generatív nyelvészet esetében három fő pontba szedve láthatjuk a leírás kereteit: az elmélet tárgyát (az egyén nyelvi képessége); a mondatalkotás mechanizmusát; a nyelvelsajátítás generatív magyarázatát. Ezeken keresztül jutunk el a megközelítés fő elveihez: az idealizált beszélő fogalmához, a szintaxis központi szerepéhez, valamint a jólformáltság kritériumához (26–30). Az elmélet bemutatása tehát a strukturalista modellhez képest másként tematizálódik – részben azzal összefüggésben, hogy a két irányzat más-más témakörökre helyezi a hangsúlyt. Talán emiatt nincs direkt módon szembesítve egymással a kétféle megközelítés, noha a dichotómiák kapcsán például felmerül, hogy a Chomsky-féle performancia fogalma „véltetőn tágabb”, mint a Saussure által meghatározott

parole kategóriája (28). A rendszerszerűség a mondatok jólformáltságából kiindulva, szabályalapú levezetések által érvényesül. Az alapelvek bemutatása mellett viszonylag kevés szó esik a modell alakulásáról; érdemes röviden utalni arra, hogy a minimalista program már nem tételez fel kitüntetett (a korábbi mélyszerkezetnek és felszíni szerkezetnek megfeleltethető) ábrázolási szinteket, vagy hogy a szabályalapú (később paraméterek által meghatározott) megközelítés eltolódik a lexikai elemek felé, s újabban az ezekkel kapcsolatos műveletek minimalizálása a cél (Surányi 2009: 1053–1056). Az elméleti keretre jellemző sajátos retorika miatt az sem vetődik fel, hogy a probléma-eltolódások jó része – például az anyanyelv-elsajátítás problémája – külső kritikák hatására válik az elmélet részévé (Pléh 2009: 1079). Noha az összefoglalásnak nem célja a kritika vagy az állásfoglalás, az alapelvek tárgyalása után közvetlenül szó esik azok vitathatóságáról. A generatív modell olyan, a mondatalkotásra vonatkozó hipotézisként jelenik meg, amely mind módszertanában, mind elméleti téziseit tekintve „különféle okok miatt igen sok nyelvész számára elfogadhatatlan” (32 – részletebben a funkcionális irányzatok kapcsán).

A két meghatározó irányzat bemutatása után tudjuk meg, hogy a kutatás tárgyának ilyen módon történő leszűkítésével és idealizálásával szembe fordulva már a két világháború között megjelentek a funkciót előtérbe helyező megközelítések (többek közt a prágai és az amerikai deskriptív iskola). A hetvenes-nyolcvanas években pedig új nyelvleírási területek bontakoznak ki, részben összefüggésben az ún. kognitív és ún. pragmatikai fordulattal (36–37). A generatív modellhez kötődő kognitív felfogás a nyelvet mentális, genetikailag determinált képességként, agyi struktúrák megnyilvánulásaként értelmezi és vizsgálja, háttérben hagyva a kommunikáció szerepét, valamint a megismerés mint folyamat feltárását. Ehhez képest a kutatás irányai a hatvanas években elmozdulnak a logikai-matematikai alapú „steril” nyelvtan (mondattan) felől a nyelvhasználat és a nyelvhasználó felé is (például hogy hogyan is él a beszélő a nyelvi kompetencia nyújtotta lehetőségekkel). – A pragmatikai kutatások hatvanas-hetvenes évekbeli fellendülésének elismerése mellett ugyanakkor a funkcionális kognitív megközelítésben nagyobb jelentőséget tulajdonítanak használatalapú kiindulópont megjelenésének a nyelvleírásban (Tátrai 2011: 12–13).

H. Varga Márta megjegyzi a funkcionális szemlélet kibontakozása kapcsán, hogy „alapvető nyelvészeti hagyományokhoz tér vissza” (34). Ez a megállapítás nagy valószínűséggel arra vonatkozik, hogy a nyelvtudomány az újgrammatikusok fellépése óta egységesen privát megalapozású (logikai-pozitvista, a nyelvet individuális pszichikai képződményként kezelő), ezáltal paradigmátikusan elhatárolódott attól a koncepciótól, amely jellemzően Humboldt munkásságához kötődik, és a nem-privát nyelvfelfogást érvényesíti. Ez utóbbi szerint az anyanyelv eleve és alapvetően befolyásolja a valóság megragadásának és interpretálásának módjait. Ezzel összefüggésben a nem-privát szemléletű elméletekben a

jelentéshasználat konstitutív szerepű (vö. Békés 1997: 80–83). Az újfajta, átfogó nézőpont, a funkcionális szemlélet a nyelvet a megismerésből kiinduló, használatalapú, dinamikus rendszerként kezeli, mint a társas interakció eszközt és közegét. – A szabályelvű leírás viszonylagos háttérbe kerülése nem jelenti a rendszerszerűség elvetését. E felfogás két előnyét emeli ki a szerző: a beszélt nyelv bevonásával járó életszerűséget, és a más diszciplínákkal való kapcsolatot (35). A használati alapú nyelvtudomány alapvető tényezői az összefoglalás szerint a következők: a nyelvi szerkezet és a nyelvhasználat viszonya (a „performancia” mint a rendszer része); a gyakoriság szerepe; a produkció és a megértés összefüggése; a nyelvelsajátításban érvényesülő tapasztalat és tanulás; a használatbeli variáció és a történeti változatok (38–44). A szinkronia és diakronia ebben a felfogásban nem válik el élesen, mert a nyelvi változások háttérben valószínűleg a nyelvhasználat, a szinkrón változatok kölcsönhatása áll (46–47). Hozzá kell tennünk, hogy ez a megállapítás egy olyan összefüggést terjeszt ki a szinkrón megközelítésre, amely a történeti nyelvészetben jól ismert. A nyelvi változás forrása a szűkebb és tágabb jelhelyzet (kulturális és szituációs szövegösszefüggés) között fennálló feszültség, így a nyelvi változást kutatók nem kerülhetik el az alkalmi nyelvhasználat, a beszéd, a szóbeliség elemzését; a nyelvi rendszer változása a nyelv társadalmi használatában értelmezhető (Károly 1970: 119–124). A nyelvi változások a nyelvi rendszer aktuális felhasználásának színterén, a nyelvhasználat mindennapjaiban, a beszédben indulnak meg és folynak le (időnként lecsapódva az írásbeliségben, vö. Benkő 1988: 386). A történeti adatok feltárása pedig olyan döntéseket foglal magában, amelyek meghatározzák a vizsgálat tulajdonképpeni tárgyát és irányát, így elméleti szempontból sem semlegesek (Herman 2001: 394).

A funkcionális szemlélet több elméleti irányzatra is érvényes, ezeket jó néhány közös elméleti-módszertani jellemző köti össze: a funkció elsődlegessége, a nyelv társas jellege, az adekvátság, az enciklopédikus tudás; a módszertani ismérvek közül pedig a komplex szemlélet (formai oldal és jelentés együttes vizsgálata); a centrum-periféria elv érvényesítése, a skaláris és prototípuselvű kategorizáció (H. Varga 2012: 45–61; 68–69).

A fejezet végén található egy részletes áttekintő táblázat (62–67), ugyanakkor – bizonyára a szükségszerű egyszerűsítés miatt – az alfejezetekben ritkán vannak szembesítve az egyes nyelv-nyelvészeti jelenségekre, fogalmakra, elvekre vonatkozó eltérő megközelítések, definíciók, melyek ezáltal az adott pontokon kizárólagosnak tűnnek. A hallgatók számára megkönnyítené a folyamatos tájékozódást egy, a nyelvelméleti áttekintéshez kapcsolódó tárgymutató vagy fogalomtár, vagy – az esettanulmányoknál alkalmazott – „utalórendszer” alkalmazása.

A kötet második nagyobb fejezete hét esettanulmányt foglal magába, ebből három témakör szorosan kapcsolódik a grammatikatanításhoz: a *-t/-tt* formáns

funkciói, a létige mondatbeli szerepei, valamint a *lenni* + *-va/-ve* képzős határozói igeneves szerkezet használata. További négy tanulmány pedig egyes képzők funkcióinak összefoglaló bemutatásával és az egyes képzőjelentések produktivitásával foglalkozik.

A *-t/-tt* formáns kettős grammatikai szerepe közös eredetükkel függ össze: múlt idejű igealakot jelöl, illetőleg befejezett melléknévi igenevet képez. E vizsgálat szerint a két kategória elhatárolása a mai használatok egy részében is fokozat kérdése alaktani (tőváltozatok), jelentéstani (aktív és passzív kifejezőmódok különbsége), valamint a mondatnyi kritériumok alapján. Emellett látunk példát szinonim használatra, valamint az egyik jelentés specifikussá, metaforikussá válására (135–136). A nyelvtanítás szempontjából lényeges, hogy megjelennek – valószínűleg a nehezen elhatárolható esetekből adódó kommunikációs nehézségek feloldása érdekében – alternatív lehetőségek is, ilyen a *lenni* + *-va/-ve* képzős határozói igenév a statikus szemlélet kifejezésére (137).

A határozói igenév + létige szerkezet tárgyalásakor a nyelvművelés szerepe jelentős teret kap, mivel „sokan szinte mániákusan kerülik a használatát még akkor is, amikor az helyénvaló, sőt szükséges lenne” (145). Ennek oka abban is keresendő, hogy nehezen szabályba foglalható jelenségről van szó, gyakran a szóhasználat, a finom stíláriális különbségek befolyásolják, hogy egy-egy ilyen szerkezet használata elfogadhatónak ítéltető-e (149). Ilyen kérdés például a nem kompozicionális esetek megítélése. Szükségszerű lehet az igeneves szerkezet akkor, amikor valamilyen cselekvés hatására bekövetkező állapotváltozás válik statikussá a szerkezetben, ez a cselekvés azonban nincs megnevezve, mivel annak járulékos körülménye okozza a változást (pl. *ki van melegevedve, be van lilulva*). H. Varga a különböző álláspontok szembeállításakor arra jut, hogy főként a statikus tényközlés, a történés következtében beállt állapot vagy más eredmény jelölése, valamint a személytelenség jelentéseiben adekvát a *lenni* + *-va/-ve* képzős igenév használata. Utóbbi funkció előjön még a passzívum grammatikai kifejezőmódjai között (226).

A magyar mint idegen nyelv tanítása kerül előtérbe a létige mondatbeli funkcióinak összegyűjtésekor (139–144). A szerző támpontokat szeretne adni a segédige és a nominális mondat tanításához (141–142); hat fő mondatnyi szerepet különít el (több alcsoporttal), elsősorban a bővítménykeret felől közelítve meg az egyes funkciókat: létezés (alanyi bővítménnyel); létezés részelő jelentéssel; létezés határozói bővítménnyel; birtoklászige; segédige – valamint a *lenni* + *-va/-ve* szerkezet részeként.

További négy esettanulmány vonatkozik az *-s* a *-z* és az *-l* képzők, valamint a fosztó- és tagadóképző funkcióinak meghatározására, kitérve arra, hogy melyik jelentéseik tekinthetők produktívnak. Az utóbbi kérdéskörhöz a szerző a természetes morfológia szakirodalmából idéz (71). A képzőjelentések kategorizálása során szintén megjelenik a nyelvtanítási szempont, ugyanis az egyes általános

típusok alcsoportokra is oszlanak a lokális viszonyok mentén: az -s képző esetében az ellátottság mint nála- vagy rajtalevés, illetőleg belső tartalom (73); a fosztóképző kapcsán a hiány superessivisi és inessivusi viszonyban (92–93). Formailag újabb csoportokat jelölnek ki a kapcsolódási lehetőségek; tövekhez vagy képzett alakokhoz járulhatnak az egyes képzők (a fosztó- és tagadóképzőre vonatkozóan 98–102, 106–110).

A szemantikai kategóriákat tekintve gyakran több jelentést különít el a szerző, mint az a hagyományos leíró megközelítésben (Ruzsiczky 1961; Keszler 2000), a nyelvtanítás során (Hegedűs 2005), vagy a természetes morfológia keretében (Ladányi 2007) jellemző. Egyes típusokat a lokális viszonyok hangsúlyozása tesz árnyaltabbá, más esetekben viszont nem egészen egyértelmű, hogy a jelentéscsoportok kategóriái mennyire élesek, illetőleg hogy egyenértékűek-e az elhatárolási szempontok a hatókört vagy használati gyakoriságot tekintve. Az -s képző kapcsán hagyományosan két fő jelentés mentén különülnek el az alcsoportok, az egyik az ellátottság, a másik a hasonlítás (Ruzsiczky 1961: 404–407; Keszler 2000: 318). A képzés „bemenetél” szolgáló jelentések alapján jelenik meg az intézményhez, életkorhoz vagy épp időtartamhoz való kapcsolódás (*iskola*, *kft-s* [vállalkozás]; *hatvanas* [úr]; *órás*, *perces*; vö. Hegedűs 2005: 19; Ladányi 2007: 124–125). Ezekhez képest többletként jelenik meg H. Varga Márta csoportosításában a körülbelüliség (valószínűleg a nyomatékosítás vagy az attitűdjelölés szempontja miatt), például *mázsás súly*, *filléres dolgok*; továbbá az absztrahálás melléknevekből (*keserves*, *szűkös*, *tágas*; vö. 80–84). A rokon funkciójú -z és -l képzők esetében (128) a más forrásokban is adatolt jelentések mellett (tipikusan a ’valamivel ellát’, ’létrehoz’, ’időt eltölt’, ’valamit működtet’, vö. Ruzsiczky 1961: 363–364; Hegedűs 2005: 23–24; Ladányi 2007: 107–112) külön szerepel a ’részt vesz valamiben’ (*túrázik*) ’eljár valahova’ (*piacozik*, *szomszédol*), az ’állapotváltozást idéz elő’ (*ágaz*, *mázol*), az ’anyaggal bevon’ (*lisztet*). Az utóbbi képzők szinonim használata kapcsán felmerül, hogy egy-egy lexikai mezőhöz kapcsolódó specifikusabb és általánosabb jelentésű derivátumok, kifejezések versengő variánsokként működnek-e a nyelvhasználatban: „szelekciós jegyeiknél fogva az adott fogalmi kerethez jobban illeszkedő igék kiszorítják a náluk neutrálisabb tartalmúakat a nyelvhasználat során” (127). Noha például a ’valamit fogyaszt’ jelentésű -z képzős derivátumok jó néhány realizált példánya használatos, lehetőségeit tekintve pedig szabadon bővíthető (*kávézik*, *fagylaltozik* stb.), ez a tény önmagában nem befolyásolja jelentősen a ’valamit fogyaszt’ jelentésű semleges igék előfordulási gyakoriságát – nagyobb szerepe lehet a választásban a beszédhelyzetnek, ezzel összefüggésben a részletezésre és a redundanciára vonatkozó igények összjátékának.

Az egyes képzőfunkciók tárgyalása kapcsán érdemes utalni a produktivitás-fogalom különböző értelmezéseinek ütköztetésére. A vizsgálat áttekinti a természetes morfológia kritériumait, ugyanakkor időnként annál szigorúbb, strukturá-

lisabb szemléletet érvényesít. A formai szempontokra nézve a fosztóképzők kapcsolódásánál a következő megállapítást látjuk: „Minthogy a fosztóképző nem járulhat minden *-i* képzős denominális melléknévhez, így ez sem tartozik a produktív képzésmódok körébe” (100; a képzőtlen melléknévi alapszóhoz kapcsolódást ritka volta miatt szintén improduktívnak tartja: 103). A természetes morfológia szerint a képzők termékenysége skalárisan kezelendő, nem mennyiségi, hanem minőségi alapú, az alapszavak tulajdonságait figyelembe véve. Nem a lehetséges alapszavak és a levezetett szavak számaránya szerint határozza meg a produktivitást, hanem aszerint, hogy milyen lexikai-fonológiai nehézségek árán lehetséges a képzés (Ladányi 2007: 45, a skála kritériumai: 47–51). A termékenység megítélésében a lehetőségesség szerepét az is mutatja, hogy a kötetben nem realizáltak tekintett *orvosiatlan* ritka, de Google-keresés alapján adatolható („Lehet butaság, ami még eszembe jutott és teljesen *orvosiatlan*”).

Egyes lexikai-szemantikai kategóriák esetében is a strukturális szemlélet befolyásolja a produktivitás megítélését. Ilyen például az *-s* képző ’szám által jelölt időpontban induló/érkező jármű’ jelentésű használata (*kettő húszas* [gyors]), vagy éppen az egységet jelentő számok neve mint évtized, évszázad meghatározása (*kétezres évek* [eleje]). Ezeket a funkciókat H. Varga nem tekinti produktívnak, mert csupán listázható szóosztályon működnek. A produktivitás valóban nyílt szóosztályokon vizsgálható, ugyanakkor, ha feltesszük, hogy az osztály – például a kreatív nyelvhasználat neológ szóalkotása nyomán – bővíthet, bizonyos lexikai csoportok bevonhatók a vizsgálatba (Ladányi 2007: 126). Ebből kiindulva az időponthoz kötődő indulás-érkezés kifejezése viszonylagosan produktív is lehet (a valóságismeretünktől függetlenül elképzelve például egy *hét hetvenhármás* ’hét óra hetvenhárom perckor induló/érkező’ vonatot).

A „Formák és funkciók” harmadik nagyobb tartalmi egysége tizenkét esettanulmányt tartalmaz, ezek jellegüknél fogva három csoportba sorolhatók. Időnként hangsúlyozottan előtérbe kerül a nyelvtanítás mind vezérlőelv: ilyen a birtoklás, a nyitótövek és a „hamis barátok” (*false friends*) témaköre, s részben érintkezik vele a passzívum kérdésköre, valamint a plurale tantum vizsgálata a magyarban. A hagyományosabb leíró grammatikai elemzések a részeshatározó, a ’nomen acti’ képzőjelentés, valamint egy-egy képző egyszerű vagy összetett voltának témakörét járják körül. A harmadik nagyobb csoport általános grammatikai jelentések rendszerszerű vizsgálatára irányul – valamelyest ezekben is érvényesülnek a magyar mint idegen nyelv tanításának szempontjai. Ebbe a csoportba tartoznak az ellátottság, a szemantikai ellentét (a fosztóképző kapcsán), a hiány, és a redundancia nyelvi megvalósulásai. Az esettanulmányok két nagy csoportja több témáját tekintve összefonódik, érintkezik: a korábban tárgyalt *-s* képző és a fosztóképző megjelenik az ellátottság, a hiány és a fosztóképzős melléktövek szemantikai ellentétpárjainak tárgyalásakor is. A második fejezet

esettanulmányaiban inkább az egyes elemek funkciói lényegesek, ezúttal viszont egyfajta hálózatba kerülnek a korábban bemutatott jelentések mentén. Az egyes írásokat a fent vázolt csoportok szerint – a kötet sorrendjétől ezúttal is eltérve mutatom be.

A nyelvtanítás szempontjai leginkább a „hamis barátok” témakörében kerülnek előtérbe. A (nemcsak a szókészletet érintő) jelenség háromféle értelmezését ismerjük meg, ebből kettőt tekintve relevánsnak: a fő érv az etimológiai kapcsolat (288–290). A „hamis barátok” tehát olyan kifejezések, amelyek kontaktushatásként, kölcsönzés útján kerülnek egy nyelvből egy másik (rokon vagy nem rokon) nyelvbe, a különfejlődés során azonban jelentésükben részben vagy teljesen eltávolodhatnak egymástól (míg alakjuk, hangzásuk mutatja a kapcsolatot). Elsősorban olyan interferencia-jelenséggként fogalmazódnak meg, amelyet fokozottan tudatosítani kell a tanulóknak például fordítási feladatok során vagy épp szótár formájában (ezúttal egy négy csoportra osztott példasorban: 295–300).

A nyitótövekről szóló áttekintést szintén a nyelvtanítási megközelítés hívta életre (az anyanyelvi beszélők ösztönösen használják ezeket). Az alsó nyelvállású előhangzók három részre bontva szerepelnek főnévi, melléknévi és igei töveken, kiegészítve azzal, hogy egyes toldalékok (például a fosztóképző) is ezt a változatot érvényesítik. A szerző utal ugyan a jelenség történeti okaira, ezt azonban nem tekinti elégséges támpontnak az oktatási gyakorlatban, így (Hegedűs Ritával egyetértve) a formai jegyek szerinti magyarázatot tartja hasznosíthatónak (265).

A birtoklás kifejezési lehetőségeinek összefoglaló bemutatása is főként a nyelvtanulók számára készült: „már a nyelvtanilag helyes forma megalkotása érdekében is sok mindent kell tudni” (152–160): egyaránt teret kap a morfológia (különös tekintettel a 3. személyű birtokosra), a szószerkezetek, a mondattani változatok – megkülönböztetve a birtoklás tömörebb és lazább, illetőleg többszörösen jelölt szerkezeteit.

A passzív jelentés kapcsán megjelenik a komparatív megközelítés – hangsúlyosan nyelvspecifikus jelenségről van ugyanis szó mind a funkció, mind a kifejezőeszközök tekintetében. A szerző két általános használatot és jelentést különböztet meg, az egyik a személytelenség. Ennek hátterében az állhat, hogy a cselekvő határozatlan, nem pontosan ismert, vagy éppen evidens, esetleg általános – esetleg megnevezése redundáns lenne (például *besározódott*). A passzívum emellett az egyik módja annak, hogy ne a cselekvő perspektívájából láttassunk egy eseményt (222–224). Az egyes funkciók érvényesítése már nyelvspecifikus probléma, ahogy az is, hogy milyen jelentés-összetevők kerülhetnek ilyenkor alanyi szerepbe. A magyarra vonatkozóan skaláris szemlélet érvényesíthető a passzívum jelölésében a szándéktalanságtól a személytelenségig, mindez pedig különböző nyelvi szinteken (képzők, személytelen igealakok, létige + határozói igeneves szerkezet stb.) jelentkezik (táblázatos formában: 228).

A plurale tantum megnevezés a csak többes számú paradigmában létező főnevek csoportját jelöli. E témában szintén teret kap a nyelvtanítás, hiszen a szerző kitér azokra lexikai (szemantikai) csoportokra, amelyeket a magyar – más nyelvekkel ellentétben – kifejezetten egyes számban, »semleges számban« nevez meg (a kifejezést Nádasdy Ádám-tól idézi; H. Varga 2012: 276). A plurale tantum szűkebb és tágabb értelmezésben egyaránt szerepel, megkülönböztetve azokat az eseteket, ahol az egyes számú alak nem realizálódik („grammatikailag nem lehetséges”), azoktól, ahol az egyes és a többes számú kifejezés jelentésében eltávolodott, vagy szófaji kategóriát vált (279–284).

Az esettanulmányok következő csoportjában hagyományos leíró szemléletben tárgyalt kérdéskörök szerepelnek, utalva az egyes kifejezőeszközök alakulástörténetére is. A részeshatározós eset kapcsán H. Varga Márta azt vizsgálja, hogy a *-nak/-nek* ragos változat mellett miért jelentek meg analitikus formák e grammatikai jelentés kifejezésére, elsősorban a *számára* és a *részére* kialakulását és használatát helyezve előtérbe. A motivációt az önálló, analitikus változatok hangsúlyosabb, explicit jelentésében látja, valamint abban, hogy a *-nak/-nek* esetrag többféle funkciót tölthet be (ennek részletes bemutatását l. 202–204). A szerző kitér arra is, a *számára* és a *részére* korábban élesebb használati különbségei mára mintha elhomályosulnának. Ez utóbbi kérdést érdemes lenne akár tesztyszerűen is vizsgálni.

A ’nomen acti’, azaz a cselekvés eredményét kifejező képzőjelentés vizsgálata során több hasonló alakulástörténetű (’nomen actionis’ → ’nomen acti’) szinonim és poliszém képzőt (*-At*; *-mÁny*; *-vÁny*; *-Ás*) vet össze a szerző. Ezúttal a produktivitás nem vizsgálat tárgya (elméleti síkon kapunk erről információt: 210–212), a kizárólagosság és a lexikai akadályozás fogalma azonban felmerül (miért nem realizálódik például a **faragat* vagy a **horgolat*). A cselekvés → cselekvés eredménye típusú változás tárgyalásakor bevezeti a szerző a konverzió, azaz az alaki módosulás nélküli jelentésmódosulás fogalmát (214–215). A párhuzamos képzések listaszerű bemutatásakor azt láthatjuk, hogy a derivátumok általában nem alkotnak szinonimapárokat, valószínűleg azzal összefüggésben, hogy az alapszó más-más jelentéseihez kapcsolódnak az egyes képzők.

Egy-egy képző egyszerű vagy összetett voltát olyan történeti kérdésnek tekintti a szerző, amelyről leíró szempontból is számot kell tudni adni, noha hangsúlyozza a kérdés problematikusságát. Néhány konkrét eset kapcsán – ilyen a *-ható/-hető*, *-hatatlan/-hetetlen*, *-ós/-ős*, *-ászat/-észet* – összeveti a hagyományos leíró megállapításokat a formális/strukturális megközelítés eredményeivel, utóbbiban több ellentmondást jelezve (268–269). Az elhatárolás fő kritériuma a transzparencia hiánya, beleértve, ha az egyik képző jelentése összetett formában mást fejez ki, mint önmagában, vagy ha két képző összekapcsolva más funkcióval bír, mint külön-külön. Ebben az esetben a skálaszerű értelmezés nagyobb magyarázóértékűnek bizonyul (270–271, 274).

A grammatikai jelentések vizsgálatának témakörében szorosabban összekapcsolható az ellátottság, az antonímia, a hiány és a redundancia kérdésköre. Az ellátottságot morfológiailag kifejező elemek kapcsán merül fel a *-(j)Ű* és az *-s* képzők funkcióinak elhatárolása. A kérdés problematikus voltát mutatja a különböző vélemények egymásra vetítése, például hogy megfelelő szemantikai kritérium-e az elidegeníthetőség, vagy csak a kétféle képzés felépítését tekintve egyértelmű a különbség (161–163). A két képző közös funkcióinak táblázatos bemutatása alapján részben a hatókör (lexikai csoportokban, mint például az intézményhez tartozás), részben pedig a párhuzamos képzésű derivátumok jelentéseinek eltávolodása mutat különbségeket (169–171). Nem problémamentes azonban a jelentésetávolodás tekintetében az, hogy az alapszó poliszémiaját figyelembe vesszük-e az összevetés során, elsősorban azt, hogy az alapszó melyik jelentéséhez (az abban reprezentált fogalmi tartományhoz) kapcsolódnak a szinonim képzők. A példák közt szereplő *torkos* és *jó torkú* esetében a *torok* különféle „funkciói” (a táplálék befogadása, illetőleg a hangadás művelete) adják a két képzés fogalmi alapját, ezáltal nem a képzett alakok jelentése távolodik el egymástól.

A hiány grammatikai kifejezőmódjait H. Varga Márta a szinonímia és az antonímia mentén mutatja be a különböző nyelvi szinteken hálózatos formában (a fosztóképző mellett megjelennek összetételi tagok, mint a *szűk* vagy a *szegény*, a *nélkül*, vagy éppen a körülírás). A szerző bevezeti a prototípuselv fogalmát és a jelentés skaláris szemléletét, emellett a hiány és a tagadás jelentésének együttes vizsgálatában a funkcionális megközelítésű „radiális kategóriamodell” is képviselteti magát (175, 179–181, 189–193). Módszertani szempontból nem lényegtelen szempont – a természetes morfológia produktivitás fogalma alapján sem –, hogy releváns eredménnyel jár-e összevetni két képző jelentését olyan képzett szavakban, amelyek jelentése nem transzparens, nem kiszámítható. Noha a produktív képzéssel létrehozott derivátumoknak is kialakulhat lexikalizálódott jelentése, a termékeny képzők meghatározásához hozzátartozik, hogy a képzett szavak jelentése kompozicionális legyen (vö. Ladányi 2007: 44). A hiány mellett a fosztóképzővel ellentétes jelentések kapcsán a *szemes* (‘kedvező lehetőségeket hamar felismerő és azokat kihasználó’) és a *szemtelen* (‘sértő módon tiszteletlen, tolakodó, gátlástalan’) szinonimapárként értelmeződik (H. Varga 2012: 173–174, 200); ezek azonban olyan lexikalizálódott jelentésekkel bírnak, amelyek a formai „átlátszóság” ellenére nem kiszámíthatók a képzés alapján. Hasonló a helyzet a hiányt jelölő összetételi tagok egy csoportjában (178, 187); a *szűkkeblű*, *szűkmarkú* stb. típusú kifejezésekben az előtag eredeti funkciója (nyomatékosítja a ’nem kielégítő mennyiségű/méretű’ jelentést) közvetetté válik azáltal, hogy az összetétel mint egység vált metaforikussá. Az antonímia vizsgálata során is megjelenik ez a szempont a hagyományosan ellentétes funkcióval bíró fosztóképző és az *-s* képző néhány párhuzamos képzését

képző és az -s képző néhány párhuzamos képzését tekintve, ilyen a *modoros* és a *modortalan* összevetése (187).

A grammatikai jelentések kérdéskörében talán a redundancia problematikája kapja a legnagyobb teret. A pragmatikai és információelméleti bevezető (főként Paul Grice együttműködési elve és maximái, illetőleg a redundancia számszerűsíthető meghatározása) után a szintaktikai szinten megjelenő többszörös jelöltség kerül a vizsgálat előterébe (232). A redundancia két nagyobb csoportja különül el: a kötött és a fakultatív. Az előbbibe tartoznak a szám- és személybeli, határozottsági, illetőleg esetbeli egyeztetések – az utóbbi csoport lényegesen több lehetőséget villant fel (a ragisméltódás esetei, különféle mondatbeli funkciók ismétlése, igekötők halmozása, kötőszók halmozása stb.). Ezek értékelésekor a szerző rámutat az egyes kifejezésmódok jelentés-megkülönböztető szerepére, más esetekben reflektál a nyelvművelő megközelítésre (megkülönböztetve a műveltségi hiányosságnak tartott eseteket a grammatikailag hibás használattól: 238, 244, 246). A mondatszintű többszörös jelöltség eseteinek feleletválasztós tesztje alapján a szerző szerint többé-kevésbé érvényesül a nyelvi norma. Az eredmények ismeretében érdekes lenne a kutatásba bevonni a teszthelyezettől valamelyest függetlenített, (többé-kevésbé) spontán nyelvhasználat megfigyelését is.

A kötet végén H. Varga Márta felhívja a figyelmet a funkcionális nyelvleírási stratégia alkalmazási lehetőségeire – mind a kutatásban, mind az anyanyelv-oktatásban, mind pedig az idegen nyelv tanításában. Utóbbit tekintve különösen előnyösnek tartja, hogy ez a felfogás nem kész kategóriákkal dolgozik, a szabályok iránymutató tendenciákként működhetnek (ez a nyelvi összefüggések tágabb bemutatását teszik lehetővé), ezáltal pedig előtérbe kerülhetnek a kommunikációs képességek. Ezzel összefüggésben emeli ki a nyelvtanár feladatait (ahogy az esettanulmányok nagy részében is megfigyelhető ez a szemlélet): a nyelvi rendszer elemeinek és összefüggéseinek megismertetését, valamint a használati szabályok elsajátításának elősegítését.

Irodalom

- Békés Vera (1997), A hiányzó paradigma. Latin Betűk, Debrecen.
Benkő Loránd (1988), A nyelvi változások mibenléte és jellegzetességei. Magyar Nyelvőr 112: 385–397.
Dömötör Adrienne (2012), A nyelvtörténeti adat: elvek, gyakorlat, lehetőségek. Magyar Nyelv 108: 39–51.
Hegedűs Rita (2005), Magyar nyelvtan. Formák, funkciók összefüggései. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- Herman József (2001), A történeti nyelvészettől a nyelvi változások elmélete felé: problémavázlatok. In: Bakró-Nagy Marianne – Bánréti Zoltán – É. Kiss Katalin (szerk.), Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Osiris Kiadó, Budapest. 389–407.
- Károly Sándor (1972), Nyelvtörténet és kommunikáció. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 8: 119–131.
- Keszler Borbála (2000), A szóképzés. In: Keszler Borbála (szerk.), Magyar Grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 309–329.
- Ladányi Mária (2007), Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Pléh Csaba (2009), Chomsky és a pszichológia. Magyar Tudomány 170: 1075–1082.
- Ruzsiczky Éva (1961), A szóképzés. In: Tompa József (szerk.), A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 333–420.
- Surányi Balázs (2009), Probléma-eltolódások a chomskyánus nyelvelméletben – a generatív nyelvészet ma. Magyar Tudomány 170: 1052–1061.
- Tátrai Szilárd (2011), Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Varga Mónika

GPS 60°

Köszöntő kötet Giampaolo Salvi 60. születésnapjára

Szerk. Fábián Zsuzsanna et al.

Ötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Romanisztika Intézet, Budapest, 2014.

Giampaolo Salvi, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a magyarországi romanisztika egyik legjelentősebb kutatója tiszteletére összeállított születésnapi kötet húsz neves hazai romanista széleskörű tematikát felölelő tanulmányait közli a nyelvészet különböző területeiről. A tudományos igényességgel összeállított írások nem csupán problémafelvetéseikben és vizsgálati módszereikben térnek el egymástól, hanem kutatási eredményeik közvetítési módjában is jelentős változatosságot mutatnak: a kötet franciául, olaszul, spanyolul, katalánul és portugálul készült dolgozatainak nyelvi sokszínűsége további árnyalattal gazdagítja a kiadványt, és találóan reflektál névadója érdeklődési körének, munkásságának diverzitására is.

A kötet szerkesztési koncepciója – minden bizonnyal a sokszínűség okán is – a tanulmányok elrendezésében a hagyományos, szerzők neve szerinti névsorrendet követi, amit az is indokolni látszik, hogy az írások nyelve szerinti csoportosítás nem feltétlenül esett volna egybe tematikai rokonságukkal. Emellett a nyelv-

tudomány különböző területeit felölelő, fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai problémákat vizsgáló tanulmányok kérdésfeltevésük, konklúziójuk által sokszor maguk is tematikai összefonódásokat eredményeznek, ezért inkább csak hozzávetőlegesen, fő gondolatmenetük alapján rendezhetjük őket tematikus csoportokba.

A hanggal mint a nyelv legkisebb egységével foglalkozó fonológia témaköréhez sorolhatjuk az /s/ zöngésségi hasonulásának problémájával foglalkozó spanyol nyelvű tanulmányt, amelyben Bárkányi Zsuzsanna empirikus kutatásokra támaszkodva vizsgálja az önmagában zöngésségi jeggyel nem rendelkező /s/ hang által kiváltott fonológiai jelenséget. Szijj Ildikó írása egy térben kiterjedtebb problémát, az *-iar/-uar*-végű igék tőhangsúlyos alakjai nyelvenként eltérő hangsúlyozásának összetett szabályszerűségeit elemzi a spanyol, katalán és portugál nyelvhármásban. Tanulmánya kérdésfeltevése a történeti nyelvtan határterületét is érinti, messzire mutató következtetései során ugyanis többek között arra a kérdésre keresi a választ, hogy a különböző hangsúlyozási minták kialakulásában játszottak-e szerepet nyelvtörténeti tényezők, vagy eltérő szóképzési szabályok. Nyelvtörténeti és morfológiai megállapításai okán különleges érdeklődésre tarthat számot Faluba Kálmán tanulmánya is, amely a kötőmód igealakjainak történeti és fonetikai fejlődését tekinti át a katalán nyelvben, valamint Csaba Márta írása, amely a tagadás, a hiány vagy az ellentét kifejezésére hivatott prefixumok használati jellegzetességeit és szemantikai értékeit kívánja bemutatni az európai és brazil portugál nyelvváltozatban. Morvay Károly egy, talán éppen összetettsége miatt is viszonylag kevésbé kutatott témakörrel foglalkozik: a baszk igeragozási paradigmák, valamint a baszk nyelvben használt segédigék rendkívül gazdag ragozási-alaktani sémáit tárgyalja.

A hangok szintjétől a szavak szintje felé haladva, a lexikológia tudományos érdeklődésének körébe tartozik három francia nyelvű tanulmány: elsőként Bors Edit írása, amely Charles Péguy két prózai írásában vizsgálja a lexikális ismétlődések jellegét és funkcióját. A különböző visszatérő elemek tipologizálását követően jelentős következtetéseket von le az író egyéni stílusát megteremtő szövegalkotási mód jellegzetességeire vonatkozóan, miközben a lexikális ismétlődéseket szövegszintű összefüggésbe helyezi, a lexikológiai elemzést pedig ezáltal szintaktikai és pragmatikai megközelítéssel kapcsolja össze. Nagy Andrea szintén francia nyelvű írása három határozatlan determináns, a *plusieurs*, a *certain(e)s* és a *quelques(-uns/unes)* jelentésviszonyát taglalja, abból az alapfeltevésből kiindulva, hogy a három alak közötti látszólagos szinonímia pontos vizsgálatát olyan szövegszintű megközelítés teszi lehetővé, amelyben pontosan megállapíthatóvá és elkülöníthetővé válnak a determinánsok szemantikai értékei. Az elemzés konkrét szövegrészletek vizsgálatán keresztül jut el ezen értékek árnyaltabb meghatározásához. Skutta Franciska tanulmánya az első klasszikus francia levélregény, Guilleragues *Lettres portugaises* című művében gyűjti össze és

elemzi a tér ábrázolására és megjelenítésére irányuló kifejezéseket. A szerző ket-tős szerkezetben, először mondattani, majd szemantikai megközelítésben vizsgálja azokat a mondatrészeket, amelyek a térábrázolás kifejezésére alkalmasak, majd az elsődleges elemzési lehetőségeken túlmutatva a kézzelfogható, fizikai síknak a belső, pszichikai térrel való összefonódási lehetőségeire mutat rá.

A lexikológiai témájú tanulmányokhoz kapcsolódik három olyan írás, amely a szófajok vizsgálatával foglalkozik. Kiss Sándor francia nyelvű tanulmánya Priscianusnak a szófajok osztályozásáról alkotott, korának munkásságához képest módszertanában és megállapításaiban egyaránt újszerű, figyelemre méltó észrevételeit, következtetéseit mutatja be. W. Somogyi Judit olasz nyelvű írásában az első itáliai lexikográfiai munkák megjelenése előtti időszak, a 15. század közepétől a 16. század közepéig terjedő periódus olasz nyelvű grammatikai leírásaiban vizsgálja a bennük megjelenő szófajtani adatokat, információkat, valamint a szókészlet osztályozására irányuló módszereket. A szerző tanulmánya átvezetést jelent Bárdosi Vilmos francia nyelven íródott lexikográfiai értekezéséhez, amelyben François Pomey humanista jezsuita lexikográfiai munkásságának jelentőségét mutatja be. A 18. századi tudós nyelvpedagógiai-frazeológiai kutatásainak összefoglalása annál is inkább számot tarthat a magyar olvasók érdeklődésére, hogy a szerző a korabeli magyar nyelv(tan) fejlődésének vonatkozásában elemzi Pomey életművének jelentőségét.

A tisztelgő kötetben közreadott lexikológiai kutatások körét bővíti az a további néhány írás, amely a kiadványnak a nyelvi sokszínűségéből eleve is adódó interkulturális jellegéhez problémafelvetései, valamint a különböző kultúrák összekapcsolása-összefonódása által még inkább hozzájárul. Ezek a tanulmányok a szókölcsonzés, az adott nyelvekben megjelenő idegen eredetű szavak jelen-ségével foglalkoznak, a bennük feldolgozott kérdések és problémák pedig nem pusztán nyelvészeti, hanem kiemelkedő kultúrtörténeti jelentőséggel is bírnak. Baditzné Pálvölgyi Kata a spanyolban jelen lévő angol kölcsönszavak egy jól meghatározott, szűk körével foglalkozik; a szerző a saját maga által összeállított vizsgálati korpuszát adó kifejezések esetében elsősorban a spanyol nyelvben tovább élő angol szavak kiejtésbeli változásainak törvényszerűségeire igyekszik rámutatni. Fábián Zsuzsanna a szókölcsonzés tematikáját az olasz–magyar nyelvpár vonatkozásában ragadja meg egy már létező korpusz, Körösi Sándor „A magyar nyelvbéli olasz elemek” c. munkája alapján. A témakör harmadik tanulmánya, Oszetzky Éva francia nyelvű írása két neolatin nyelv, a francia és az olasz közötti intenzív nyelvi interakció kérdését járja körül, rámutatva arra is, hogy az olasz eredetű jövevényszavak a nyelvi változások mellett is számos esetben maradandónak tekinthetők a franciában. A feldolgozott téma kultúrtörténeti jelentősége révén kiemelt figyelmet érdemel Domokos György olasz nyelvű tanulmánya, amelyben a szerző a milánói és ferrarai kancellária 15. század

végi diplomáciai levelezésében megjelenő magyar tulajdon- és köznevek átírásának módját, valamint a szövegek szintaktikai jellegzetességeit tekinti át.

A tanulmánykötet több olyan szintaktikai témájú írást is közöl, amelyek térben és időben egyaránt széles spektrumot ölelnek fel. Fodor Antónia 14–15. századi portugál nyelvű szövegekben vizsgálja azt a kijelentő módú, eredetileg egyszerű régmúlt kifejezésére alkalmas igeidőt, amelynek feltételes mondatban történő használata sajátos és egyedülálló módon az Ibériai-félsziget nyelveire volt jellemző. Huszthy Alma a generatív grammatika eredményeit alkalmazza egy óprovanszál szövegegyüttes tükrében, különös tekintettel a mondatok szintaktikai és szórendi sajátosságaira prózai szövegekből álló korpusz alapján. E két történeti nyelvtanhoz kapcsolódó írás között kap helyet Gécseg Zsuzsanna francia nyelvű tanulmánya, amely egy különleges mondattani jelenség, a névmási alanyú, tulajdonnévi állítmányú kopulás szerkezetek fajtáit, törvényszerűségeit, valamint általános mondattani problémáit vizsgálja. Szintén szintaktikai témájú Szilágyi Imre írása, amely Machiavelli „Il principe” c. művében a főnévi igeneves szerkezetek mondatbeli funkcióját és sajátosságait mutatja be történeti fejlődésük kontextusában, komoly komparatív háttérrel. A mai olasz nyelvben használt igeneves szerkezeteken kívül a szerző szem előtt tartja a korabeli, valamint a mű keletkezésénél korábbi olasz nyelvállapotot is. A szintaktikai tanulmányok átvezetést képeznek Tóth László szemantikai problémákat tárgyaló írásához, amelyben a szerző jelentéstani-pragmatikai megvilágításban tesz megállapításokat az olasz *passato remoto* igeidő természetéről, bizonyos mértékben összehasonlítva azt a nyelvben élő egyéb, befejezettséget kifejező igeidő-szerkezetekkel.

A fentiekben röviden bemutatott, problémafelvetéseikben, vizsgálati módszereikben és nyelvükben egyaránt különböző tanulmányok valóban olyan gazdag kötet publikálását tették lehetővé, amely a szerzők és szerkesztők szándéka szerint méltán fejezheti ki az őszinte tiszteletadást Giampaolo Salvi professzor páratlanul gazdag életműve és munkássága előtt.

Arató Anna